KIRKMERAK 15

YAZINSAL YAŞAMLAR

Ünlü Yazarların Gizli Yaşamları

Javier Marías

Çeviri: Pınar Savaş

CAN

Javier Marías

YAZINSAL YAŞAMLAR

Ünlü Yazarların Gizli Yaşamları

KIRKMERAK 15

Can Yayınları 1751

Vidas escritas, Javier Marías
© 1992, Javier Marías
© 2008, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.
Bu eserin Türkçe yayın hakları Kalem Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınmıştır.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2008
2. basım: Aralık 2011
Bu kitabın 2. baskısı 2000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Emrah İmre

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design
Kapak resmi: © iStockphoto.com / Dmitro Kozlov

Kapak baskı: Azra Matbaası
İç baskı ve cilt: Özal Matbaası

ISBN 978-975-07-0969-2

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
www.canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com

YAZINSAL YAŞAMLAR

Ünlü Yazarların Gizli Yaşamları

Javier Marías

İspanyolca aslından çeviren

Pınar Savaş

CAN

Gerçek babam Julián'a
gerçek olmayan kız kardeşim Julia'ya
ve beklediğime.

İçindekiler

Önsöz	11
YAZINSAL YAŞAMLAR	
William Faulkner at sırtında	17
Joseph Conrad karada	25
Yaşlı Isak Dinesen	33
Afrası tafrasıyla James Joyce	41
Giuseppe Tomasi di Lampedusa sınıfta	49
Henry James ziyarette	57
Arthur Conan Doyle ve kadınlar	67
Robert Louis Stevenson suçlular arasında	77
İvan Turgenyev'in hüznü	87
Thomas Mann ve ufak tefek rahatsızlıkları	97
Nabokov kendinden geçince	107
Rainer Maria Rilke esin perisini beklerken	117
Her daim derbeder Malcolm Lowry	127
Madam du Deffand ve salaklar	137
Şaka kaldırmaz Rudyard Kipling	147
Arthur Rimbaud sanata karşı	157
Sesi soluğu çıkmayan Djuna Barnes	167

Oscar Wilde hapisten çıkınca 177
Yukio Mişima ve ölüm 187
Laurence Sterne'e veda ederken 197

GELİP GEÇEN KADINLAR

Çöl Kraliçesi Lady Hester Stanhope 209
Yaban kedisi Vernon Lee 215
Binici şair Adah Isaacs Menken 221
"Babil Fahişesi" Violet Hunt 227
Âşık metres Julie de Lespinasse 233
Suskun lider Emily Brontë 239

KUSURSUZ SANATÇILAR

Kaynakça 301
Kişisel bellek 306

Önsöz

Bu kitabı yazma fikri yine benim gerçekleştirdiğim bir başka kitap tasarısından doğdu: *Cuentos únicos* (Benzersiz Öyküler) adıyla 1989'da yayımladığım (Ediciones Siruela, Madrid) derlemede, her öyküden önce hiç tanınmayan yazarının kısa bir biyografisine yer vermiştim. O kadar karanlıkta kalmış yazarlardı ki, haklarındaki bilgi çok azdı ve genellikle de bir başka kaynaktan doğrulanabilir gibi değildi, bulabildiklerim o kadar parçalı ve çoğunlukla da o kadar tuhaftı ki, sanki ben uydurmuşum gibi duruyordu; hatta bazı okurlar öykülerin özgünlüğünden kuşkuya kapıldılar. Gerçek şu ki peş peşe okununca bu kısacık biyografiler en az ötekiler kadar eşsiz ve çarpıcı birer öykü oluşturmaktaydı.

Bu durumun yalnızca bu karanlıkta kalmış, talihsiz yazarlar hakkında bulabildiğim dağınık ve kısıtlı veriden kaynaklanmadığına o zaman da inanmıştım, hâlâ da inanıyorum; önemli olan onlara nasıl yaklaşıldığıydı, demek ki aşina olduğumuz, yaklaşık yüz yıldır yaşamakta olduğumuz bu yorucu ve çoğunlukla da gereksiz derin bilgi çağıyla uyum içinde yaşamlarının en ince ayrıntılarına kadar tanıdığımız ünlü yazarlara da aynı şekilde davranılabilirdi. Yani ana fikir, herkesin tanıdığı bu yazarları birer kurgu kişisiymiş gibi ele almaktı, öte yandan ister ünlerinin doruğunda ister unutulmuşluğun karanlığında olsunlar, tüm edebi kişilerin gizli dileği böyle ele alınmak değil midir?

Bu kitapta yer alan yirmi yazarı gelişigüzel seçtim (sırasıyla doğum yerlerini izleyecek olursak, üç Kuzey Amerikalı, üç İrlandalı, iki İskoç, iki Rus, iki Fransız, bir Danimarkalı, bir Ja-

pon, bir İtalyan, bir Alman, bir Çek, bir Polonyalı, Hindistan'dan bir İngiliz beyefendisi ve İngiltere'den bir İngiliz). Tek koşulum hepsinin ölmüş olmalarıydı, bilinçli olarak İspanyolları bir kenara bıraktım: Bir yandan uzman yurttaşlarımın besini olan toprakları şöyle bir değinerek olsa da istila etmek istemedim, öte yandan kimi eleştirmenler ve yerli yazarlar dil, edebiyat ve hatta vatandaş olarak benim İspanyolluğumu o kadar farklı ve değişik fırsatlarda inkâr ettiler ki, sonunda ülkemin yazarlarından söz etme vakti geldiğinde, içimde beni engelleyen bir dürtünün farkına vardım; oysa bazıları en sevdiklerim arasındadır (yaşayanları saymazsak March, Bernal Díaz, Cervantes, Quevedo, Torres Villarroel, Larra, Valle-Inclán, Aleixandre) ve korkarım ki her şeye karşın kendimi onlardan biri sayarım. Yine de, beni bir İspanyol yazar olmadığıma inandırdılar doğrusu; insanoğlu da inançlarına göre hareket eder.

Bu kitapta anlatılanlar, yaşam daha doğrusu yaşam parçacıklarıdır: Yapıtlar hakkında bir fikir verdikleri nadir olduğu gibi, kurgu karakterlerin sempatik ya da antipatik bulunmalarının da yazarlarının beğenilmesi ya da hor görülmesiyle pek ilgisi yoktur. Bu kitap azizlerin hayatını anlatmanın da, genellikle üstat sanatçılara reva görülen ağırbaşlılığın da uzağındadır sanırım, *Yazınsal Yaşamlar*'da aslolan bir sevgi / şefkat ve mizah karışımıdır. İkincisinin her anlatıda yer aldığı kuşkusuzken ilkine Joyce, Mann ve Mişima'da yer veremediğimi kabul ediyorum.

Bu portrelerden yola çıkarak yazarların yaşamı üzerine kurallar geliştirmeye kalkışmanın ya da sonuçlar çıkarmanın pek anlamı olmadığını söylemeliyim: Anlatılarımda ortaya döktüklerim çok kısmi, dolayısıyla anlattıklarımın olası kesinliği ya da kesinlikten uzak oluşu da, tam olarak neyin söylenip neden söz edilmediğinde saklı. Hikâyelerin hemen hiçbir yeri benim yaratımım değil (yani kökeninden kurgu değil), olsa olsa bazı bölümler ya da anekdotlar biraz "renklendirilmiştir." Bu yazarlar hakkında bir şeyler okuyunca insanı ilk çarpan, çoğunun belalı kimseler olduğu; yaşamları hakkında bir şeyler bildiğimiz başkalarından çok farklı olmasalar da, çizdikleri örnekler pek öyle insanı edebiyatın yollarına davet eder cinsten değil. Neyse ki –ve bu nokta kesinlikle üzerinde durulmayı hak ediyor– kendilerini ciddiye alan insanlar değiller; yukarıda

adı geçen, sevemediğim üçü hariç, diyelim. Bu metinlerdeki ciddiyet yoksunluğu yazarların kendilerinden mi yayılıyor, yoksa kendilerinin seçmediği, onların zamanının dışında yaşayan ve her şeyi kısmi kavrayan biyografi yazarının bakış açısından mı kaynaklanıyor, emin değilim.

Bir verinin doğruluğunu onaylamak ya da içindeki "çeşni"yi keşfetmek isteyen kuşkucu okur için kitabın sonuna bir bibliyografya da ekledim ama çoğuna ulaşmak çok zor olacaktır.

"Yazınsal Yaşamlar" dizisi *Claves de razón práctica* adlı dergide yayımlanırken (2-21. sayılar arasında), "Kusursuz Sanatçılar" adındaki, sadece yüzlerden ve jestlerden söz eden ve diziyi biraz da olumsuz bir biçimde sonlandıran makalem, *El Paseante* adlı derginin 17 sayısında yayımlandı. *Claves de razón práctica*'nın, bana yumuşak ve cesaret veren bir baskı uygulayan editörleri Javier Pradera ve Fernando Savater'e müteşekkirim; bu yazarların yaşamlarını yazabilmeyi onların bu tatlı zorbalığına borçluyum.

JAVIER MARÍAS
Şubat 1992

Not: Yedi yıl ve yedi ay sonra.

Yazınsal Yaşamlar'ın bu yeniden basımında eskisine göre çok az değişiklik olsa da, şöyle bir sözünü etmenin kimseye zararı olmaz.

Bazı "yaşam"lara biraz rötuş yapıldı ve genişletildi, geriye kalanlara dokunulmadı. Her "yaşam"ın ardından gelen fotoğrafların çoğu, kitabın 1992 basımındakilerden değişik (öncekileri editör Jacobo Fitz James Stuart seçmişti, yeni basımdakileri ben seçtim).

Yeni, en azından bu kitap için yeni (1993 yılında *Literatura y fantasma*'da [Edebiyat ve Hayalet] çıkmıştı) bir bölüm var, "Gelip Geçen Kadınlar"; *Yazınsal Yaşamlar*'ın 1992 baskısından sonra yazıldı ama aynı ruha sahip olduğu için bu kısa biyografiler kitabında kendine yer buldu. Bu makaleler ilk olarak *Woman* adlı dergide yayımlandı (1993 yılı Mayıs-Kasım ayları arasında).

Yedi yıl yedi ay önce yazdığım önsöze ekleyeceğim tek

şey, o zaman sözünü ettiğim inancın geçen bu sürede daha da güçlendiği ve yerini sağlamlaştırdığıdır. Ve sevdiğim İspanyol yazarların arasına –artık hayatta olmayan– Juan Benet'yi de eklemek istiyorum.

Geçen zamanla birlikte farkına vardım ki, yazdığım tüm kitaplardan zevk almama karşın, en çok bu kitabımı yazarken eğlenmişim. Belki de nedeni "yazılmış" olmalarının yanı sıra, bu "yaşam"ların okunmuş da olmalarıdır.

JAVIER MARÍAS
Eylül 1999

YAZINSAL YAŞAMLAR

William Faulkner at sırtında

William Faulkner, 1958
Fotoğraf: Ralph Thompson

William Faulkner hakkındaki edebiyatın o rüküş efsanesine kalırsa *Döşeğimde Ölürken* adlı romanını, çok çetin koşullar altında, sadece altı haftada yazmış: Geceleri bir madende çalışırken ters dönmüş bir kömür vagonunun üzerine koyarak alelacele çiziktirdiği kâğıtlarını, tozlu madenci kaskındaki fenerin ölgün ışığı aydınlatırmış sadece. Bu rüküş efsanenin bir nedeni Faulkner'ı yoksul, fedakâr ve biraz da proleter yazarlar arasına katmak niyeti olsa gerek. Tüm bu anlatılanlarda gerçek olan tek şey, romanın altı haftada yazılmış olması: Elektrik enerjisi sağlayan bir santralde çalıştığı yaz mevsiminin, kazanı uzun aralıklarla kömürle besleyerek geçirilen altı haftası boyunca. Faulkner'a göre tesiste onu rahatsız edecek hiç kimse olmadığı gibi, eski ve devasa dinamonun sürekli mırıltısı "yatıştırıcı", mekân da "ılık ve sessiz"miş.

Kuşku götürmez gerçek, yazarın kendini yazdığına ya da okuduğuna kaptırabilme yeteneğidir. Mississippi Üniversitesi'nin postanesinde memurluk olan bir önceki işinden kovulduktan sonra, termik santraldeki bu yeni işi bulan babasıdır. Görünüşe göre, mektuplarına kavuşabilmesinin tek yolu, gelen posta çuvallarının hiç açılmadan boyladığı arka kapının yanındaki çöp kutusunu karıştırmak olan öğretim üyelerinden biri, son derece haklı bir

şikâyette bulunmuş. Belli ki Faulkner, okumasının bölünmesinden hoşlanmıyordu ve pul satışları dikkati çekecek derecede düşmüştü: Faulkner, ailesine durumu, gişedeki küçük pencereye gitmek için zırt pırt yerinden kalkmaktan ve pul alacak iki senti olan her orospu çocuğuna müteşekkir görünmekten hoşlanmadığı biçiminde açıklamıştır.

Belki de Faulkner mektuplara olan inkâr edilemez garazını ve küçümsemesini orada edinmiştir. Ölümünden sonra hayranlarından gelen ve asla açmadığı paket, mektup ve metin yığınları bulundu. Aslında sadece editörlerden gelen zarfları, binbir önlemle açmaktaydı: Küçük bir parça yırtarak içinde bir çek olup olmadığına bakıyordu. Yoksa zarf sonsuza kadar açılmadan bekleyecekler yığınındaki yerini alabilirdi pekâlâ.

Çeklere her zaman büyük ilgi duymuştur ama bundan paragöz ve cimri bir adam olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Eli açık dense daha iyi olur, çünkü parayı hiç tutmaz ve bir sonraki çek gelinceye kadar borçla yaşar. Borçlarını öder, kalanı da derhal at yarışlarına, tütüne ve viskiye yatırır. Çok giysisi yoktur ama olanlar pahalı kumaştandır. Daha on dokuz yaşındayken giyimine kuşamına düşkünlüğü nedeniyle "kont" lakabını edinir. Moda dar pantolonlar giyilmesini buyuruyorsa onunkiler, yaşadığı kent olan Oxford'ın (Mississippi eyaletindeki) en dar pantolonları olur. Faulkner, Oxford'dan ilk kez 1916 yılında, Toronto'daki Britanya Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde eğitim görmeye gitmek için çıkar. Amerikan Hava Kuvvetleri'ne yeterli eğitimi olmadığı için kabul edilmeyip İngilizler de boyunun çok kısa olması nedeniyle reddedince herkesi gidip Almanlar için uçmakla tehdit ettiği, rivayetler arasındadır.

Yine anlatılana göre, bir defasında genç bir adam bilemediğimiz bir nedenle yazarın ziyaretine gider ve bir

elinde sönük bir pipo olduğunu, öbür eliyle de kızı Jill'in bindiği midillinin dizginini tuttuğunu görür. Delikanlı buzları kırmak için çocuğun ne kadar zamandır ata bindiğini sorar. Faulkner hemen yanıt vermez, sonra "Üç yıldan beri," der ve biraz daha durakladıktan sonra ekler: "Biliyor musunuz, bir kadının bilmesi gereken üç şey vardır sadece: Gerçeği söylemek, ata binmek ve çek imzalamak."

Jill, Faulkner'ın –kendisinden önceki evliliğinden de iki çocuğu olan– karısı Estelle'den doğma ilk kızı değildi. İlki, doğduktan beş gün sonra ölmüştü. Adını, Alabama koymuşlardı. Anne henüz yatağında ve bitkin durumdaydı, Faulkner'ın kardeşleri kentte değillerdi ve bebeği görmeye yetişemediler. Faulkner bir cenaze töreni düzenlemek için bir neden görmemesini çocuğun bir bireye değil, sadece bir anıya dönüşebilecek kadar yaşadığını söyleyerek açıklar; bebeğin ölüsünü minik bir tabuta yerleştirdikten sonra mezarlığa kadar kucağında götürür. Tek başına bırakır mezarına; hiç kimseye haber vermez.

1950 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldığında ilk önce İsveç'e gitmek istemediyse de, sonra yalnızca gitmekle kalmaz, "devlet görevlisi" olarak tüm Avrupa ve Asya'da seyahat eder. Çağrılı olduğu sayısız davetten pek zevk aldığı söylenemez. Fransız yayıncısı Gallimard' dakilerin onuruna verdikleri bir yemekte, gazetecilerin sordukları her soruya yarım yamalak bir yanıt verdikten sonra geriye doğru bir adım attığı anlatılır. Böyle geri gide gide sonunda bir duvara yaslanır ve gazeteciler de onun umutsuz vaka olduğuna kanaat getirerek rahat bırakmaya karar verirler. Yazar gidip bahçeye saklanır. Birileri sohbet edeceklerini söyleyerek yazarın peşine düşerse de, hemen geri dönerek titrek seslerle, "Dışarısı çok soğuk" gibisinden bahaneler uydururlar.

Faulkner asık suratlı, ketum, sessizliği seven biriydi ve tüm yaşamı boyunca beş kez tiyatroya gitmişti: Üç

defa *Hamlet*'i, *Bir Yaz Gecesi Rüyası*'nı ve *Ben-Hur*'u görmeye; hepsi bu. Freud'u okumamıştı, en azından bir defasında şöyle bir yanıt vermişti: "Freud'u hiç okumadım, Shakespeare veya Melville de Freud okumamıştı, hatta Moby Dick'in okumadığına eminim." *Don Quijote*'yi ise, her yıl okuyordu.

Bir huyu da herkesi asla doğruyu söylemediğine ikna etmekti. Neticede kendisi çeklere olan düşkünlüklerini ve ata binme sevgilerini paylaştığı o kadınlardan biri değildi, öyle değil mi? Her zaman en ticari romanı olan *Kutsal Sığınak*'ı para için yazdığını söylerdi: "İyi bir at almak için paraya ihtiyacım vardı." Ayrıca atla gezemediği için büyük kentlere pek sık gitmediği konusunda da güvence verirdi. Yaşlanmaya başladığında doktorlarının ve ailesinin tüm uyarılarına karşın ata binmeye ve engel atlamaya devam etti, sürekli düşermiş. Son kez ata binmeye gittiğinde yine böyle düşer. Karısı evin penceresinden atını bahçe kapısının yanında, eyeri üzerinde ama dizginleri boş görür. Kocasını göremeyince Doktor Felix Linder'ı arar ve ikisi birlikte yazarı aramaya çıkarlar. Onu bir kilometre kadar ötede topallarken hatta sürüklenirken bulurlar. Yazarın anlattığına göre, sırtüstü düştüğü için yerinden doğrulamamış. At birkaç adım attıktan sonra durup çevresine bakınmış. Faulkner ayağa kalkınca gelip burnuyla yazara dokunmuş, Faulkner dizginleri yakalamayı denediyse de başaramamış ve ata binememiş. Bunun üzerine hayvan ev yönünde uzaklaşmış.

Bu kazada ciddi biçimde yaralanan William Faulkner yatakta, acılar içinde uzun bir dinlence dönemi geçirdi, öldüğünde bile tam olarak kendini toparladığı söylenemezdi. Durumunda bir iyileşme olup olmadığını görmek için yatırdıkları hastane odasında öldü. Ama onun attan düştüğü için ölmesi edebiyat efsanesine uygun görülmedi. Onu daha altmış beş yaşına gelmeden, 6

Temmuz 1962'de, bir tromboz nedeniyle öldürmeyi daha uygun buldular.

Faulkner'a Kuzey Amerikalı en iyi yazarların kim oldukları sorulduğunda hepsinin başarısız olduğunu söylerdi, en nitelikli başarısızlığı Thomas Wolfe'a atfeder, ikinci en iyi başarısızlığın da William Faulkner'a ait olduğunu söylerdi. Bu dilinden düşürmediği bir cümleydi ancak unutmamak gerekir ki, Thomas Wolfe 1938 yılında ölmüştü, yani Faulkner'ın hayatta olup bu sözleri ettiği yıllarda yaşamıyordu.

Joseph Conrad karada

Joseph Conrad, 1916

Joseph Conrad'ın deniz hakkındaki kitapları o kadar çok ve unutulmazdır ki, onu her zaman bir yelkenlide düşünür, yaşamının son otuz yılını karada, son derece yerleşik ve durağan düzende geçirdiğini aklımıza bile getirmeyiz. Gerçekte iyi bir denizci olmasına karşın yolculuk etmekten nefret eder, hiçbir şey onu çalışma odasına kapanıp da anlatılamaz zorluklarla yazmak ya da en yakın dostlarıyla sohbet etmek kadar rahatlatamazdı. Söylenenlere göre her zaman bu iş için tasarlanmış odalarda çalışmazmış. Yaşamının sonuna doğru, Kent'teki evinin bahçesinin en ücra köşelerine saklanarak kâğıt parçalarına bir şeyler karalarmış, hatta bir defasında ailesine hiçbir açıklamada bulunmadan tam bir hafta kendini banyoya kilitleyip bu mekânın son derece kısıtlı kullanım olanaklarının tadını çıkartmış. Başka bir defasında da giysileriyle sorun yaşanmış; çünkü Conrad'ın yeniyken sarı çizgili, solmuş bir bornozdan başka bir şey giymeyi reddetmesi, haber vermeden gelen dostları ya da geçerken eve yollarının düştüğü tuhaf açıklamasıyla aniden kapıda beliriveren Amerikalı turistler açısından büyük sorun yaratmış.

Ailenin güvenliği açısından en çok sorun yaratansa Conrad'ın kökü derinlerde yatan, parmaklarının arasın-

da bir sigara bulundurma takıntısıdır, birkaç saniye sonra sigarasını yanar vaziyette bir köşede unutur ve yenisini yakar. Karısı Jessie kitapların, çarşafların, yemek takımlarının ve mobilyaların sigara yanıklarıyla dolu olması gerçeğine kendisini alıştırmışsa da, yıllarca kocasının kendini yakmasından korku duyarak tetikte yaşadığını açıklamıştır, hatta karısının yakarmalarına kulağını daha fazla tıkayamayan yazar, izmaritlerini odada bulunan içi su dolu bir kovaya atmaya rıza göstermiş olsa da, her zaman ateşle ilgili talihsizlikler yaşar. Bir defasında sobaya fazlasıyla yakın oturduğu için giysileri alev alma tehlikesi atlatır, ışık vermesi için fazla yakınında tuttuğu kitabı sık sık mum aleviyle yanar.

Conrad'ın dalgın biri olduğunu söylemeye gerek yoksa da, karakterinin öne çıkan özellikleri dalgınlığıyla çelişir: Alınganlık ve saygı bekleme. Belki de bu karşılıklı olarak açıklanabilir. Doğasında kaygıya varan bir telaş vardır, başkaları için o denli endişelenir ki, dostlarından birinin başına gelen önemsiz bir terslik, daha delikanlıyken Malay denizlerinde yakalandığı, hayatının geri kalanında yakasını bırakmayan gut illetinin depreşmesiyle krize girmesine neden olur. Oğlu Borys Birinci Dünya Savaşı'nda çarpışırken günü dışarıda geçiren karısı Jessie eve döner ve gözleri yaşlı hizmetkârdan şu haberi alır: Mr. Conrad, hizmetlilerine oğlunun öldürüldüğünü söyledikten sonra delikanlının odasına kapanmıştır. Hizmetkâr hiçbir mektubun ya da telgrafın gelmediğini de sözlerine ekler. Jessie George Conrad dizleri titreyerek merdiveni çıkıp perişan haldeki kocasına haberin kaynağını sorduğunda, yazar son derece alınarak şu yanıtı verir: "Benim de senin gibi sezgilerim olamaz mı? Onu öldürdüklerini biliyorum!" Bir süre sonra yatışan Conrad uyuyakalır. Sonradan sezgisi asılsız çıksa da, hayal gücü bir kez çalışmayagörsün, durdurmanın olanağı yoktur. Her zaman çok gergin olan

yazarın alınganlığının da bundan kaynaklandığı söylenir; ama öfkesi saman alevi gibidir ve bir kez yatıştı mı izi bile kalmaz. Jessie ilk oğulları Borys'i doğururken yazar büyük bir gerginlik içinde bahçede volta atar. Birden bir çocuk ağlaması duyulunca hemen hizmetçinin yanına giderek, "Lütfen şu ağlayan çocuğu uzaklaştırın buradan, Mrs. Conrad'ı rahatsız edecek!" diye bağırır, rivayete göre hizmetçi kız sesini yazarınkinden daha fazla yükselterek, "O sizin kendi oğlunuz bayım!" diye yanıt verir.

Conrad o kadar kolay sinirlenen, öylesine gergin bir adamdır ki, yazı yazarken kazara yere kalemi düşse eğilip alarak kaldığı yerden yazmasına devam edeceğine, parmaklarıyla masada trampet çalarak dakikalarca olduğu yerde kalakalır, sanki bu kazanın nedenini ve niçinini düşünerek vahlanır. Yazar çevresindeki insanlar için bilinmezliklerle dolu bir karakterdi besbelli. İç heyecanları ve gerilimleri nedeniyle arkadaşlarının yanındayken bile uzun sessizliklere gömülür, berikiler sabırla onun yeniden söze girmesini beklermiş; konuşmasının son derece hararetli, hikâye anlatma becerisininse inanılmaz olduğu kayıtlar arasındadır. Hikâye anlatırken roman ve öykülerininkinden çok *The Mirror of the Sea* (Denizin Aynası) adlı deneme kitabının tonunda konuştuğu söylenir. Kafasının içinde aynı şeyi evirip çevirdiğini düşündürten bu sonu gelmez sessizliklerinin bitiminde, dudaklarından o âna dek konuşulanlarla ilgisi olmayan bir sorunun dökülmesine de sık rastlanır, örneğin: "Mussolini hakkında ne düşünüyorsunuz?"

Conrad, monokl kullanırdı ve şiirden hoşlanmazdı. Karısına göre yaşamı boyunca sadece iki şiir kitabını beğendi; Jessie'nin adını hatırlamadığı genç bir Fransızınki ve yakın dostu Arthur Symons'unki. Ancak Keats'ten hoşlandığını ve Shelley'den nefret ettiğini öne sürenler de vardır. En çok nefret ettiği yazar Dostoyevski'ydi kuş-

kusuz. Rus olduğu, deli olduğu, kafası karışık olduğu için Dostoyevski'den nefret ediyor, sadece adının geçmesiyle bile öfke krizlerine kapılabiliyordu. Başta Maupassant ve Flaubert'inkiler olmak üzere kitapları yalayıp yutuyor ve düzyazıdan büyük keyif alıyordu, evlenmelerine epeyce varken (yani daha pek yakınlaşmamışlarken), bir gece koltuğunun altında bir kâğıt tomarıyla genç kızın evine gelir, ikinci romanının taslağı olduğunu söylediği tomarın kimi sayfalarını yüksek sesle okumasını ister. Jessie George heyecan ve korku içinde kabul eder ama Conrad'ın gerginliğinin bu işe pek faydası olmaz. "Onu atla," diyormuş genç kıza. "Orası önemli değil, üç satır alta geç, o sayfayı geç, boş ver o sayfayı!" Hatta vurgusu yüzünden azarlamış Jessie'yi: "Açık konuş, yorulduysan söyle, kelimeleri yutma. Siz İngilizler birbirinizin aynısınız. Tüm harfler için aynı sesi çıkartıyorsunuz!" Conrad'ın bir yazar olarak çağdaşı herkesten daha çok hâkim olduğu İngilizceyi, yaşamının sonuna dek son derece belirgin bir yabancı aksanla konuşmuş olması gerçekten tuhaftır.

Conrad otuz sekiz yaşına dek evlenmez, bir alay arkadaşlığın ve denemenin ardından sonunda teklifini yaptığında, bazı öykülerindeki kadar karamsardır, sözlerini yaşayacak fazla zamanı kalmadığını ve çocuk sahibi olmaya hiç niyetinin olmadığını bildirerek bitirir. Teklifin iyimser yanı ardından gelir: Yaşam ne getirirse getirsin, Jessie'yle birlikte birkaç mutlu yıl geçirebilirler elbette. Jessie'nin annesi sonradan, "bu adamın neden evlenmek istediğini bir türlü anlayamadığını" belirtir. Her şeye rağmen Conrad, karısına tapan bir koca olur: Çiçekler hiç eksilmez ve ne zaman bir kitap bitirse karısına büyük bir armağan verir.

Ebeveynini genç yaşta yitirmesine ve onlara ilişkin çok az anıyı koruyabilmiş olmasına karşın aile geleneği ve aile büyükleri için kaygılanır, öyle ki büyük amcala-

rından birinin, Napoléon'un emriyle Moskova'dan çekilirken açlığa yenik düşüp iki subay eşliğinde "Letonyalı şanssız bir köpek"le nefsini köreltmiş olmasına içerler. Bir akrabasının köpek eti yemiş olması ona bir onursuzluk gibi gelir, bunun için doğrudan olmasa da, Napoléon'u bizzat sorumlu tutar.

Conrad, 3 Ağustos 1924'te, Kent'teki evinde, altmış altı yaşında öldü. Ölümü ani olmuştur. Bir gün önce kendini pek iyi hissetmiyordur ama kapıda bekleyen ölüme ilişkin hiçbir işaret de yoktur, bu nedenle ölüm geldiğinde odasında tek başına dinlenmektedir. Yan odadaki karısı onun şöyle bağırdığını duyar: "Burada..." bir saniye içinde sözcük dağılır, duyulmaz olur ve ardından bir gürültü gelir: Conrad oturmakta olduğu koltuğundan yere düşmüştür.

Letonya hadisesini, büyük amcasının tarihinden silmek istediği gibi, son yıllarında kimi metinlerini de yazmadığını iddia etmeye başlar (makaleler, öyküler, Ford Madox Ford'un yardımıyla düzelttiği bölümler). Kuşkusuz hepsi de onun metinleriydi, hatta bazılarını kendi imzasıyla yayımlamıştı, yine de onları hatırlamadığını söyleyerek yazdığını inkâr ediyordu. Hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde elyazısıyla dolu sayfaları gösterdiklerinde, özelliği haline gelen hareketlerinden biri olan omuz silkmekle yetiniyor ve derin sessizliklerinden birine gömülüyordu. Onunla her karşılaşan, son derece şakacı olduğu konusunda hemfikirdi; ama İngiliz çağdaşlarının her zaman kolaylıkla yakalayamadığı ya da belki de anlayamadıkları bir ironiydi bu.

Yaşlı Isak Dinesen

Isak Dinesen
Fotoğraf: Rie Nissen

Isak Dinesen'in gerçek imgesi çok uzun zamandan beri zarif, gizem dolu, hayaleti andıran yaşlı bir kadındı, ta ki sinema, bu imgenin yerine aşırı romantik, belki hafifçe aptal, ıstırap içinde bir sömürge aristokratını yerleştirinceye dek. Barones Blixen romantik ve aristokrat olmadığından değil –yine de onun bu rolü oynadığını söylemek daha doğru olur– en azından Isak Dinesen'den beri; yani Afrika'da geçen uzun ve başarısız yılların ardından Danimarka'ya dönüp bu ve başka mahlaslarla kitap yayımlamaya başladıktan sonra. "Yaşlandıkça maskeler takıyoruz, yaşımıza göre maskeler ve gençler göründüğümüz gibi olduğumuzu sanıyorlar ama bu doğru değil."

1959 yılında kitaplarının en çok ilgi gördüğü ve başarı kazandığı ülke olan ABD'ye gittiğinde hakkındaki dedikodular alıp yürümüştü çoktan, bir sır perdesinin ardındaydı: Kadın değil aslında bir erkekti; yok erkek değil de, bir kadındı; Isak Dinesen aslında iki kişiydi, erkek kardeş ve kız kardeş; Isak Dinesen 1870'de Boston'da yaşamıştı, kız kardeş Parisliydi ama erkek kardeş Elsinore'da yaşıyordu; kız kardeş zamanının büyük bölümünü Londra'da geçiriyordu, yok aslında bir rahibeydi; erkek çok konukseverdi ve genç yazarları ağırlamaktan hoşlanıyordu; kadını görmek hiç de kolay değildi çünkü münzevi hayatı

yaşıyordu; Fransızca yazıyordu; hayır İngilizce; hayır Danca; hayır... Nihayet onu davet edildiği sayısız partilerde gördüklerinde ya da tıklım tıklım dolu okuma seanslarında canlı bir sesle, hiçbir yardım almadan, hiçbir nota bakmadan baştan sona anlattığı öykülerini dinlediklerinde, kibrit çöpü gibi incecik kolları, siyah giysileri ve renkli türbanları, kulaklarında elmasları, gözlerinin çevresinde rastığıyla narin yapılı, egzantrik, kırış kırış bir ihtiyar kadın olduğunu öğrendiler. Yine de efsane devam etti kuşkusuz; ama bu kez daha somut yolları izledi: Amerikalılara kalırsa sadece şampanya ve istiridyeyle besleniyordu, bu da tam doğru değildi çünkü seyrek de olsa karides, kuşkonmaz, üzüm ve çay istediği olurdu. Isak Dinesen, Marilyn Monroe'yla tanışmak arzusunu dile getirince yazar Carson McCullers bir buluşma ayarlamayı başarır, üç kadın bir öğle yemeğinde masalarını Monroe'nun kocası Arthur Miller ile paylaşırlar. Miller, Barones'in alışkanlıklarına şaşırarak hangi doktorun böyle şampanya ve istiridyeden ibaret bir diyet verdiğini sorar. Derler ki, Isak Dinesen'in hor gören bakışlarının benzerine daha önce Amerika'da rastlanmış değildi: "Doktor mu?" diye sorar, "Doktorlar bunu duysa dehşete düşerlerdi. Şampanya ve istiridyeye bayılıyorum, bana iyi geliyorlar." Buna rağmen Miller proteinler hakkında bir şey demeye yeltenir, ardından gelen küçümseyici bakışlarınsa bir daha Amerika sınırları dahilinde görülemeyeceği söylenir: "Ben bu konuda hiçbir şey bilmiyorum!" der Dinesen, "İhtiyarım ve canım ne isterse onu yerim!" Barones, Marilyn Monroe'yla çok daha iyi anlaşır kuşkusuz.

Gerçek şu ki Isak Dinesen Danimarka'da Rungstedlund'da, çocukluğunu geçirdiği evde gayet normal bir hayat sürdü, yaşla hiç ilgisi olmayan frengi de dahil pek çok ıstırabı olduğu ve uzun dinlence dönemlerine gerek duyduğu için yaşamı yerleşikti, bu hastalığı evlendiği yıl

kocası Baron Bror von Blixen'den kapmış ve epeyce bocalamadan sonra nihayet boşanmıştı. Bu koca, ilk gençliğinde âşık olduğu delikanlının ikiz kardeşiydi. Belki de üçüncü kişiler üzerinden kurulan bağları çözmek çok daha zordur.

Blixen, frengi yüzünden çok genç yaşta cinsel hayatından feragât etmek zorunda kalır; bu konuda Tanrı'dan bir yardım gelmesi olanağının olmadığını görüp de genç bir kadının "âşık olma hakkı"nın elinden alınmasının ne kadar korkunç olduğunu anlayınca ruhunu Şeytan'a satar, Şeytan da karşılığında bundan böyle yaşayacağı her şeyin bir hikâyeye dönüşeceği sözünü verir. En azından yaşça iki kat büyük, zekâca üç kat üstün olduğu, sevgili-olmadığı bir şaire, Danimarkalı Thorkild Bjørnvig'e yaptığı açıklama budur. Altmış dört yaşındayken şairle tuhaf bir anlaşma yapmış, dört yıl boyunca onu mutlak kontrolünde tutmuş ve boyun eğdirmişti. Ruh halindeki ani değişimlerle, ince ince hesapladığı şaşırtıcı davranışlarıyla, türlü tuhaflıklarıyla, sarsıcı ama her zaman ikna edici fikirleriyle sevgili-olmadığı bu adamı korkutmaktan hoşlanırmış. Bir defasında şaire varlığının doğasını açıklayarak ödünü patlatır: "Sen benden daha iyisin, sorun da bu," der, "seninle benim aramdaki fark, senin ölümsüz bir ruhunun olması, benimse olmaması. Sirenler ve su perileri de böyledir, ruhları ölümsüz değildir. Ölümsüz bir ruha sahip olanlardan daha uzun yaşarlar ama bir kez öldüler mi, artlarında hiçbir iz bırakmadan mutlak yok oluşa sürüklenirler. Ama kim insanları canlı, oyunlar oynayan, hınzırlıklar peşinde koşan, büyüler yapan bir su perisinden daha çok eğlendirebilir, zevk verebilir ve kendinden geçirebilir ki? Başka kim, insanların kendinden geçerek dans etmesini ve normalde asla sevemeyecekleri bir yakıcılıkta âşık olmasını sağlayabilir? Ama bak, su perisi ortadan yok olur ve ardından sadece yerdeki su birikintisi kalır."

Dinesen'in zoruyla karısını ve oğlunu ihmal eden, yazarın Rungstedlund'daki evinde "yaratarak" uzun saatler geçiren bu şair, görevini yerine getirecek yeterlikte olmadığını ortaya koyunca (her zaman böyle olur), Barones öfkelenerek ona son derece kötü davranır; örneğin şair, onun öykülerinden biri hakkındaki çekincesini dile getirmeye cesaret ederse yazar öfkeden köpürür. Ancak Isak Dinesen tutarlılıktan nasibini almamıştır, korkunç bir kavganın ardından bir sonraki karşılaşmalarında hiçbir şey olmamışçasına büyüleyici davranabilir, hatta bu sevgilisi-olmayan adamı hiç yozlaşmayan eleştiri yeteneği nedeniyle tutup kutlayabilir de. Isak Dinesen'in ruh hali çok sık değişirmiş. Şair Bjørnvig'in anlattığına göre, bir gece, onun bile hatırlayamadığı bir nedenden sinirlenir yazar, bu fiziksel şiddet de içeren yakıcı bir öfke krizine dönüşür; şair ürker, içine kapanır, eli ayağı tutmaz olur. Bir süre sonra gidip zorlukla yattığında, Barones'in süzülerek odasına girdiğini ve yatağının kenarına oturduğunu fark eder ancak bu kez ışıl ışıldır kadın, sanki bir metamorfoz geçirmiş, on yedi yaşındaki genç kızların güzelliğine kavuşmuştur. Bjørnvig bu değişime gözleriyle tanık olmasaydı, böyle bir şeyin mümkün olabileceğine inanmayacağını da sözlerine ekliyor.

Barones sevgilisi-olmayan bu adama ve dostlarına zevkin doruğuna çıktıkları, büyülendikleri, kendilerinden geçtikleri anlar da yaşatır. Çok hoş geçmekte olan böyle bir gecede yerinden kalkıp odadan çıkar, kısa bir süre sonra elinde bir tabancayla dönerek uzun bir süre şaire nişan alır. Sözlerine inanacak olursak gözünü bile kırpmadığını söylüyor Bjørnvig, çünkü öylesi bir mutluluk içinde yüzüyormuş ki, o anda ölmek umurunda bile değilmiş. Şair Bjørnvig'in bu duygusal iniş çıkışları yaşadığı dört yıl boyunca tek bir satır olsun yayımlamadığını söylemeye gerek yok kuşkusuz.

Isak Dinesen görüşünün pek iyi olmadığını iddia eder ama inanılmaz bir mesafeden kırlardaki dört yapraklı yoncaları görmede ve henüz belli belirsizken gökyüzündeki yeni ayı seçmede üstüne yoktur. Bir camın ardından bakmanın talihsizlik getireceğini söylediği hilali üç defa eğilerek selamlama alışkanlığı vardır. Piyano ve flüt çalar, piyanoda Schubert'i, flütteyse Händel'i yeğler, akşam alacakaranlığında en sevdiği şair olan Heine'den dizeler okur, nefret ettiğini söylediği Goethe'den dizeler okuduğu da olur. Dostoyevski'ye lanet okur ama hayranlık duyar, Shakespeare'e ise körü körüne bağlıdır. Sık sık şu dizelerini yineler Heine'nin:

Mutlu olmak istedin,
sonsuz mutlu ya da sonsuz lanetli,
kibirli yürek ve şimdi,
öyle lanetlisin ki.

Ta içlerine bakanların anlattığına göre rastık çektiği gözleri sırlarla doludur, her neye bakıyorsa gözlerini hiç kırpmadan öylece dosdoğru bakar, bakışlarını kaçırmazmış hiç. Isak Dinesen'in babası o on yaşındayken intihar eder, bu olaydan sonra yazar hep öyküler anlatır. Kız kardeşinin bazı geceler, "Ah, Tania, n'olur bu gece anlatma!" diye yakardığı söylenir. Yaşlılığındaysa tam tersine, konukları bir hikâye anlatması için yalvar yakar olurlar. Bazen boyun eğer, bir armağan verirmişçesine bir öykü anlatır. Perşembe akşamlarını kendisiyle yemek yemesi için yeni bir takım elbise aldığı oğlan çocuğuna ayırır: Bir gece yemeğini yalnız yerken kendisini gözetlediğini keşfettiği aşçısının oğludur bu. Tatlı ama alaycı sözlerle insanları kışkırtmayı sever; tıpkı seçkinlerin başına geleceklerden çekinerek mutlak demokrasiye itiraz ettiğinde olduğu gibi: "Bilirsiniz, her zaman klasik dizelerde sözü

edilenlerden birkaç kişi olmalı çevremizde." Bu sıra dışı kadın, yaşamını her zaman klasik trajedinin kurallarına uygun olarak yaşadığını söyler, hiç sahip olamadığı çocuklarını da aynı şekilde yetiştirdiğini iddia eder.

Isak Dinesen yaşamının sonuna doğru, yılın birkaç ayını bir klinikte geçirmeye başladı. Geri kalanını her zamanki gibi Rungstedlund'da geçirmeye devam etti, 7 Eylül 1962'de, öğleden sonrayı Brahms dinleyerek geçirdikten sonra huzur içinde öldü. Yetmiş yedi yaşının son gününe kadar sigara tiryakisi olan Dinesen, Rungsted kıyısında, kendi seçtiği bir kayın ağacının dibine gömüldü. Lawrence Durrell'a kalırsa ölümüne ağlamaya kalkışanlara şefkatle ve alayla şöyle bir bakmıştır mutlaka: "Ben aslında üç bin yaşındayım, Socrates'le yemek yedim."

Isak Dinesen kendine mal ettiği şu sözlerle hatırlanır: "Sanatta gizem yoktur. Görebildiğin şeyleri yap, onlar sana göremediklerini gösterecekler."

Afrası tafrasıyla James Joyce

James Joyce, 1926
Fotograf: Berenice Abbott.

Herkes James Joyce'un hüzünlü ve yorgun göründüğünü söylerdi, o da kendini "kıskanç, yalnız, tatminsiz ve kibirli bir adam" olarak betimlemişti. Elbette herkese söylenmiş sözler değildi bunlar, çok daha mahrem ve gözüpek itiraflarda bulunduğu karısı Nora Barnacle'a yazdığı bir mektupta yer alıyorlardı. Ama insan bundan, daha cüretkâr itiraflarda bulunduğu sonraki zamanlarda böyle bir betimleme yapmak niyetinde olmadığı fikrini çıkarmamalıdır.

Daha gençken bile tantanacı ve ukala bir insandı, tüm dikkatini yazdıklarına, İrlanda'ya ve İrlandalılara duyduğu, yaşı ilerledikçe sürekli hale dönüşen nefretine odaklamıştı. Daha henüz birkaç şiir yazmışken kardeşi Stanislaus'a şöyle dediği kayıtlar arasında yer alır: "Sana da "aşai rabbani" ayininin gizemiyle benim yapmaya çalıştığım arasında bir benzerlik varmış gibi gelmiyor mu? Demek istiyorum ki şiirlerimle her gün yediğimiz ekmeğe kendine ait ve sürekli bir yaşam ihsan ediyorum, böylece insanlara entelektüel zevk ve manevi tatmin veriyorum böylece zihinsel, ahlaki ve manevi anlamda gelişmelerine katkıda bulunuyorum."

Biraz daha yaşlandığında daha mütevazı, daha az kutsal değerlere atıfta bulunan kıyaslamalar yaptıysa da,

her zaman, hatta daha hazırlanma ya da tasarı aşamasındayken bile çalışmalarına aşırı önem verdi. James Joyce kendisinin bir dâhi olduğuna ilişkin büyüklenmelerinden ve afra tafrasından geçilmeyen sanatçılar sınıfındandı; bu tür sanatçılar hem çağdaşlarını hem de kendilerinden sonra gelen nesilleri ezelden beri ve kayıtsız şartsız birer dâhi olduklarına inandırmışlardır. Bu afra tafraya uygun olarak da ünlüydü, ne insanların kitaplarını okuyup okumadıklarına aldırırdı ne de okuyanların fikirlerine metelik verirdi. Basımı konusunda çekilen büyük zorlukların ardından *Ulysses* nihayet çıktığında, kitabının tanıtımını yapmak için elinden geleni ardına koymadı, öyle ki ünlü Shakespeare & Co. Kitabevi'nin çabalarıyla çıkan kitabını, yine sözü geçen kitabevinde, birçok kez müşteriler için paketlerken görülmüştür. Gazete ve dergilerde kitabı hakkında çıkacak her haberi ve eleştiriyi tetikte beklediği, kitabından söz edenlere yaltaklanan teşekkür mektupları gönderdiği de yine bilinenler arasındadır. Çok daha sonra çıkan *Finnegans Wake* soğuk karşılandığında hiç memnun olmadı ve kendini incinmiş hissetti, yaşamının son iki yılını bu tatsız duygular içinde geçirdi ki, hiç hoş bir zaman geçirme biçimi olmasa gerek; özellikle de insanın yaşamının son iki yılıysa.

Ancak bu iki yıl hariç tüm yaşamı boyunca pek az yazara ölümünden önce nasip olan bir saygının ve hayranlığın tadını çıkardı. Paris'te geçirdiği sürede Joyce'tan hem korkuldu, hem de saygı duyuldu, arzularına ve alışkanlıklarına karşı çıkan hiç kimse olmadı, örneğin her gece saat tam dokuzda aynı yerde yemek yer, ne kadar iyi olursa olsun beyaz şarabı ağzına sürmezdi. Dedikodulara göre bir göz doktoru beyaz şarabın gözü bozduğunu söylemişti ve Joyce, narin gözlerine büyük özen gösterirdi. Glokom hastalığından mustarip olan Joyce yaşamı süresince tam on bir kez göz ameliyatı olmuştu,

bu nedenle bazı fotoğraflarında sol gözünün üzerinde geniş, son derece dikkat çekici bir göz bandı bulunur ve belki de yine bu nedenle, Djuna Barnes yazarın gözlerinde, "uzun süre güneş yüzü görmemiş bitkilerin solgunluğunu" görür. Demek ki göz bandını dikkat çekmek için takmıyormuş. Joyce dâhi afra tafrasıyla tatmin oluyordu belli ki, ne avcı kılığına girmeye ihtiyacı vardı ne de Pamplona'da kendini boğaların önüne atmaya. Her şey olabilirdi ama davranışlarında aşırıya kaçtığı söylenemezdi, bir yemekte ya da davette yanına düşen kişi ortalama düzeyde gevezelik yapmayı beceremezse vay haline, Joyce ağzını açmaya tenezzül etmez, sessizliğini korurken tatlı gevezeliklerle eğlendirilmeyi beklerdi; Ford Madox Ford'un nitelemesiyle, "rahat fakat mutlak" bir sessizlikti onunki. Masa arkadaşları yazarı eğlendirecek konular bulabilmek için ellerinden geleni artlarına koymazken Mr. Joyce (Djuna Barnes dışında herkes yazara böyle hitap ederdi), "evet" ya da "hayır" demekle yetinirdi. Romanlarının laf ebesi karakterlerinin aksine yazar suskundu ve her daim hor gören tavrını korurdu; en azından topluluk içindeyken.

Yalnızken burnu daha az havada olmasa da çok farklı olduğu söylenir. Gün aydınlanıncaya kadar içer, daha sevimli ve hoşsohbet olur, ancak kimseyi ilgilendirmeyen teolojik konulara girer ya da gürültücü bir İtalyancayla cemaatinin önündeki bir din görevlisi gibi Dante'den parçalar okumaya başlarmış. Bir gün Brasserie Lutetia'da, yanındaki arkadaşı bir farenin koşarak merdivenlerden indiğini gördüğünü söyler. Joyce'un tepkisi pek de soğukkanlı olmaz: "Nerede? Nerede?" diye bağırır panik içinde, "Bu uğursuzluk getirir!" Joyce'un sayısız batıl inancı vardı, nitekim bu sözleri söyledikten sonra korkudan düşüp bayılır. Çocukluğunda bir İrlanda teriyesi tarafından ısırıldığı için köpeklerden de çok korkar-

dı. Onu hem çocukluğunda hem de yetişkinlik yıllarında en çok korkutansa fırtınalardı; ama yaşı ilerledikçe bunu daha iyi saklıyordu. Yazılanlara göre Joyce çocukken fırtına çıktığında pencereleri ve panjurları kapatıp perdeleri örtmekle yetinmez, koşup bir dolabın içine gizlenirmiş. Dedikoducu ağızlara kalırsa yetişkin bir adam olduğunda bile elleriyle kulaklarını kapatır ve tam bir ödlek gibi davranırmış; daha olumlu ağızlar buna itiraz etseler de sokaktayken bir fırtınaya yakalanırsa elini kolunu salladığını, çığlıklar atarak koşmaya başladığını söylemekten çekinmezler.

İçki içtiği zaman sıkı içen Joyce'un içkiyi ağzına sürmediği dönemler de olur. Gençliğindeyken genelevlerden çıkmasa da fahişelerden hoşlanmazmış, bu nedenle karısı Nora'ya yazdığı mektuplarda betimlediği teatral sahnelerin gerçekle bir ilgisi olması kuvvetle muhtemeldir. Neticede bir mektubunda "Tanrı'nın bir kuluyla çiftleşmeye can attığını" yazmadığını kimse iddia edemez. Bu müstehcen mektuplar yıllar önce gün yüzüne çıkıp ün kazandı. Joyce, karısı Nora'yla bir araya gelip mutlu olma umutlarından söz ettiği mektuplarını yazarken (Joyce Dublin'de, Nora çoğunlukla yaşadıkları Trieste' deydi) anlık mutluluklara da ulaşıyordu belli ki, birçok kez (kendi sözcükleriyle) "bu pisliği yazarken boşaldığını" itiraf eder; Joyce kalemi sayesinde bu kadar yoğun bir doyuma ulaşabilen ender yazarlardandır kuşkusuz. Bu mektuplardan çıkarıldığına göre James Joyce onu dövebilmesi, ona buyurabilmesi, onu egemenliği altına alabilmesi için karısının şişmanlamasını isterdi; ama aşırılıkları bundan ibaret değildi, Nora'nın giymesi gereken iç çamaşırlarını inceden inceye tanımlardı (her zaman kirli ve dışkı lekeli olmaları gerekliydi, bu asla değişmezdi); Nora Barnacle olarak tanıdığı kadının hem havai hem de tortu bırakan özellikleri konusundaki tercihleri apaçıktı;

özetleyecek olursak James Joyce bir "koprofil"di. Yine de bu mektupların en çarpıcı yönü tüm bunlar değil, Joyce'un kitaplarına malzeme çıkarmak için Nora'yı hem geçmişi hem de yaşamakta oldukları konusunda bir Engizisyon sorgucusu tavrıyla sorguya çekmesidir. Şu ifadeden de anlayacağınız gibi bu sorgulamalar bir Katolik rahibin günah çıkarma hücresinden fırlamış gibi duruyordu: "Peki o adam ... elini ya da ellerini eteğinin altına soktuğunda, seni sadece üstten mi okşadı, yoksa parmaklarını içine soktu mu? Yaptıysa amının sonundaki o küçük tümseğe dokundu mu? Seni arkandan da elledi mi? Sen gelene kadar elledi mi? Ona dokunmanı istedi mi? Yaptın mı? Elleşmediyseniz, sana yaslanıp da boşaldı mı, bunu hissettin mi?" Bir de şuna bakın: "Bu gece seni tuvalete kapanmış kendini tatmin ederken hayal ettim. Nasıl yapıyorsun? Ayakta durup duvara yaslanıyor ve giysilerinin altına elini sokup önünü mü mıncıklıyorsun, yoksa tuvalete oturup eteğini kaldırarak, donunun kıyısından parmaklarını içeri sokarak mı hallediyorsun? Peki canın sıçmak istemiyor mu? Hep bunu merak ediyorum. Sıçarken mi boşalıyorsun, yoksa önce işini halledip sonra mı sıçıyorsun?" Kimse Joyce'un ayrıntılar konusunda son derece titiz biri olduğunu inkâr edemez!

James Joyce yaşamında bir sürü talihsizlikler olsa da duygularını göstermezdi. En büyükleri olduğu dokuz kardeşinden beşi çocukluktan ötesini göremediler, yazarın bu ölümlere verdiği tepki öz annesi tarafından bile duygusuz olmakla suçlanmasına yol açtı. Öte yandan kendi kızı Lucia'nın akıl hastanesine yatırılması gerektiğinde, yazar ona destek olabilmek için elinden geleni yaptı ve hiçbir zaman iyileşeceği umudunu yitirmedi. Ona bir sürü mektup yazdı. Kardeşi Stanislaus'un açıklamasına bakılırsa, "Mutsuzluk James'in yakasını bırakmayan kötü bir alışkanlık gibiydi" Yine kardeşine göre en yakınları dışın-

da kalan herkese son derece mesafeli ve çok soğuk davranırdı; ama en yakınlarının da bu davranıştan nasiplerini aldıkları olurdu: Annesi öldüğü zaman, babasının evlilik öncesi ona yazmış olduğu bir mektup destesi bulunca tüm bir öğleden sonra eve kapanarak, "Ancak inceleme yapan bir doktorun ya da avukatın duyabileceği kadar vicdan azabı ve üzüntüyle hepsini okudu..." Okumayı bitirdiği zaman Stanislaus, "Evet, nasıllar?" diye sorduğunda yazar kuru bir küçümsemeyle, "Hiçbir şey ifade etmiyorlar," yanıtını vermiş. Misyon sahibi genç şair için, "Hiçbir şey ifade etmiyorlar," diye düşünmüş Stanislaus, "yıllar ve yıllardır çektiği ıstıraba ve yoksulluğa karşın onları saklayan kadına çok şey ifade ettikleri bir gerçek ama..." ve okumadan yakmış annesinin mektuplarını.

James Joyce'un iç çekme alışkanlığı varmış, bir başka anne, Nora'nınki, durmadan içini çekerek kalbine zarar vereceği konusunda uyarınmış yazarı, ancak Joyce kalbi üzüntüden harap olduğu için ölmedi, 13 Ocak 1941'de, Zürich'teki bir hastanede, hemen hemen elli dokuz yaşında, ülser nedeniyle midesi delinerek öldü. İki gün sonra kısa bir törenin ardından aynı kentin mezarlığına gömüldü.

Hiçbir zaman *Ulysses*'i okumaya zahmet etmeyen karısı Nora Barnacle, yazar hakkında bir seferinde şunu söylemiştir: "Kaçığın biridir."

Giuseppe Tomasi di Lampedusa
sınıfta

Tomasi di Lampedusa ve karısı, 1930
Fotoğraf: Giuseppe Biancheri

Giuseppe Tomasi di Lampedusa'nın çok hüzünlü yaşamöyküsünün en hüzünlü tarafı, dünyaca ünlenen biricik romanı *Leopar*'ın yayımlanmasıdır; çünkü yaşamındaki sıra dışı tek olay budur; o da ölümünden sonra, bu dünyadan göçüp gitmesinin üzerinden on altı ay geçtikten sonra meydana gelmiştir. Bu nedenle ne kendini yazar gibi hisseden ne de buna uygun yaşayan ender yazarlardandır, dahası yaşarken bir satırının bile yayımlanmamış olmasıdır, çünkü neredeyse yaşamının son günlerine dek buna hiç niyetlenmemiştir, niyetten söz açılmışken o zamana dek yazmaya bile pek niyetlendiği söylenemez.

Lampedusa daha çok doymak bilmez ve takıntılı bir okurdu. Ona yakın olanlar edebiyat ve tarih bilgisine, her iki alana ait kütüphanesinin zenginliğine inanamazlardı. Sadece en önemli ya da okunması kaçınılmaz yazarların yapıtlarını okumakla kalmamış, ikinci dereceden önemli olanları, hatta vasatları bile devirmişti. "İnsan, sıkılmayı da bilmeli," der ve kötü edebiyatı da sabır ve ilgiyle izlerdi. Hemen hemen tek harcaması ve lüksü kitaplar olmasına karşın, dönemin Palermosu'nun İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça (yaşamının son yılında İspanyolca) bilen birine sunabildikleri son derece kısıtlıydı. Her şeye karşın bir taşra soylusu olarak sürdürdüğü

önemsiz yaşam biçimi her sabah birkaç saatini kitapçılarda, özellikle de on yıl süresince her gün gittiği Flaccovio'da geçirmesine izin veriyordu.

Lampedusa'nın sabahları, hemşerilerine kusursuz avarelik fırsatları gibi görünüyor olmalıydı ve öyleydi de. Letonyalı psikanalist karısı Licy gece geç saatlere kadar çalışmayı tercih ettiği için sabahları geç kalkar, Lampedusa ise erkenden uyanır, uzun uzun kahvaltı ederken okuduğu bir pastaneye kadar yürürdü. Bir defasında elinde Balzac'ın kalın bir kitabıyla gittiği ve başından sonuna dek okuyuncaya kadar tam dört saat yerinden kımıldamadığı anlatılır. Sonra kalkar ve rahat rahat kitapçıları dolaşır, daha sonra bir başka kafeye uğrar ama yarı-entelektüel kaygılara sahip tanıdıklarının arasına karışmazdı. Onların "aptallık"larını pek ağzını açmadan dinledikten sonra, bu uzun oturma ve hafif yürüyüş maratonundan yorulduğundan olsa gerek, evine otobüsle dönerdi. Her zaman ağır ağır yürürken anlatılır; seçkin bir havası olduğu, aydınlık bakışlarının hiçbir şey üzerinde durmadığı, koltuğunun altında içi kitaplarla, evinde öğle yemeği yenmediği için akşama kadar idare ettiği tatlılarla ve pastalarla, türlü erzakla dolu, ağır mı ağır bir deri çanta taşıdığı anlatılır. O ünlü çantayı büyük bir doğallıkla taşır, Proust ciltlerinin yanında şekerlemeler ve hatta kabaklar olmasına aldırmazmış bile. Görünüşe göre çantasında her zaman yedek kitabı olurmuş, çantası uzun bir yolculuğa çıkacak olan ve elinde okuyacak bir şey kalmamasından korkan bir kitap kurdunun bavulunu andırırmış. Karısının söylediğine göre "yolunun üstünde hoşa gitmeyecek bir şey görürse kendini dizeleriyle avutabilmek için" Shakespeare'in bir cildini yanına almadan evden ayrılmazmış. Lampedusa'nın kitap sevgisi öyle boyuttaymış ki, onları kasa olarak da kullanırmış: Kitapların arasına ufak miktarlarda kâğıt paralar

yerleştirir, sonra da elbette ki paraları hangi cildin içine koyduğunu unuturmuş. Bu nedenle kütüphanesinde iki türlü hazine bulunduğu söylenir.

Kolayca tahmin edileceği gibi para konusunda hiçbir zaman kaygı duymadı. Bunun nedeni çok zengin olması değil, para gerektirecek bir hevesi olmamasıydı. Hayatı boyunca çalışmasına gerek olmayacak kadar zengindi ama paylaşılan bir miras ve yüzyılın krizi, kesinlikle ayakları yere basan bir centilmen olmasını sağladı. Mütevazı alışkanlıkları vardı, kitapçıları bir yana bırakırsak sık sık sinemaya gider, arada bir de yemeğini lokantada yerdi, gençliğinde çok yolculuk etmiş olsa da seyahate çıkmazdı. İzlediği filmleri (haftada iki ya da üç film) ajandasına, yanında bir sıfatla not ederdi: *Denizler Altında Yirmi Bin Fersah*'a uygun gördüğü sıfat *spettacolare*[1] idi.

1954 yılında, ölümünden üç yıl önce şöyle yazar: "Ben çok yalnız bir insanım. Günün uyanık geçirdiğim on altı saatinden en az onunda tek başınayım. Ancak tüm bu zamanı okuyarak geçirmiyorum, bazen edebî kuramlar icat ederek oyalanıyorum..."

Bu pek doğru olmasa gerek çünkü ardında edebî kuram denecek bir şey bırakmadı. Doğru olan İngiliz ve Fransız edebiyatları hakkında bine yakın sayfa bıraktığıdır, şaşırtıcı olan bunların hep aynı adrese gitmesidir: Francesco Orlando. Lampedusa bugün önemli bir eleştirmen ve profesör olan bu genç burjuvaya yaşamının son yıllarında İngilizce öğretmiş ve İngiliz Dili ve Edebiyatı hakkında tam bir eğitim vermiştir. Seyrek de olsa bu biricik öğrencisinin yalnız olmadığı olurdu. Haftada üç gün akşam altıdan sonra Lampedusa'nın evine giden bu genç, ya prensin bu amaçla hazırladığı dersi yavaş yavaş

1. (İt.) Muhteşem. (Y.N.)

ve yüksek sesle okurdu ya da ikisi birlikte başta Dickens ve Shakespeare olmak üzere İngiliz yazarlarını okurlardı. Bu cömert, hiçbir çıkar gütmeyen, tuhaf öğretme yöntemi Lampedusa'nın yaşamını değiştirir, gecikmiş yazma kararının kökeni de burada olabilir. Ne olursa olsun, gençlerle etkileşimde olmak, onlara bir şeyler "aktarabilmek" (bu edebî sohbetler Orlando'nun yaşıtı arkadaşlarına da ulaşmıştı) onu canlandırmış, öğleden sonralarını yalnız okumalarından başka bir uğraşla doldurmuştur. Bu dersleri çok ciddiye alır, o kadar ki bazen çok kötü ve çok acele bir ders hazırladığı için kendinden yakındığı notlar almıştır sayfa kenarlarına: "Bir insanın kaleminden çıkma en kötü sayfalar" nitelemesine Byron'un yaşamı üzerine hazırladığı dersi layık görmüştür; "tam bir iğrençlik." O tatlı alaycılığıyla yazdığı sayfaların, bir kez okunup da o evine gittikten sonra ateşi boylayacağına inandırmıştır çömezini. Neyse ki Lampedusa onları yakmamış, pek ders notuna benzemeseler de bilgelik, nükte, ciddiyet ve incelik dolu bu sayfalar artık yayımlanıyorlar.

Yazarların yaşamları ilgisini çeker Sainte-Beuve gibi yaşamöykülerinde ya da en gizli anekdotlarında yapıtlarıyla ilgili ipuçları bulunduğuna inanırdı. Belki de bu nedenle, edebiyat eleştirmenlerinin işini zorlaştırmak için olsa gerek, ardında pek anekdot bırakmadı, yaşamında sırlar varsa sır olarak kalmaları için, yani onları gerçekten saklamak için elinden geleni yapmış olduğu söylenebilir. İdollerinin karanlık yönlerini öğrenmeye bayılırdı, Lampedusa hakkında yapılabilecek tek dedikoduysa çocuğunun olmamasının ve Licy'ye hiçbir tutku duymamasının esinlediği iktidarsız olma ihtimaliydi (ancak evlendiklerinde karısının otuz yedi yaşında olduğu da göz ardı edilmemelidir); Licy evliliğinin ilk yıllarında Sicilya'ya tahammül edemeyerek yılın büyük bölümünü Letonya'da, doğduğu sarayda geçirmiş, evlilikleri *un matrimonio epis-*

tolare (mektup evliliği) şeklinde yorumlanmıştır. Diğer tuhaflıklar onun değil, atalarının marifetiydi, en yakın tarihli olanı bir teyzesinin Roma'da, sefil bir otel odasında, âşığı olan baron tarafından bıçaklanarak öldürülmesiydi.

Lampedusa yazar olduğunu bilmemesine karşın tüm yazarlar gibi sıra dışı ve takıntılıydı: Barbarlara yaraşır bir sanat olarak nitelediği melodramdan ve İtalyan operasından nefret ederdi, aslında aşikâr olan her şeyden nefret ederdi. En sevdiği Shakespeare yapıtı *Kısasa Kısas*, özellikle de 129. soneydi. Uykusuzluk çeker ve kâbuslar görürdü; ama ancak yaşamının sonunda psikanalist karısına bu kâbusların birinden söz etmeye karar vermişti: Düşünde çok yakında gerçekleşeceğini bildiği idamının tam zamanını sorarak koridorlarda yürüyormuş. Lampedusa sadece su içer ama iyi yerdi (tombuldu), iflah olmaz bir sigara tiryakisiydi ve ceketinin üzerine kar gibi yağan külleri fark etmezdi bile. Ona tanıştırılanların yüzlerine bakmadan ellerini sıktığı da yine hakkında yazılanlar arasındadır, topluluk içinde utangaç, asık suratlı, yalnız ve hüzünlüdür, öyle ki bazı durumlarda ağzını açmayı bile reddeder. Çok az sayıdaki dostlarının ve daha da az sayıdaki çömezlerinin yanındaysa açık ve kesin, sevimli ve her zaman biraz alaycı sohbetler ettiği söylenir. Ukala ve ayrıntıcı da olabilir doğrusu, köpeklerinden her biriyle farklı bir dilde konuşurmuş. Orlando'nun tanımlamasına göre yazarın "çevresinde olup bitenle ilgilenmeyen iri bir kedigili" andıran bir havası vardır.

Politik fikirleri hakkında çok az şey biliniyor ama görüşlerinin çok açık olduğu söyleniyor, Sicilya'ya ve Sicilyalılara duyduğu nefret bilinse de, bu yüzeysel, sevgiyle karışık bir nefrettir. Sicilya'nın tüm sosyal sınıflarından nefret ederdi, dine ve din görevlilerine eski moda bir biçimde de olsa karşıydı, her şeyin her koşulda "bu dünyada, aşağıda" sonlanacağına inanırdı. Romanının ilk

gönderdiği yayınevlerince reddedilmesini alay ve acıyla örtülü yumuşak bir biçimde kabullendiyse de, karısı kendi günlüğüne, son derece açık seçik bir ifadeyle, *"Refus de ce cochon de Mondadori,"*[1] diye not düşmüştür. Lampedusa'ya göre, sonunda yazmaya karar vermesindeki neden kendisi gibi bu işe geç başlayan kuzeni Lucio Piccolo'nun şiir kitabının bir ödül ve Montale'nin övgüsünü almasıdır. "Matematiksel bir kesinlikle biliyorum ki ondan daha salak olamam, bu nedenle masanın başına geçtim ve bir roman yazdım," diye yazar, bir arkadaşına gönderdiği mektupta. *Leopar*'ın gün yüzü görmesi gerektiğine inanıyordu ama Francesco Orlando'ya "Bir saçmalık olmasından korkuyorum," diyerek dile getirdiği kuşkuları vardı; yine Orlando'ya göre, bunu romanının iyi karşılanacağını ümit ederek söylüyordu.

Giuseppe Tomasi di Lampedusa, tedavi için gittiği Roma'daki bir akrabasının evinde, 23 Temmuz 1957 sabahı, akciğer kanserinden öldü. Altmış yaşındaydı. Uykusunda öldü, onu karısının kız kardeşi buldu.

Lampedusa her zaman insanların kendi hatalarını yapmaları için rahat bırakılmaları gerektiğini söylermiş. O da hata yapma özgürlüğünü kullanarak onu beklemek istemeyen başarıyı tatmaz. Yaşamındaki talihsizliklerden birinin yüreğinin katılığı olduğunu söylermiş, sonunda evlat edindiği, kendisinden kırk yaş küçük sevgili kuzeni Gioacchino'nun bu konuda dikkatli olmasını istermiş: "*Cave obdurationem cordis.*[2]"

1. (Fr.) Mondadori'deki o domuz tarafından reddedildi. (Y.N.)
2. (Lat.) Sakın yüreğin nasırlaşmasın. (Ç.N.)

Henry James ziyarette

Henry James, 1898

Henry James'in aynı nedenle hem mutsuz hem de mutlu olduğu söylenebilir: Yaşamın izleyicisi olmakla yetiniyor, yaşama, hiç değilse en heyecanlı ve çarpıcı yönlerine katılmıyordu. Öte yandan uzun bir süre son derece yoğun ve hareketli bir sosyal yaşam sürmüştü; sadece bir yılda, 1878-79 arasında yüz kırk kez akşam yemeği daveti almış ve kabul etmişti, Londra'da onun varlığının şereflendirmediği tek bir davetin olmadığı bir dönemdi.

Yaşamının son on sekiz yılının büyük bölümünü Rye yakınlarındaki kır evi Lamb House'da geçirdi ama tümüyle yalnız olduğu söylenemez: Dört hizmetlisine, bahçıvanına ve sekreterine ek olarak sayısız ziyaretçisi olurdu; ama aynı anda iki ziyaretçiden fazlasını kabul etmediği için canlarının çektiği gibi aniden gelemezlerdi. Yakınlarda Joseph Conrad ve o sıralar soyadı Hueffer olan Ford Madox Ford gibi yazar dostları yaşardı. Joseph Conrad'la pek alışverişi olmazdı, yapıtlarından çok hoşlansa da nihayetinde Polonyalı, Katolik, romantik ve bir Slav kötümseri olarak nitelediği yazarın kişiliğini hiç de çekici bulmazdı. Yine de karşılaştıklarında törensel bir havada ve birbirlerine büyük hayranlık göstererek yalnızca Fransızca konuşurlar, James her otuz saniyede bir, *"Mon cher*

confrère!"[1] der, Conrad da aynı sıklıkta *"Mon cher maitre"*[2] yanıtını verirmiş. Ford'un –ya da Hueffer'ın– kendi açıklamasına bakılırsa yaşça hayli genç olduğu James ile pek sık görüşürdü, ama bu James'in pek tercih ettiği bir şey olmayabilir: Bir gün sekreteriyle Rye'a giderlerken Hueffer'la karşılaşmamak için bir hendeğin üzerinden atladığına ilişkin son derece nesnel kanıt vardır.

Henry James iri yarı, neredeyse obez, tamamen kel bir adamdır, öylesine delici ve akıllı bakışları vardır ki, ziyaret ettiği evlerde ona kapıyı açan bazı hizmetlilerin bu bakışları ta iliklerinde hissederek tir tir titredikleri anlatılır. Kelliğinden dolayı bir din adamına, bakışları yüzünden de bir büyücüye benzer. Bu durum sanki Pickwick'i[3] taklit ediyormuşçasına, başkalarıyla ilişkilerinde son derece sakınımlı ve alaycı olmasına engel değildir. Ancak bir şey onu rahatsız ederse sadece sözel de olsa inanılmaz zalimleşebileceği ve ânında son derece kindar olabileceği anlatılır. James'e yakın olanlar İngilizcesinin çok seyrek olarak doğrudan ve kaba bir tona büründüğünü hatırlasalar da, yaşanan olayları unutamadıklarını yazıyorlar. James genellikle yazdığı gibi konuşurken yaşamının son yıllarında romanlarını sekreterlerine dikte ettirmeye başladığı için, konuşmasının giderek tuhaflaştığını ve sözü insanın sinirlerini lime lime edecek kadar uzattığını da sözlerine ekliyorlar. Bir hizmetkâra soracağı en basit soru bu ağdalı üslupla en az üç dakikaya uzuyormuş, belki de nedeni dilde aradığı kesin doğruluk, yanılmaktan ve kendini tam olarak ifade edememekten duyduğu dehşettir. Apaçık konuşayım derken konuşması tamamen dolambaçlı ve belirsiz bir hal alırmış. Bir kö-

1 (Fr.) Sevgili meslektaşım. (Y.N.)

2. (Fr.) Sevgili üstadım. (Y.N.)

3. Charles Dickens'ın ünlü roman kahramanı. (Y.N.)

pekten söz ederken sözcüğü doğrudan kullanmak istemediği için, "Siyah bir şey, etoburlardan biri," dediği bilinmektedir; yine bir oyuncunun çok çirkin olduğunu açık açık onaylamaya cesaret edemediği bir sohbet sırasında, "Zavallıcık, şehvet düşkünü bir kadavranın zarafetine sahip," demiştir.

James o kadar duraklayarak ve ayraçlar açarak konuşur ki, bu kimi zaman başına iş açar. Bir akşamüzeri, Hueffer, bir başka yazar dostu ve köpeği Maximilian'la Rye yoluna yürüyüşe çıkarlar. Köpek, çevredeki koyunları kovalamaktan hoşlandığından, rahat hareket edebilsin, diye upuzun bir tasması vardır. James bitmek bilmez bir cümlesini hak ettiği vurguyla sonlandırabilmek amacıyla durur, bastonunun ucunu toprağa saplayarak, kendisini saygıyla dinleyen arkadaşlarını bunaltacak kadar uzun konuşur da konuşur. Köpek Maximilian, canının istediği gibi koşturmak özgürlüğüne kavuşunca o uzun tasmasını hem bastona hem de beyefendilerin bacaklarına bir güzel dolar, beyefendilerin hareket etmelerinin olanağı kalmaz. Nihayet lafını bitiren üstat, yürüyüşüne devam etmek isteyince kımıldayamadığını fark eder. Zorlukla kendini içinde bulunduğu düğümden kurtarır, bakışları alevler saçarak Hueffer'a döner, bastonunu şikâyet edercesine havaya kaldırarak şöyle bağırır: "Hueffer! İnanın son derece gençsiniz, bana acı verecek kadar gençsiniz bu doğru; ama yine de böyle aptalca oyunlar yapmayacak yaşa ulaştığınızı düşünüyorum! Bu bir aptallıktan başka bir şey değil! Bir ap-tal-lık!"

Bu seyrek öfkeli çıkışları istisna sayarsak, James sosyal davranışlarının kusursuzluğu ve hiçbir zaman gaf yapmamasıyla tanınır. Bir diplomatla da bir baca temizleyicisiyle de –her zaman– aynı kibarlıkla konuşur, gözünün gördüğü her şeye karşı müthiş bir merak duyar. Belki de bu nedenle güven uyandırır ve Rye'da olduğu süre-

ler çevredeki dedikodulara hiçbir şekilde bulaşmaz. Hem durmadan dinler hem de durmadan konuşur: Bir katilin itiraflarını dinlemişliği ve Conrad'ın beş yaşındaki oğluna, şapkasının tuhaf biçimiyle ilgili bir soru sorma gafletinde bulunan beş yaşındaki oğluna şapkalar üzerine uzun bir söylev çekmişliği vardır.

Roman yazmaya daldığı zaman çok unutkan olabilir, hatta akşam yemeği için sofrada kendisini bekleyen konuklarını bile unutabilir; ama konukseverlik konusunda son derece dikkatlidir ve karşılığını da ister, bu nedenle zor olan onun davetlisi değil, onu davet eden olmaktır; kendisine gösterilen ilgiden ya da bir evin havasından hayal gücünün de zenginleştirdiği kesin sonuçlar çıkarmakta üstüne yoktur. Bu nedenle Turgenyev'in edebiyatından olduğu kadar kişiliğinden de hoşlanır (onu hemen hemen bir prense eşdeğer görür), bir defasında hem onu hem de Turgenyev'i sabahlığıyla karşılayan Flaubert'dense nefret eder. Söylendiğine göre bu aslında bir çalışma giysisidir, bir *chandail*[1]; Flaubert açısından konuklarını onurlandırmanın ve onlara evinin mahremiyetini açmanın bir yöntemidir kuşkusuz. Ancak James için bu giysi kesinlikle bir sabahlıktır ve Fransız yazarı bağışlamasının yolu yoktur, her işini sabahlıkla gören bu adamın kitapları da bir şeye benzemeyecektir elbette, *Madame Bovary* hariç; James'e kalırsa Flaubert ünlü romanını yazarken yelekli bir takım giymiş olmalıdır! Şair ve ressam Rossetti de benzer bir hata işlemiş ve James'i resim önlüğüyle karşılamıştı, ünlü yazar için bu da tüm olumsuzluklarıyla birlikte bir sabahlıktı kesinlikle! Bir konuğu sabahlıkla karşılamak kişinin ruh halini gözler önüne sermeye yeter de artardı: Bu sabahlık meselesi

1. (Fr.) Kazak. (Y.N.)

James'i Rossetti'nin iğrenç alışkanlıkları olduğu konusunda ikna etmeye yeter; belli ki hiç yıkanmıyordur ressam ve fazlasıyla şehvetlidir. Kahvaltısında yağlı jambonlar ve neredeyse çiğ yumurtalar yiyor olmalıdır hem de! Oscar Wilde'a yaptığı ziyaretin de pek parlak geçtiği söylenemez, estetiğin bu havarisinin Amerika'da kaldığı sürede, yine bu kıtada karşılaşmışlardır. James, Londra'yı çok özlediğini söylediğinde, Wilde yazara hor görerek bakar ve bunun çok taşralı bir düşünce olduğunu söyledikten sonra ekler: "Gerçekten mi, demek sizin için mekânların önemi var," ve ardından şu klişeyi yapıştırır, "Benim evim dünyadır!" O zamandan sonra James, ünlü yazardan söz ederken "o leş yaratık" ile "beş para etmez kaçık" nitelemeleri arasında bir tercih yapmak zorunda hisseder kendini. Maupassant'ın kişiliğine duyduğu hayranlığın sınır tanımazlığı da yine bir ziyaret nedeniyledir: Fransız yazar, James'i öğle yemeğine çıplak olmakla kalmayan, yüzünü de bir maskenin ardına gizleyen son derece güzel bir hanımın eşliğinde kabul eder. Bu kabul biçimi James'i, özellikle de Maupassant, bu hanımın bir fahişe, hizmetçi ya da oyuncu değil, bir *femme du monde*[1] olduğu açıklamasını yaptığında, nezaketin doruğunda bir davranış olarak çarpar; James söylenene inanmaya dünden razıdır.

Herkesin bildiği gibi kadınlarla hiçbir ilişkisi yoktur, bu konudaki rivayetse çeşitlidir. Kitaplarında sadece üstü örtülü bir biçimde değindiği sekse karşı tümüyle ilgisiz değildir; hiç kızarmadan, hiç bocalamadan, farklı bir ifade tarzı bile aramadan, seksle ilgili en dolambaçlı ve karışık, normalden en uzak konularla ilgili sorular sorduğu, yakın dostlarından kalan belgeler de vardır. Yıllarca

1. (Fr.) Sosyeteye mensup kadın, hanımefendi. (Y.N.)

hiç evlenmeyeceğini yineler. Kırk yıl İngiltere'de yaşamasına karşın Britanyalı bir gelinin gülünçlüğünden söz edip durur. Bir defasında evlilik hakkında sohbet ettikleri bir hanım arkadaşına, "Bu halimle hem yeterince mutlu hem de yeterince mutsuzum, terazinin kefesine başka bir şey eklemeye hiç niyetim yok," der. Evlenmek onun için bir gereklilik değil, lükslerin en aşırısı ve en pahalısıdır. Görünüşe göre ünlü yazarın kalbini kırmış, ona ıstırap vermiş olan birkaç kadın söz konusudur. Bir defasında son derece ciddi ve gizemli bir tavırla, yine çok yakın arkadaşlarından birine, gençliğinde uzak bir şehirde ve bir pencerede bir an parlayıp sonsuza dek sönecek lambanın ışığında belirecek bir yüzü görmeyi umarak saatlerce yağmur altında beklediğini anlatır, "Bu her şeyin sonu oldu," diyen James sözlerine devam etmez. Hueffer, dostuna Amerika'ya, Rhode Island eyaletindeki Newport'a gideceğini bildirdiği zaman, James genç arkadaşından onun adına bir uçurumun kıyısına gitmesini rica eder ve yeri ayrıntılarıyla tarif eder; orada ölü bıraktığı kuzenini anmasını ister ve henüz delikanlıyken onunla evlenmesi gerektiğini de sözlerine ekler.

Tanıyanların parlak zekâlı, hep tetikte, huzursuz, sinirli, uyanık, hiperaktif, hem durgun hem de çok hareketli olarak hatırladıkları bir adamdır Henry James, yaptığı ve söylediği her şeyde sağgörülüdür ama ihtiyatlı değildir, yani karar vermesi ve eyleme geçmesi ona pahalıya patlar; ama bir kez bir şeyi yapmaya –örneğin yazmaya– başladı mı, durmak nedir bilmez. Kitaplarını dikte ederken odanın içinde volta atar, tek başına yemek yerken sık sık yerinden kalkar, lokmasını çiğneyerek bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başlar. Arabayla gezmeye bayılır ve köşe bucağı bildiği, müthiş bir yön duygusuna sahip olduğu inancı yüzünden, rehberliğindeki sabırlı ve hoşgörülü araba sahipleriyle sürücülerinin gidecekleri

yere geç ve yorgun varmalarına neden olur. Hiçbir zaman yapıtlarından söz etmediği ama kütüphanesine çok özen gösterdiği, kitaplarının tozunu ipek bir bezle kendisinin aldığı kayıtlara geçmiştir. *Daisy Miller*'ın çok satanlar listesine girmesine ve ötekilerin satışlarının da son derece iyi olmasına karşın, kitaplarının neden daha iyi satılmadıkları konusunu anlamaz ve tasalanırmış. Dostu Edith Wharton kendisinin çok daha yüklü olan telif bedelini Henry James'in hesabına yatırmasını ortak yayıncılarından rica ettiğinde, James'in bundan hiçbir zaman haberi olmaz.

Henry James, 28 Şubat 1916'da, yetmiş iki yaşında, halüsinasyonlar görmesine neden olan uzun bir hastalığın sonucunda öldü. Bu halüsinasyonlardan birinde kendisini Napoleon sanarak iki mektup dikte ettirdi: Birinde kardeşi Joseph Bonaparte'tan ısrarla İspanya tacını kabul etmesini istiyordu. Aylar önce, bu krizlerden birini atlatıp da artık toparlandığını sandığı sırada, odasında yere devrildiğini ve kesinlikle öldüğüne inandığını anlatmış, tam o sırada odada kendisinin olmayan bir sesin ona şöyle dediğini de sözlerine eklemiştir: "Demek son böyle geliyormuş, şu pek saygıdeğer son!"

Arthur Conan Doyle ve kadınlar

Arthur Conan Doyle, 1928

Arthur Conan Doyle'kadar lekesiz, onun kadar sevilen bir insanın yaşamının sonunda itibarını ve dostlarının büyük bölümünü kaybetmesi gerçekten akla mantığa sığmaz. Ölümünden on bir yıl önce kendini tinselciliğe kaptırıp bununla ilgili olmayan her şeyi bir kenara bırakarak inancının peşinde tüm dünyayı dolaşmaya başladığında, olan biten tam da buydu kuşkusuz. Ayrıntılara önem veren bir insan olduğundan, 1924'te hesap ettiğine göre, bu inancın havariliğini üstlendiği ilk beş yıl boyunca elli bin milden fazla yol yaptığını, Avustralya ve Güney Afrika toprakları kadar uzak yerlere uzanarak üç yüz bin kişiye hitap ettiğini not etmiştir. O bunu görevi olarak kabul ediyordu ama uzaktan bakıldığında din yüzünden tatsız bir oyuna getirilişi ilk kez olmuyordu: 1900 yılında, doğduğu kent Edinburgh'un parlamento seçimlerine adaylığını koyduğunda, seçim gününe kadar kazanacağına kesin gözüyle bakılırken birden her yana dağıtılan ilanlarla Conan Doyle'un Katolik doğduğu ve Cizvit rahiplerince eğitildiği herkese duyurulur. Uzun bir süre önce İrlandalı atalarının dinini terk etmiş olsa da, söylenenlerin ikisi de doğrudur. İlanlar başka birinin finansman sağladığı Prenimer adlı fanatik bir Protestan'ın eseridir ve Conan Doyle'un kesin kazanacağı seçimleri

kaybetmesine yeter de artar. Prenimer, yaşamı boyunca karşısına çıkacak, aralarında Profesör Moriarty ve hatta Sherlock Holmes'un ta kendisinin de bulunduğu namussuzların ilkidir.

Yazarın boks yaptığını göz önünde bulundurursak, gençliğinden beri kadınları savunmak için birçok alçakla karşı karşıya geldiği açıktır: Bir tiyatroda, aralarından biri genç bir kıza dirsek attığı için birkaç askerle dövüşmüş, bir doktor olarak yerleşmeyi düşündüğü Portsmouth'a daha varır varmaz bir kadına vurduğu için adamın birini tanınmaz hale getirmiştir. İster adına talih deyin ister talihsizlik, ertesi gün muayenehanesine gelen ilk hasta da bu adamdır, görünüşe göre gece karanlığında kendisini pataklayan doktoru tanıyamamıştır. İş, kadınları savunmaya gelince, Conan Doyle hiçbir zaman yumruklarını konuşturmaktan çekinmez: Güney Afrika'da ailesiyle birlikte trenle yolculuk ederken artık büyümüş olan oğullarından biri koridordan geçen bir kadının ne kadar çirkin olduğunu söylemeye yeltenir, daha cümlesini ancak bitirmiştir ki, yaşlı babasından okkalı bir tokat yer ve şaşkınlıkla onun öfkeden kızarmış yüzüne bakar: "Şunu unutma ki hiçbir kadın çirkin değildir!"

Conan Doyle gibi bir adamın en azından aile ilişkilerinde epeyce yasakçı olması beklenir. Ama ilk karısı Touie'nin verem hastası olduğu yıllarda o çoktan ikinci karısı olacak Jean Leckie'ye âşık olmuştur bile... O sıralarda öfkesi burnunda bir adamdır, çocuklarında saygıdan çok korku uyandırır. Küçüklerin o yazarken en küçük bir gürültü yapmaya ödleri kopar, çünkü babaları ufacık bir seste dahi üzerindeki pas rengi, iblislere yaraşır ev giysisiyle çalışma odasından vahşi bir hayvan gibi dışarı fırlar ve onları cezalandırır. Anlattıklarına göre bazen bağırmasına bile gerek kalmaz, insanı taşa dönüştüren bakışları yeter de artarmış. Bir defasında *Times* okurken kızı Mary

tavşanların üremesiyle ilgili masum sorular sormaya başlamış. Gazetenin ardında bir göz belirmiş, tek bir göz ama Mary'nin sorusunun dudaklarında donmasına ve merakını bilinmeyen bir tarihe ertelemesine yetmiş de artmış.

Gerçeği söylemek gerekirse Jean Leckie'den olan çocuklarına çok daha iyi ve sabırlı davranmıştır: O bilardo oynarken gözünün önünde koşuşturup durmalarına izin verir, onların yüzünden bir hata yaparsa da tokat bile atmazmış. Tahmin edilebileceği gibi karılarına da çok centilmence davranır: Son derece güzel bir kadın olan Jean Leckie'yi Lady Conan Doyle yaparak, olgun yaşında eriştiği tüm rahatlığı ve serveti ayaklarına sermiştir. Belki de evliliklerine kadar geçen on yıllık sabrının ve eksilmeyen hayranlığının bedelini ödemek istemiştir, çünkü Leckie'ye deli gibi âşık olsa da, Conan Doyle bir başka kadını, ilk karısını yaralayacak ya da terk edecek adam değildi; hastalığı için daha uygun bir iklim arayışıyla, onunla ilk önce Mısır'da, ardından da İsviçre'de sürgün dönemleri yaşadı. Tanıklara göre Jean Leckie'ye öylesine âşıktı ki, sırf onun hatırı için banjo çalmayı bile öğrendi (kötü çalıyordu), ancak Touie hayatta olduğu sürece bu aşk kesinlikle platonikti. Tam da platonik bir aşk yaşadığı için duygularını kendi ailesine ve annesine açmakta sakınca görmez yazar, Jean Leckie'nin onlarla görüşmesini sağlar, onu sanki sevgilisi, daha doğrusu çoktan karar verdiği gelecekteki eşi olarak tanıtır. İlginç olan her zaman çok bağlı olduğu ve sık sık mektup yazdığı annesinin onlara hemen dualar etmesi ve evli oğlunun sevgilisini geliniymişçesine bağrına basmasıdır. Sadece Hırsız Raffles'ın yaratıcısı olan karısının erkek kardeşi, yazar Ernest William Hornung bu konuda sesini çıkarmıştır: "Bence bu ilişkinin platonik olup olmamasına gereğinden fazla önem veriyorsun. Bence hiç fark et-

mez! Aradaki fark nedir ki sence?" Conan Doyle'un yanıtı yakıcıdır: "Masumiyetle suçluluktur aradaki fark!"

Bu iki kavramla sadece yazınında değil, yaşamında da çok ilgilidir. Yıllarca Sherlock Holmes'a yazılmış mektuplar alır: Hayranları ve birçok insan Holmes'tan şu ya da bu vakayla ilgilenmesini, sorunlarını çözmesini ister. Sonunda öyle bir gün gelir ki, yardım isteyen mektup dedektife değil yazara, Conan Doyle'a yazılmıştır. Mektubu yazan genç kız düğünlerinden hemen önce sırra kadem basan Danimarkalı nişanlısını bulmasını rica etmektedir, nişanlısının yaşamından endişe duymakta, böyle birdenbire ortadan yok olmasını başına ciddi bir şey gelmiş olmasına yormaktadır. Kadınlara karşı her zaman son derece nazik olan Conan Doyle, bu vakayı kabul eder ve çözüme kavuşturur: Sadece kaçak Danimarkalıyı bulmakla kalmaz, genç kıza yabancı nişanlısının beş para etmediğini de kanıtlar. Daha sonra, çok daha dramatik ve karmaşık olan iki vakayla daha ilgilenir, amacı suçlu peşine düşme arzusunu tatmin etmek değil, masumiyetlerine ve yanlış hüküm giydiklerine inandığı kişileri özgürlüklerine kavuşturmak ve itibarlarını iade etmektir. Bir araştırmacı olarak elde ettiği bu başarılar üzerine teklif üzerine teklif alır, aralarında bir davada adı şüpheliler arasında geçen Polonyalı bir soylunun mektubu ve mektubuna eklediği açık çek de vardır. Conan Doyle hiçbirini kabul etmez; yukarıda sözü geçenler dışında hepsini reddeder.

Görünüşe göre açık çekleri kâğıt para gibi kullanır yazar, Holmes ile ciddi meblağlar kazanmaya başlayıp da maddi zorluklarından kurtulunca, hâlâ maddi zorluklar içinde kıvranan kardeşlerine sık sık açık çekler yollar. Holmes 1893'te Reichenbach Şelaleleri'nden düşüp de ortadan kaybolduktan sonra, onu canlandırmasını isteyen yayıncıların yolladığı, edebiyat kökenli açık çekler

de alır Conan Doyle. Aslında yazar, Holmes'u daha önce öldürmeye niyetlidir; ama dedektifin maceralarının hayranı olan ve kitabın basılmasını bile bekleyecek sabrı gösteremediği için oğlunun kendisine gönderdiği taslaklardan okuyan annesi buna engel olur. Conan Doyle bir mektup yazıp da Holmes'un icabına bakmaya kararlı olduğunu, çünkü onu "daha hoş şeylerle ilgilenmekten alıkoyduğunu" bildirince, annesi yıldırım telgrafla yanıtını yetiştirir "Hayır! Sakın böyle bir şey yapma! Yapamazsın! Yapmamalısın!" Böylelikle Conan Doyle dedektifin ölümünü iki yıl daha erteler.

Herkesçe bilinir ki sonunda biraz maddi nedenlerle, biraz da kayıtsızlıktan bu arzulara boyun eğip de bir Holmes macerası daha kaleme aldığında, dedektifi canlandırmadığını açıkça ifade eder; yani maceranın dedektif Reichenbach'ta yaşamını yitirmeden önce yaşanmış olduğunu uzun uzun anlatır, ancak daha sonra dedektifin aslında suya düşmediğini açıklayarak onu canlandırması gerekecektir. Uzunca bir süre karşı koyduğunu burada ifade etmeliyiz. Hatta genç Londralıların şapkalarında siyah kurdeleyle, Holmes için yas selamı vererek ortalarda dolaşmaları bile yüreğini yumuşatamaz. Dedektifi hayata döndürme kararı vermesinin asıl nedeni Lady Blank adında bir hanımın kızgınlıkla yaptığı şu yorumdur: "Holmes'un ölümü gerçekten yüreğimi parçaladı, onun yazdığı kitaplardan öylesine zevk alıyordum ki..." Conan Doyle birçok kez dedektifle karıştırılmış ve bu nedenle başına gelmedik kalmamıştır: Parlamento seçimleri sırasında yaptığı konuşmalarda halk, "Mr. Sherlock Holmes," diye bağırarak sözünü keser, politikayla değil cinayet davalarıyla ilgili ipe sapa gelmez sorular sorar. Tüm karşı koymalarına rağmen "Sir" unvanıyla onurlandırıldığında, "Sir Sherlock Holmes" adına yazılmış kutlama mektupları alır. Onu dedektifiyle karıştırmalarına sinirlendiği akla

gelebilir ama Doyle'u asıl sinirlendiren yeterince karıştırılmamasıymış; yani pek çok insanın onda Sherlock'tan çok bir Doktor Watson görmesine illet olurmuş asıl. Görünümünün Holmes'tan çok tarihçisiyle karıştırılmasına katkısı olduğunu biliyordur elbette: Conan Doyle uzun boylu, yapılı, geniş yüzlü, basık burunlu, çevresinde çizgiler olmayan küçük gözlere sahip bir adamdı, uzun bıyıklarının uçlarını dönemin modasına uyarak sivriltir ve pomatlardı. Karga burunluydu, ince bir fiziği yoktu, pipo içmesi ve masasının üzerinde boy boy büyüteçleri olması da yetmiyordu; kendi yarattığı dedektifin becerilerini ve başarılarını kimse onun fiziğinden beklemiyordu belli ki. Ama dedektife duyduğu antipatinin, açıkça söylemek gerekirse ondan düpedüz hoşlanmamasının nedeni bu değildi. Daha sonra bunu annesine şu sözlerle anlatmış, hatta herkese aynı açıklamayı yapmıştı: "Holmes'a hiç bulaşmamış olsaydım, başka bir deyişle yaratabileceğim daha önemli yapıtların önünü kesmemiş olsaydı, edebiyat alanında daha egemen bir konumum olabilirdi." Edebiyat tarihinin en muhteşem karakterlerinden birini yaratmış olan yazar için asıl önemli olan tarihî romanlardı ("daha önemli yapıtlar" olarak tanımladığı buydu), çok titizlenerek araştırmalar yaptığı ve büyük çaba harcayarak yazdığı tarihî romanları vardır ama Doyle'a pek başarı getirmemişlerdir. Holmes'tan hoşlanmamasının bir başka nedeni de "ne ışıkta ne de gölgede" bir tip olmasıdır, yani Doyle, Holmes'u soğukkanlı bir hesap makinesi olarak görüyordu ve "etkisini" zayıflatmaktan korktuğu için ona hiçbir şey katamıyordu; Arthur Conan Doyle için "etki" yazın alanında her şey demekti.

En sevdiği yazarlar Poe ve çağdaşları arasında R.L. Stevenson'dı. Hiç tanışmamış olmalarına rağmen mektuplaşırlardı, Stevenson'ın ölümünü, çok yakın bir dostunun ölümü gibi yüreğinde hissettiğini söylemiştir.

Henry James ve Oscar Wilde'la da arası fena sayılmazdı, Kipling'le arkadaştılar. Arthur Conan Doyle, hayatı boyunca kendi önemine inanmış biriydi; böyle bir şeye inanmayı başarabilmek hoş bir yaşam geçirme biçimidir. Boer Savaşı çıktığı zaman sporcuları gidip savaşa katılmaları için yüreklendirmişti, kendisi de kusursuz bir sporcu olduğu için hemen gidip gönüllü yazılmaya çalışmıştı. Annesinin ağzını şaşkınlıktan bir karış açık bırakan şu açıklamayı yapmaktan da hiç çekinmemişti: "Ben, genç İngilizler, özellikle de genç sporcular üzerinde, Kipling'i bir yana bırakırsak, en etkili kişi olduğuma inanıyorum. Demek ki benim onlara örnek olmam son derece önemli." Ne yazık ki gidip de Afrika'da savaşmak için fazlasıyla yaşlı bulundu ve savaşa katılma hevesini ancak askerî hekim olarak tatmin edebildi. O sıralarda kırk yaşını geçmişti ve sırılsıklam âşıktı.

Arthur Conan Doyle, 7 Temmuz 1930'da, yetmiş bir yaşında öldü. Yatağının çevresi aile üyeleriyle sarılıdır, bir elini karısı Jean Leckie, diğerini oğlu Adrian tutmaktadır. Yazar, hepsine teker teker bakar ama bir şey söyleyemez. Çok daha önceleri, başarısının, anlattığı hiçbir hikâyeyi zorlamamasından kaynaklandığını söylemiştir. Görünüşe göre son gününde de, kendini son bir şey söylemeye zorlamaz.

Robert Louis Stevenson
suçlular arasında

Robert Louis Stevenson. 1892

Belki çok genç öldüğü için, belki tüm yaşamını hasta geçirdiği için, belki yaptığı egzotik yolculuklar yaşadığı dönemde kahramanlara özgü göründüğünden, belki de insanlar, daha çocukken kitaplarını okumaya başladıklarından; nedeni ne olursa olsun Robert Louis Stevenson'ın kişiliğinde şövalyece, meleklere yaraşır saflıkta bir dokunuş sezilir; ama öyle bir özelliktir ki bu, rahatlıkla insanda bıkkınlık da yaratabilir.

Stevenson'ın bir şövalye olduğu kuşku götürmez ama öyle aşırı şövalye hevesleri yoktur, diyelim ki onunki tam kararındadır: Her gerçek şövalye hayatında en az bir defa ödleklik etmiştir. Stevenson'a gelince California'da Monterey yakınlarında, bir ormanı istemeden ateşe verdiğinde göstermiştir ödlekliğini: Başka bir bölgede çıkan yangın inanılmaz bir hızla yayılır, Stevenson saf bilimsel bir merakla, yangının böyle yayılmasının nedeninin California ormanlarını kaplayan ve süsleyen yosun olup olmadığını sorar kendine. Bunu araştırmak için de deney yapmaktan başka yöntem gelmez aklına, bir yosun parçasını kibritle yakmalıdır; ama yakmadan önce yosunu üzerine yapışmış olduğu ağaçtan koparıp deneyini güvenli bir yere taşımayı akıl etmez. Ağaç kısa sürede bir meşale gibi tutuşur, Stevenson'ın deneyi başarıyla

sona ermiştir kuşkusuz. Hiç de şövalyelere yakışmayan davranışı, işte bu deney sonrasındadır. Çok da uzak olmayan bir mesafeden daha önce başlamış olan yangınla mücadele etmekte olan insanların çığlıklarını duyar ve birden tek bir şey yapabileceği kafasına dank eder. Bilin bakalım: Ne yaptığı keşfedilmeden hemen tabanları yağlamak. Yaşamında hiç koşmadığı gibi koşmuştur yazar; sadece bilgelerin ve ödleklerin koşabileceği gibi.

Fanny Vandegrift Osbourne'un yardımına koşmak için ta California'ya gitmiştir. Avrupa'da tanıştığı ve daha sonra evleneceği Amerikalı Fanny, Stevenson'dan on yaş büyük, iki çocuk annesi bir kadındır ve o sırada kendisine hiç mi hiç aldırmayan bir Bay Osbourne ile evlidir. Ziyaretin nedeninin ne olduğu hakkında bir bilgi bulunmasa da, Fanny, yazarı kendisini ziyaret etmeye zorlar, şımarık bir tek çocuk olan Stevenson, ebeveynine tek bir sözcük söylemeden Edinburgh'dan gemiye biner, New York'a gider ve tüm kıtayı göçmenleri taşıyan sefil trenlerle dolaşır. Bu macera öteden beri zayıf olan sağlığını iyice bozar. Stevenson çocukluğunda iyi teşhis edilemeyen bir tüberküloz nedeniyle sürekli öksürüklerle ve iç kanamalarla boğuşmuş, bu nedenle gecelerini gözünü kırpmadan geçirmiş ve birçok kez ölümün eşiğine gelmiştir. Fanny Vandegrift ile ilişkisinin başlangıcı epeyce karanlıktır, Stevenson o kadar uzun bir yolculuğun ardından Fanny ile kalmaz, artık kadına ne için yardım etmesi gerekiyorsa görevini yerine getirdikten sonra tek başına bir keçi çiftliğine gider ve çok daha sonra, neredeyse mesafeli denebilecek bir şekilde evlenirler. O andan sonra Fanny, sadece sürekli kocasının yanında olan, hatta her yerde hazır ve nazır bulunan bir eşe dönüşmekle kalmaz, Stevenson'ın hemşireliğini ve dadılığını da üstlenir. Stevenson bir defasında karısının kendisini bir engelliye dönüştüreceğini bilse hiç evlenmeyeceğini

söylemiştir. Ayrıca "İnsan bir kez evlendi mi, artık hiçbir şeyi kalmaz, intihar hakkı bile, tek yapabileceği şey iyi olmaktır," demiştir. Başka bir defasında da, "Evlendiğim zaman beni ilgilendiren mutluluğum değildi, bu evliliğin öyle koşulları vardı ki, *in extremis*[1] diyebilirim, şu anda buradaysam, bunu ben sürekli öksüren bir kemik torbasıyken benimle evlenen şu hanıma borçluyum, o sıralarda damattan çok marazın simgesi gibiydim," demiştir. Belli ki "sürekli öksüren bir kemik torbası" olması karısını rahatsız etmez, hatta kendisini yararlı ve gururlu hissederek bundan bir çıkar sağlar. Gerçek şu ki, Fanny'ye her zaman son derece kibar davranan Henry James dışında, Stevenson'ın tüm arkadaşları kadından nefret ederler, çünkü Fanny her şeyin Louis'e zararlı olduğu bahanesiyle, kocasının yaşamını her yönüyle düzenlemeye uğraşır ve arkadaşlarını, içkiyi, tütünü, şarkıları, sohbeti yazar için tehlikeli bulur.

Stevenson, karısına son derece sadıktı, hatta Fanny kendi edebî denemelerine başladığı ve bir arkadaşı kadını intihalle suçladığı zaman, karısını var gücüyle savunmuştu, yine de yaşamının son döneminde, Güney Denizleri'nde yaşadığı sırada Henry James'e yazdığı bir mektuba bakılırsa tüm bu dayatmaları kabullenmesi son derece zor geliyordu. Stevenson şarabı ve tütünü tadamadığı bir yaşamdan yakınıyordu. ("Bunlar olmadan yaşanan bir yaşamda yapılabilecek tek şey ulumak, tepinmek ve kaçıp gitmektir.") Tüm sadakatine karşın bir kez karısının bir fotoğrafı hakkında yorum yapmaya karar vermiş, Fanny'nin "güzel" sınıflandırmasından çıkarak "solgun, içe işleyen ve ilginç" sınıfına dahil olduğunu söylemişti. Gerçeği söylemek gerekirse bir asır sonra ka-

1. (Lat.) Aşırı olarak. (Y.N.)

dının sözü geçen fotoğrafına ya da herhangi bir fotoğrafına bakacak olursak, Fanny Vandegrift'in her zaman çuval gibi giysiler giydiğini, yüzünün doğal ifadesinin sıradan, sevimsiz, otoriter, düşmanca ve hatta sözcüğün tam anlamıyla ekşi olduğunu söyleyebiliriz.

Evlenmeden önce son derece bohem, hatta düpedüz tövbesiz bir yaşantı süren Stevenson'a dostlarından vazgeçmek tütün ya da şaraptan vazgeçmekten daha ağır gelmiştir belki de. Amerika'da feci bir serseri gibi yaptığı yolculuklarında, paçavralar içinde sefil bir dilenci gibi görünerek yanından geçenleri kaçırmasının yanı sıra, zengin ve tutucu ebeveyninin hiçbir biçimde onaylamadıkları arkadaşlara sahiptir. Long John Silver, Mr. Hyde, The Master Ballantrae ve kadavra hırsızı düşünülecek olursa tüm bu karakterleri yaratan kişinin de kendi eylemleriyle olmasa bile, bir dinleyici ve izleyici olarak şüpheli bir ahlak anlayışına sahip olduğunu söylemek şaşırtıcı olmaz. Kötülük Stevenson'ı her zaman çok ilgilendirmiştir, yapıp ettikleri nedeniyle kimi dostlarından uzaklaşacak adam değildir.

Çocukken ve güçlü dinî inançları varken –geceleri yatağında yalnız yatarken ona "İnsan'ın itibarını yitirmesi" ve "Şeytan'ın öfkesi" üzerine uzun nutuklar çeken inançlar– çok safçasına "günahkâr" olan eylemlerde bulunmak için büyük bir heyecan duyduğunu itiraf etmiştir; erişkin hayatında hiç duymadığı kadar büyük bir heyecan. Yetişkinlik çağına yaklaştığında, sık sık çok sevdiği ve çok savunduğu genelevlere gider, oralarda her zaman zaferle çıktığı dine küfür yarışmalarına katılır, "sırf saçma sapan olması ve ardından gelecek kahkahalar uğruna en saçma eylemlerde bulunmak," diye tanımlanabilecek, *Jink* adıyla kutsadığı bir oyunu oynarmış. Ama tüm bunlar bazı arkadaşlarının kötülüklerinin yanında hiç kalır: Bir süre daha o güne kadar doğduğu kent olan Edin-

burgh'da görülmemiş derecede zalim ve sivri dilli bir satiristle arkadaşlık eder, bu adamdan herkesin, tüm fikirlerin ve her şeyin olumsuz yönlerini görmeyi öğrenir; bu yorulmak bilmez satirist, görünüşe göre Tanrı'ya bile meydan okur, bir-iki emrinin son derece kötü formüle edilmiş olması nedeniyle O'nu hor görür; Aziz Paulus'u iğneleyici bir şiirle aşağılar; Shakespeare'i felsefi bir antitezle gömermiş. Sadece kafayı çektiği zaman mutlu olan arkadaşı Chantrelle'in suçlarıysa çok daha ciddidir. Fransız olan Chantrelle cinayet işlediği için Fransa'dan ayrılmak zorunda kalmıştır, onun Edinburgh'a gelmesinden sonra en azından dört-beş kişi "en sevdiği ikramların peynir fondü ve haşhaş" olduğu yemekli partilerin kurbanı olmuştur. Katil Chantrelle'in belli ki edebiyata merakı vardır, doğaçlama ve bağıra çağıra Molière çevirmeye bayılır. Stevenson'a kalırsa canı istese hem edebiyatta hem de onurlu olsun olmasın istediği alanda başarıya ulaşabilecek biridir. Ama görünüşe göre her zaman planlarından vazgeçer ve "en basit proje"ye yönelir: İnsan öldürmek. Sonunda yargılanır, hüküm giyer ve ancak o zaman Stevenson dostunun gerçekten yaptıklarını öğrenir. Bu açıklamayı kabul etmemiz ve yakın arkadaşının gerçek marifetlerini bilseydi, Stevenson'ın onunla o kadar sıkı fıkı olmayacağını varsaymamız gerekmektedir, ancak hakikat ne olursa olsun, Stevenson'ın en berbat suçlara bile belli bir hoşgörüyle yaklaştığını da göz ardı edemeyiz, yoksa Polinezya sürgünü sırasında içtikleri su ayrı gitmeyen Şef Ko-o-amua hakkında yaptığı şu yorumu nasıl açıklayabiliriz: " zamanında büyük bir yamyammış, öldürdüğü düşmanlarını eve dönüş yolunda mideye indirirmiş; aynı zamanda kusursuz bir centilmendi, son derece dost canlısı ve saftı; ama kesinlikle aptal değildi."

Güney Denizleri'nde geçirdiği yaşamının son yıllarında, iyi yönleri ağır basan en iyi arkadaşlarından Henry

James'i sinir eder. James sürekli mektuplar yazarak Avrupa'ya dönmesini ve saçmalamaktan vazgeçmesini talep etmektedir. Stevenson, 1890 yılında geri döneceğine dair verdiği sözünü de tutmayınca James onu "tarihte eşi benzeri sadece en ünlü koketlerde ve saraylılarda görülen" davranışlarda bulunmakla suçlar. "Sen erkek bir Kleopatra, açık denizlerin korsanı Pompadour ya da Büyük Okyanus'un sefihi misin?" diye sorar. Gerçek şu ki, iklim nedeniyle kendini daha iyi hissetmesi, karısına, annesine ve üvey çocuklarına katlanması, çevresinde her zaman birlikte yolculuk ettiği insanların bulunması ve yerlilerin ona Teriitera, Tusitala gibi aptal adlar takması dışında, yazarın Pasifik Adaları'nda neler yapıp ettiği hakkında pek bir fikrimiz yoktur ve yaşamının en karanlıkta kalmış bölümüdür. Yaşamının sonunda artık hiç dönmeyeceğini bildiği Edinburgh'u çok özler.

Stevenson çok bulanık bir figürdür, karakteri hiçbir zaman tam olarak anlaşılamaz, daha önce sözü edilen kurmaca kişilerininki gibi çelişkilidir sanki. Çok cömerttir, özellikle *Define Adası*'nın kazandığı başarıdan sonra, ihtiyaç içindeki arkadaşlarına para göndermek uğruna pek çok kez kendi rahatından vazgeçmiştir, sonradan bu arkadaşların bazılarının hiç de ihtiyaç içinde olmadıkları ama bunu Stevenson'a söylemeyi bir biçimde unuttukları ortaya çıkar. En önemli deyişlerinden biri şudur: "Yücegönül aldatıldı. 'Ne yapalım,' yanıtını verdi Yücegönül" Çok vakurdur ama sırası geldiğinde kendisiyle fazlaca övünebilir ya da kabalaşabilir. Kipling'in henüz kendini belli etmeye başlayan yeteneğinden söz edilirken, James'e şöyle yazmıştır: "Kipling son zamanlarda ortaya çıkan –öhömm, benden sonra elbette– en yetenekli, en umut veren genç yazar." Başka bir sefer de, daha arkadaşlıklarının henüz başlangıcındayken kendisinden yedi yaş daha büyük olan James'e, kitabı *Roderick Hudson*'un ye-

ni baskısında, iki sayfadaki "muazzam" ve "heybetli" sıfatlarını çıkarması için tutturmuştur. İki erkek birbirlerine hayranlık duyarlar ve James, Stevenson'ı edebiyat kuramı üzerine tartışabileceği az sayıdaki dostu arasında sayar. Stevenson'ın denemeleri geçen yüzyılın en canlı ve çarpıcı örneklerinden sayılsa da, pek okuyan olmamıştır. Bournemouth'ta yaşadığı sıralarda evinde "James' in koltuğu" olduğu için kimsenin oturamadığı bir koltuk varmış; bir daha dönmemek üzere uzaklara gittiği zaman, bu koltuğu gerçekten çok özlediği anlatılır. 1888 yılında James dostuna şu satırları yazar: "Güzel bir efsaneye dönüştün, doğal olmayan, huzursuzluk veren, mezarı bulunmayan bir *mort*[1] "

Robert Louis Stevenson, 3 Aralık 1894'te doğal, iç rahatlatan ve mezarında yatan bir ölü olur. Yazı masasından kalkar ve karısıyla bir el kart oynar. Akşam yemeği için bir şişe Burgonya şarabı almak için mahzene iner. Fanny'yle birlikte verandaya çıkarlar. Orada başını iki eliyle tutarak şöyle bağırır: "Bu da ne?" sonra aceleyle şu soruyu sorar: "Tuhaf mı görünüyorum?" Daha soru dudaklarındayken Fanny'nin yanına yere, dizlerinin üzerine çöker. Beyin kanaması geçirmiştir, yatağına taşıdıklarında bilinçsizdir ve bir daha da kendine gelemez. Kırk dört yaşındadır.

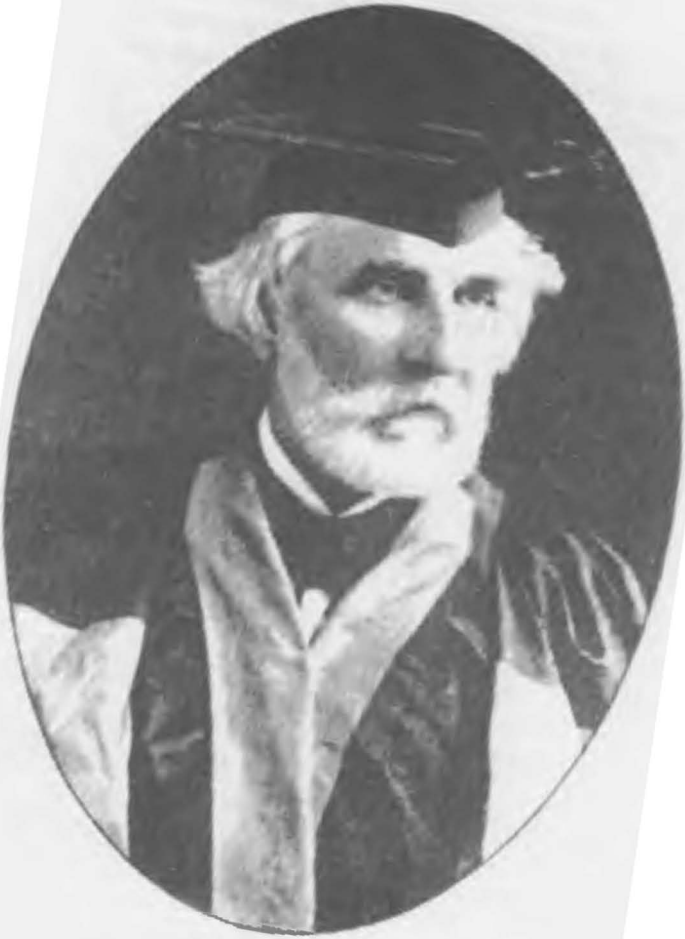
Stevenson hakkındaki bir yazıyı, ölümünden yıllar önce kendisinin yazdığı, Samoa'da tepelerde, denizden dört bin metre yüksekteki Vaea Dağı'nda yer alan mezar taşında kazılı "Requiem"iyle bitirmek gerekir:

Engin ve yıldızlı göğün altında,
Kazın mezarımı, bırakın beni uzanmaya,

1. (Fr.) Ölü. (Y.N.)

mutlulukla yaşadım, memnunum ölmekten,
Buraya uzanırken bir ricam var sizden,
Koyun dizelerimi mezar taşıma lütfen:
Burada yatıyor, özlemini duyduğu yerde,
denizci evinde, denizlerden dönüp geldiği yerde,
ve avcı tepenin eteğinde, avın bittiği düzlükte.

İvan Turgenyev'in hüznü

Ivan Turgenyev

İvan Turgenyev'in romanlarının ve kısa öykülerinin bazı meslektaşlarının da yakındığı karamsarlığı, dosdoğru cehennemî demek için korkunç, diye tanımlanabilecek aile ortamı nedeniyle ödemek zorunda kaldığı bedellere, asgari ve en azından zararsız bir saygı gösterisi olarak yorumlanabilir. Ünlü ve zengin annesi Varvara Petrovna o kadar zalim, dar kafalı ve barbar ruhlu bir kadındır ki, sadece yazarın şu satırlarla anlattığı kendi annesi, yani İvan'ın anneannesi bu konularda onu geçebilir: Felçten ve yaşlılıktan ıstırap içinde, zamanının büyük bölümünü bir koltukta hareketsiz geçirirdi. Bir gün ona hizmet eden oğlana sinirlendi ve kızgınlıkla kaptığı odunu çocuğun kafasına öyle bir geçirdi ki, zavallıcık bilinçsiz yere yığıldı. Bu görüntü yaşlı kadını çok rahatsız etmiş olmalı ki, oğlanı kendine doğru çekti, başını oturmakta olduğu koltuğa yerleştirdi, üzerine bir yastık koyarak yastığa oturdu ve oğlanı boğdu; sanırım oluk oluk kan boşanan kafasının görüntüsüyle onu rahatsız etmemesi için bulduğu bir çözümdü bu.

Böyle ataları olan Turgenyev ilk romanı *Avcının Notları*'nı yazarak büyük fazilet ve cesaret sergiler. Romanın temel aldığı efsaneye göre, Çar Aleksandr kitabı okuduktan iki gün sonra kölelerin azat edilmesi emrini vermiş.

Çariçe'nin de en az iki kez sansür görevlilerine Turgenyev'e ilişmemelerini emrettiği söylenir ki, bu övgü müdür, yergi midir, tartışılır. Bu başlangıca ve durmadan Rus sorunsalı hakkında kalem oynatmasına rağmen, Turgenyev yaşamı boyunca vatandaşlarının nefretine ve küçümsemesine hedef olmuştur; onu son derece Batılılaşmış, mesafeli, ateist ve havai; zamanının çoğunu Fransa, İngiltere ve Almanya'da keklik avlayarak geçiren bir züppe olarak görüyorlardı. Avlanmaktan çok hoşlandığı doğrudur ama hiçbir zaman vatanının meselelerinden uzaklaşmadığı da bir o kadar doğrudur; bir arkadaşının Rusya'da olup bitenleri izlemek için teleskop satın alması önerisi, son derece haksızdır.

Turgenyev ikiye bölünmüş bir adamdır, belki de bu bölünmenin her iki taraftaki dostlarından da bağışlanma dilemeye ihtiyacı vardı: Slav arkadaşlarına yazdığı mektuplarda Batı dünyasını kötülüyor, özellikle de Fransızların alışkanlıklarından ve inançlarından hoşnutsuzluğunu diye getiriyordu; Flaubert, Maupassant, Merimée ve Henry James gibi dostlarına yazdıklarındaysa acı acı tüm Rusların şikâyet ettikleri şeylerden, yani Rus olan ne var ne yoksa topundan yakınıyordu. Paris'te bir Fransız yazar gibi karşılansa da, aristokrat havası nedeniyle bir yabancı olmaktan kurtulamıyor, Sen Petersburg'a ya da Spaskoye'deki malikânesine gittiği zaman da, hem serfler hem de diğer Rus yazarlar tarafından yine bir yabancı gibi algılanıyordu. Kitaplarının İngilizce çevirmeni Ralston ile Spaskoye'ye gittiğinde çok dikkat çekici bir karışıklık yaşanır: Ralston fizik olarak Turgenyev'e çok benzer, ikisi de iriyarı, ak saçlı ve sakallıdır. Serfler efendilerinin bir anlamda yabancı ikiziyle gezdiğini, adamın Rusça bildiğini, her evi, her kulübeyi ziyaret ederek ayrıntılı sorular sorduğunu ve bir deftere gördüğü her şeyi, kendisine verilen her yanıtı not aldığını görünce, bunu

hayra yormazlar. Sonunda bu gizemli varlığın kendilerine gönderilen bir tür ceza olduğuna kanaat getirip bohçalarını toplar, kırık dökük arabalara yükleyerek yola dizilir, hareket emri beklemeye başlarlar. Öyle ya, efendinin bu Şeytan'ı andıran ikiziyle birlikte İngiltere'ye sürgüne gönderileceklerdir; vardıkları sonuç budur. Onların yerini buyruklara daha iyi uyan başkaları alacaktır; bu İngiltere'yle varılan tuhaf bir değiştokuş anlaşmasının sonucudur olsa olsa!

Turgenyev, anlayışlı ve insancıl bir efendi olsa da, aile geleneğini iyi bilen kölelerinin en korkunç misillemeleri beklemeleri seyrek değildir. Annesi Varvara Petrovna zalimlikte kendi annesinden hiç de aşağı kalmaz, kölelerinden "kulları" olarak söz eder ve onlara çok kötü davranır. Çok fazla vahşet hikâyesi anlatmamak için sadece bir örnek vermek gerekirse: Hizmetçilerinin işlerini ihmal edeceklerini düşünerek çocuk sahibi olmalarına izin vermezdi, tüm önlemlere rağmen bir talihsiz yavru dünyaya gelecek olursa havuza atılarak boğulur, ebeveynleri de kovulurdu. Oğulları Nikolay ve İvan'a da daha farklı davranmazdı, her iki çocuk da neredeyse birer yetişkin oluncaya dek dayak yemişlerdi. Torunlar da bu kötü davranışlardan nasibini alır, özellikle de İvan'nın malikânenin hizmetindeki bir terziden doğan gayrımeşru kızına eziyet edilirdi. Turgenyev'in sürekli yolculuk etmesini fırsat bilen anneannesi kıza işkence eder, arada bir de hanımefendi gibi giydirerek konuklarının önüne çıkartır ve alay konusu yaparak eğlenirdi: Kızın kime benzediğini sorduğunda aldığı ortak yanıt hep oğul İvan Sergeviç olurdu, sonra kızcağızın üzerindeki güzel giysiler çıkartılır, zavallıcık zamanının büyük bölümünü geçirdiği mutfağa, zorlu yaşantısına geri gönderilirdi. Her şeye karşın favorisi İvan'dı, Varvara Petrovna müthiş bir kavganın ardından onu kıran İvan'ın bir gençlik portresinin üzerinde

ter ter tepinmiş, sonra da hizmetçilerine resmi, cam kırıklarından temizleyerek kaldırmayı yasak etmiş, bir yıl boyunca öylece yerde bırakmıştı.

Tüm bunlardan sonra Turgenyev'in kadınlarla ilişkileri asla kolay olmadı; ama annesinden öylesine nefret ediyordu ki, aynı egemenlik kurma ve şiddet uygulama modelini benimsemekten başka çaresi yoktu, demek fazlasıyla kolaya kaçmak olur. Hayatının aşkı Pauline Viardot adlı bir şarkıcıydı, "La Garcia" diye bilinirdi, İspanyol Çingenesi olduğundan (ya da taklitçisi) muhtemelen gerçek adı da buydu. Kendisinden yirmi yaş büyük Mösyö Viardot ile evliydi, kocasını ne Turgenyev'in tekliflerini reddettiği on yılda ne de sonunda kabul ettiğinde terk etti. Aslında kendini duruma göre ayarlaması gereken de Turgenyev oldu. Uzun saatlerini çiftle birlikte geçiriyor, Mösyö Viardot ile "kardeşlik" La Garcia'ylaysa üç aşağı beş yukarı evlilik" kavramlarına sığan bir ilişki sürdürüyordu. Çirkin ama çekici bir kadındı La Garcia, çok güçlü bir karaktere sahipti, yetenekten de yoksun bırakılmamıştı. Şair Heine'nin yaptığı edebî bir portresi kalmıştır günümüze. Turgenyev'in şair Heine ya da ressam Delacroix'dan farklı olarak kadına sadece sahnede hayran olmakla yetinmediği düşünülürse şairin tutkulu hayranlığında ürkütücü bir ton vardır: "Tutkulu performansında çok özel anlar vardır," der heyecanla Heine, "özellikle de bembeyaz dişlerin süslediği o koca ağzını yavaş yavaş açıp son derece zalim bir tatlılıkla, leziz bir vahşetle gülümsediğinde, insan Hindistan'ın ve Afrika'nın tüm o canavar bitki ve hayvanlarının bir anda sahnede beliriveceğini sanır." Madam Viardot ya da La Garcia sonunda Turgenyev'i bir ressamla aldatır ve ilişki yarım kalır ama bu durum sonsuza dek sürmez: Turgenyev yaşamının sonuna doğru operetler için librettolar yazar, kadın bunları besteler ve yorumlar; yazar sadece

bununla da kalmaz, Osmanlı sultanı kılığına girerek sahnede rol alır, çevresinde cariyeleriyle yerlerde sürünür. Bu aile içi eğlencelerden birine katılan Kraliçe Victoria çok eğlense de, bu davranışların bu kadar büyük bir adamın itibarına pek uygun düşmediği konusundaki kuşkularını saklamaz.

Büyük bir coşkuyla kutlanan bir doğum günü partisinde, Turgenyev'in on iki yaşında bir kız çocuğuyla kankan dansı yaptığına tanık olan Tolstoy da benzer kuşkuları paylaşır. Ağırbaşlı Kont Tolstoy o gece hakkındaki düşüncelerini günlüğüne şöyle not etmiştir: "Turgenyev... kankan. Hüzün verici." İki yazar arasında büyük farklılıklar ve bir dereceye kadar da arkadaşlık vardır kuşkusuz. Bir tartışmada konu gelip Rusya'nın Batılılaşmasının uygun olup olmadığına dayanınca bu farklılıklar doruk noktasına ulaşır ve Tolstoy, Turgenyev'e meydan okuyarak onu düelloya davet eder, mesele bir-iki çiziğin ardından kutlamayla ve şampanyayla sona ermesin, diye de düello silahının tabanca olmasını önerir. Turgenyev özür diler ve iş tatlıya bağlanır ama Tolstoy'un sağda solda onu ödleklikle suçladığını duyunca, bu sefer o Tolstoy'u düelloya davet eder; ancak uzun bir yolculuğa çıkmak üzere olduğu için davetini dönüşüne erteler. Bu kez özür dileme sırası Tolstoy'a gelmiştir, böyle birbirlerini düelloya davet ede-erteleye tam on yedi yıl geçirirler, sonunda düello yapmaktan tümüyle vazgeçerek barışırlar. Tolstoy da Dostoyevski de Batı'da yolculuk ederlerken, varlarını yoklarını kumar masalarında kaptırınca (Dostoyevski saatini bile bırakır), çareyi Turgenyev'e başvurmakta bulurlar. Turgenyev'in her ikisine de borç verir. Dostoyevski, borcunu ödemekte dokuz yıl gecikir, o da yetmezmiş gibi, durmadan Turgenyev'e saldırmaktan da geri kalmaz. Dostoyevski'nin bu saldırılarını, geçirdiği sara nöbetlerine yoran Turgenyev, bir hasta olarak

kabul edip hoş ve hor gördüğü Dostoyevski'yi her defasında bağışlar.

Turgenyev'in saygıda kusur etmeyen Fransız meslektaşlarıyla ilişkilerinde çok daha rahat ettiğine kuşku yok. Merimee'yi ya da Flaubert'i ziyaret ettiği zaman uyumaz, tüm gece boyunca sohbet ederler. Kimi İngilizlerse yazarı bu denli sıcak karşılamazlar: Turgenyev son derece hazin bulduğu bir anekdotu anlattığında Carlyle kahkahalara boğulur, herkesin hayran olduğu Puşkin'in bir şiirini Rusça ezbere söylediğini duyan Thackeray de aynısını yapar. Maupassant ölümünden iki hafta önce ziyaretine gittiğinde Turgenyev, dostundan bir sonraki ziyaretinde bir tabanca getirmesini ister: İlik kanseridir ve dayanılmaz ağrılar çekmektedir. Son günlerini hezeyanlar içinde geçirir, Pauline Viardot'ya Lady Macbeth diye hitap ederek bahtiyar bir evliliği ondan esirgediğinden yakınır. Gerçekten de kadınla olan ilişkisinden her zaman "gayriresmi evlilik" olarak söz etmiştir. Girdiği komadan sadece Pauline'e şu sözleri edebilmek için çıkar: "Gel yaklaş... daha yaklaş... Veda zamanı geldi... tıpkı Rus çarları gibi... İşte kraliçelerin kraliçesi burada. Ne iyilik yaptı ki!" Bu son sözlerinde bir ironi var mıydı, kestirebilmek mümkün değil. İvan Turgenyev 3 Eylül 1883'te, Paris yakınlarındaki Bougival'de, altmış dört yaşında öldü. Naaşı vasiyet ettiği gibi Sen Petersburg'a götürülerek yıllar önce ölen eski dostu Belinski'nin yanına gömüldü.

Turgenyev o kadar kendinden emindi ki, yaşamı süresince herkesin, özellikle de kendi vatandaşlarının onu enayi yerine koymasına izin verdi, onlara borç verdi, zor durumda olanlara tanımasa bile yardım etti. Hem ateist hem de havai olarak adı çıktığından edebî ciddiyete çok önem verirdi ve bazı erdemlere çağdaşlarından çok daha şaşmaz bir tavırla sarılırdı. Çok bilinmeyen anlatısı

"Tropmann'ın İnfazı"nda, 1870 yılında Paris'te tanık olduğu bir infaz sırasında, katil Tropmann'ın giyotine gideceği an yaklaştıkça, "içinde kendisinin neden olduğu ama ne olduğunu bilmediği bir yasa ihlali duygusunun, gizli bir utancın giderek güçlendiğini" anlatır, cesedi taşıyacak olan arabanın atlarının, o meydanda bulunan canlılar arasında biricik masum yaratıklar olduğunu da ekler. Bu hikâye, tarih boyunca ölüm cezasına karşı yazılmış en etkileyici argümanlardan biri ve kesinlikle en hüzünlüsüdür. İvan Turgenyev'i çok iyi tanıması gereken Pauline Viardot ya da La Garcia yazar için şöyle demiştir: "İnsanların en hüzünlüsüydü."

Thomas Mann ve ufak tefek rahatsızlıkları

Thomas Mann
Fotoğraf: Alfred A. Knopf

Thomas Mann'a göre ironik olmayan her roman tanım gereği sıkıcıdır ve elbette kendi romanlarının baştan sona bu özellikle donanmış olduğunu düşünür. En önemli romanlarını okumuş olanlar için gerçekten hiç akla yatkın olmayan bir düşünce bu. Belki Mann'ın nükte ile ironi arasında çok kesin bir ayırım gözettiğini göz önünde bulundurursak bu iddiasını biraz daha iyi anlayabiliriz; örneğin Mann'a kalırsa Dickens'ta birincisinden bol bol bulunurken ikincisinden pek yoktur. Bu yaklaşım, Mann'ın okuru arada bir gülümsemeye mecbur ederken (üstelik insan, Mann'ın da yazarken aynı yerde gülümsediğini hissedebilir), Dickens'ın okuru neden hemen her sayfada kahkahalarla güldürdüğünü açıklamaya yeter belki de.

Kesin olan bir şey varsa Mann'ın (zoraki de olsa) hiç gülmediği alan, kendi özel yaşamıdır; bunu mektuplarındaki ve günlüklerindeki o ürkütücü ciddiyetten rahatça anlayabiliriz. Bilindiği gibi günlükleri ancak ölümünden yirmi yıl sonra okunabildi, 1975 yılında yayımlandı, okuyunca bu gecikmenin üç nedeni olabileceği anlaşılıyor: İnsanları bekleterek önemli biri havalarına girmek; gözlerini genç erkeklerden alamadığının mümkün olduğunca geç öğrenilmesi; midesinden ne çok çek-

tiğinin ve bu rahatsızlıkların (midesini kastediyorum), onun için ne denli gerekli olduğunun gizli kalması.

Ölümünün üzerinden çok zaman geçinceye dek açılmaması gereken kapalı zarflar bırakan her yazar, müthiş önemli olduğuna inanmıştır ve o uzun bekleyişin ardından açılan bahtsız, insanı hayal kırıklığına uğratan zarfların bu inancı pekiştireceğini zanneder. Mann'a gelince günlüklerinde çarpıcı olan özellik, yaşadığı her şeyin kaydedilmeye değer olduğunu zannetmesidir; sabahları kaçta kalktığından havanın nasıl olduğuna, ne okuduğundan her şeyden önemlisi ne yazdığına kadar tüm ayrıntıları not etmiştir. Tüm bunlar üzerine bilgece bir yorumda bulunduğuna o kadar az rastlanır ki, günlükleri gizli sırlarını ve mahrem düşüncelerini ifşa etmekten çok, ölümünün ardından onun o eşi benzeri bulunmaz günlerinin ayrıntılarıyla yeniden inşa edilmesine yardımcı olacak araçlardır sanki. Mann bu günlüklere her yazdığının uzun uzun araştırılıp inceleneceği bir gelecekte şöyle denileceği izlenimine kapılmıştır kanımca: "Aman Tanrım! Demek ki Yüce Mann'ın, *Seçilen*'in şu şu sayfasını yazdığı günü böyle geçmiş ve akşam olunca da Heine'den dizeler okumuş! Ne kadar çarpıcı! Ne etkileyici!" Midesinin nasıl olduğu hakkında yazdığı uzun ve ayrıntılı raporlardan nasıl bir aydınlanma sağlayacağımızı öngörebilmek daha zordur elbette: "Pek iyi gitmiyor, kalın bağırsağının neden olduğu karın ağrıları," diye not almış 1918'in bir gününde. 1919'da, "hafif mide ağrıları" diye hatırlatmak ihtiyacını duymuş; aynı yıl, "Kahvaltıdan sonra bağırsak hareketleri, tuvalete gitmeliyim," diye yazmış. 1921'de belli ki durumu iyiye gitmemiş, ama yine de kaydedilmeye değer bulunmuş: "Kabızım, midem rahatsız," ya da, "Akşam biraz kalp çarpıntısı hissettim, midem buruldu." Daha sonra 1933'te de Mann'ın takıntısı devam ediyor ve pek haksız sayılmaz: "Kahvaltımı yatakta etmek zo-

runda kaldım. Galiba ishal olacağım." Bir yıl sonra şöyle yakınmasını tuhaf bulmamak gerekir: "Karnım ağrıyor," ya da 1937'de şunu kavramış olmasına hiç şaşırmamalıyız: "Midem temiz değil," ve ardından, "Yemeğimi yutmakta zorluk çekiyorum, bir öğütücüden geçirmek ve püre haline getirmek zorunda kaldım." 1939'da işler tersine dönmüş gibi görünüyor ve elbette günlüğüne şu notu almakta sonuna kadar haklıdır: "Kabızım." Bir yıl öncesinde, 1938'de, daha hoş olmasa bile en azından farklı bir konuda kayıt bulabiliyoruz neyse ki: "Bir süredir takma dişlerimi takmıyorum. Acıtıyor."

Günlüklerde sadece bu kadar sıradan rahatsızlıkların olduğu sanılmamalıdır kuşkusuz: Neyse ki bizleri bir bardak punç içip içmediği, sonunda halılarının kuru temizleyiciden geldiği, manikür yaptırdıktan sonra pedikürcüye de gittiği konularında da bilgilendiriyor, ayrıca Mann'ın sorunlu cinselliği konusunda inandırıcı yorumlar da var. Örneğin; "yumuşaklık" ya da "Seksi gece, insan bu alanda huzur isteyebilir *quand même*[1] " Ya da daha rahatsız: "Dün gece uyumadan biraz önce cinsel karakterli bir kriz geçirdim, bunun çok önemli sinirsel sonuçları var: büyük bir heyecan, korku, ısrarlı bir uykusuzluk, mide yanması ve bulantısı şeklinde ortaya çıkan mide rahatsızlığı." Bir başkası: "Cinsel aşırılıkların, sinirlerim altüst olduğu için uykuya dalmakta güçlük yaratmasına rağmen, entelektüel bir planda yararlı olduklarını söyleyebilirim."

Bu sözü edilen "entelektüel plan" çok daha gizemli görünen başka bir yorumu açıklamakta yardımcı olabilir: "Cinsel huzursuzluklar ve Eduard von Keyserling'in ölümü hakkında yazmam istenen makaleyi reddetme

1. (Fr.) Her şeye rağmen. (Ç.N.)

imkânım olmadığı için duyduğum rahatsızlık." Son olarak mide ve cinsellik, şu daha iyimser, daha doğrusu inandırıcı notta bir araya gelir: "Bu günlerde şu sert birayı içmekten vazgeçmem gerekir çünkü sadece midemi altüst etmekle kalmıyor, bir tür afrodizyak gibi beni heyecanlandırıyor ve huzursuz geceler geçirmeme neden oluyor." Genel ton şöyledir: "Dün gece ve bugün öğleden sonra seks nedeniyle huzursuzdum."

Sizin de görebildiğiniz gibi Mann kesin bir şey belirtmemiş olsa da, insan bu krizlerin, heyecanların ve huzursuzlukların, altı çocuğunun annesi Katia'yla ilgili olduğunu düşünebilir. Oysa başka kadınlar ilgi alanına girmez, delikanlılaraysa bayılır. Rabindranath Tagore'nin bir şiir resitalini dinlediği zaman edindiği izlenim şudur: "Çok saygıdeğer yaşlı bir İngiliz hanımefendi gibi", ama şairin oğlunun, "esmer, kaslı, çok erkeksi bir görünümü olduğu" gözünden kaçmaz. Yine aynı resital için şöyle yazar: "İki genç adam çok ilgimi çekti, tanımıyorum ama son derece yakışıklılar, Yahudi olabilirler." Birkaç gün sonra, "altın saçlı, sağlık fışkıran o yakışıklı delikanlının dostluğunun, onu tatlı bir büyüyle kendinden geçirdiğini" yazar, birkaç hafta sonraysa, "sakalsız, kolları esmer, önü açık gömleğinden bağrı görünen" genç bahçıvan, yazarın, "yakıcı bir arzu duymasına" neden olur. Otuzlu yılların Alman sinemasına bayılır; çünkü dönemin Amerikan ve Fransız sinemasının tersine "genç ve çıplak bedenleri izleme hazzı verir, özellikle de erkekleri." Kaba ve sıradan insanların hikâyelerini anlatarak onları temsil eden bu sözü kıt sanatı son derece küçümsese de, "insan ruhu üzerindeki duygusal etkisi"ni kabul eder.

İnsanın Thomas Mann'ın, bazı okurlarının ve tanışlarının ona atfettikleri alaycılıktan da, şakacılıktan da hiç nasibini almamış olduğuna fena halde inanası geliyor; bitmek bilmez bir melankoliye kapılmış, ufak tefek fi-

ziksel rahatsızlıklardan ve ıstıraptan yakasını kurtaramayan, sinir krizleri, panik ataklar geçiren, aralarında kolayca öfkelenmenin başı çektiği çeşitli psikolojik huzursuzluklardan mustarip bir adam izlenimi veriyor. Proust'u (tümüyle değişik bir yol izlemiştir), bir istisna sayarsak, kimse hastalıkla sanatçı arasındaki ilişkiyi Mann kadar sömürmemiştir. Ancak bu konuda bile ezelden beri modası geçmiş olduğu söylenebilir; çünkü o 1901'de ilk kitabı *Buddenbrooklar*'ı yayımladığında, bu bağ kurulalı neredeyse bir asır olmuştu. İlginç olan türlü rahatsızlıklarının ve kaygılarının son derece sabit olmasıdır: İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında, Almanya'dan ayrıldıktan sonra sürgün yaşadığı ülkelerde de, 1929'da sanki dünyanın en doğal ve sıradan işiymiş gibi Nobel Ödülü'nü aldıktan sonra da yakasını bırakmamışlardır. Pek soylu bulunmasının nedeni başından sonuna dek Nazizme karşı oluşudur, öte yandan politik ya da apolitik düşünceleri hiçbir zaman açıklığa kavuşmamıştır ve muhtemelen pek tavsiye edilecek türden değillerdir: Hem faşizme hem de liberalizme karşı olan Mann'ın en çok arzuladığı yönetim biçimi "aydınlanmış diktatörlüktür", bu ifadede kullanılan sıfat o kadar muğlak ve çağrışıma açıktır ki, nitelediği adın etkisinde kalmaması, onun altında ezilmemesi mümkün değildir.

Thomas Mann hakkında asıl tatsız olan kendini ciddiye almadığını zannetmesiydi; oysa romanlarında, denemelerinde, mektuplarında ve günlüklerinde gerçekten insanın gözüne giren bir şey varsa kesinlikle kendi ölümsüzlüğüne inanmış olmasıdır. Bir defasında, bir Amerikalı *Venedik'te Ölüm*'ü övmeyi öylesine abartır, kısa romanı öve öve öyle bir göklere çıkarır ki, onu yere indirmek için Mann'ın aklına şu cümlelerden başkası gelmez: "Nihayetinde bu kısa romanı yazdığımda daha acemiydim, yazmaya yeni başlamıştım. Dâhi bir acemiydim elbette

ama dâhi de olsam, önünde sonunda bir acemiydim işte." Artık bir acemi olmadığındaysa da, kendini her şeye kadir saymaya başlar, eleştirmen Carl Maria Weber'e yazdığı bir mektupta hiç sakınmadan, "bir gün yazacağı o çok büyük hikâyeden" söz eder. *Don Quijote*'ye duyduğu hayranlık bilinir, onu New York'a taşıyan buharlı gemi Volendam'la yolculuk ederken yanına aldığı kitaptan *Meerfahrt mit Don Quijote* adlı ince kitabı yazmakta yararlanacaktır. Cervantes'in yapıtının usta işi, ölçülü sonucunu hayal kırıcı bulur ve düzeltebileceğini iddia eder: "Romanın sonu biraz gevşek, yeterince dokunaklı değil, ben Joseph'le daha iyisini yapabilirim." Kuşkusuz *Yusuf ve Kardeşleri* adlı dörtlemesinden söz etmekteydi, İspanya'da tümünü okuma sabrını sadece çok sabırlı (ve bu nedenle de kindar) Juan Benet gösterebilmiştir. Mann büyük yapıtların mütevazı niyetlerin neticesinde ortaya çıktığını söyler, "Hırs, ne yapıtın öncesinde ne de sonrasında yer almalıdır, yazarın egosuna değil, yapıta bağlı olmalıdır," diye buyurur. Bu sözleri son derece şaşırtıcıdır. "Soyut ve yapıtı önceleyen hırstan, yapıttan bağımsız hırsın kendisinden, 'ben'in solgun hırsından daha yanlış bir şey yoktur. Bu duygularla hareket eden birisi hasta bir kartalı andırır," diye yazmıştır. İfade ettiği ya da etmediği kişisel hırsına bakılacak olursa kartal Mann'ın hastalığı besbelli ki körlüktür. Eski bir okul arkadaşının ölümünün ardından şu lafı etmekte sakınca görmez: "*Büyülü Dağ*'da onu ölümsüz kıldım." 1935 yılında günlüğüne şu paragrafı yazan birinin son derece hırslı olduğu ve kendisini fazlasıyla ciddiye aldığı hiç kuşku götürmez: "Şili'nin başkenti Santiago'da yaşayan genç bir yazardan Fransızca bir mektup aldım, beni çağdaş Şili edebiyatı üzerindeki etkim hakkında bilgilendiriyor." Üç ifadenin altını çizmeden edemiyorum: "Beni bilgilendiriyor", "etkim", "Şili edebiyatı"

Tanıyanlara göre Thomas Mann'ın özellikle arkadan bakıldığında ağırbaşlı bir görüntüsü vardır. Önden bakınca hepsi de sivri olan burnu, kaşları ve kulakları muhtemelen ağırbaşlı tavrına ters düşen bir masal cini izlenimi uyandırır. Topluluk içinde konuştuğu zaman tutkuludur, o kadar ki bir radyo söyleşisi sırasında kendisine ayrılan süreyi epey aşmış, sonunda sunucu sözünü cümlenin ortasında keserek özür dilemekten başka çare bulamamıştır. Orta-üst sınıftan gelmesi ara sıra hizmetlileriyle sorun yaşamasına neden olur ve tartışmalarda kendini gösterir; bu konuda aldığı tutkulu notları isteyen gizli günlüklerden okuyabilir: "Hizmetçi Josefa yüzünden öfke krizine kapıldım", "Aşçım bana sadık değil, hizmetçimse sağır", "Yeni hizmetçiler işe yarayacaklarmış gibi görünüyor", "Tüm hizmetçiler çekip gitme tehdidinde bulundular. Bu nankörler midemi bulandırıyor ve içimde nefret uyandırıyor."

İki kız kardeşiyle, babasından daha mütevazı ve çoktan unutulmuş bir yazar olan oğlu Klaus intihar eder. Bu ölümler nedeniyle gerçekten acı çekmiştir ama kız kardeşi Carla'nın kendi canını almak için annesinin evinden daha uygun bir yer bulamayışına içerlediğini de gizlemez. Sürgünde yaşamaktan nefret eder, vatandaşlarının kendisine koyu bir nefret duymasına çok üzülür, hem Çekoslovak hem de Amerikan vatandaşıdır, edebiyat alanında elde ettiği kesin başarılar belki bir dereceye kadar bu kayıpları telafi edebilmiştir. Thomas Mann 12 Ağustos 1955'te, Zürich'te, damar tıkanıklığından öldü. Seksen yaşındaydı. Ölüm saati geldiğinde ironik hiçbir şey yaşanmaz. Ailesi onu çok gurur duyduğu ve hiçbir zaman parmağından çıkarmadığı yüzüğüyle gömmek inceliğini gösterir. Yüzüğün taşı yeşildir ama zümrüt değildir.

Nabokov kendinden geçince

Vladimir Nabokov, 1929

Vladimir Nabokov'un muhtemelen tüm meslektaşlarından daha fazla takıntısı ve garazı vardı; ama onları kabul edecek, açıklayacak ya da kışkırtacak cesarete de sahipti. Bu ona, insan sevmez biri olarak ün kazandırdı, zaten edebî yaşamının önemli yıllarında kendi ülkesi olarak kabul ettiği ABD, özellikle de New England gibi kendi ahlaki değerlerinin ve düşünce biçiminin doğruluğuna ve hoşgörüsüne inanmış topraklarda başka türlüsünün olması mümkün değildi; çünkü yabancıların farklı ve güçlü fikirlerinin olmasına, özellikle de bunu açıkça ifade etmelerine iyi gözle bakılmazdı. "Şu sevimsiz ihtiyar" ibaresi, Nabokov'u yüzeysel olarak tanıyanlardan sık duyulan bir nitelemeydi.

Nabokov, ülkenin bu bölgesinde edebiyat öğretmenliği yaparak yıllarını geçirdi. Sadece kadın öğrencileri kabul eden Wellesley College'da çalıştı, hayranlık uyandırıcı bir eski eseri andıran bu üniversitelerden dünyanın pek az yerinde kalmıştır. Waban Gölü'nün egemenliği altında, uzun sonbaharlarında renkten renge bürünen ağaçlarında sincapların cirit attığı, masal gibi bir yerdir. Birkaç erkek öğretmen varsa da, tüm kampüste sadece kadınlar görülürdü ve çoğu da çok gençti (sütçocuğu denirdi onlara), tutucu, hırslı, varlıklı ailelerden gelirlerdi

(ve *prenses* diye çağrılırlardı). Nabokov'un en ünlü eseri *Lolita*'yı yazarken bu ortamdan (şort çok moda olmaya başlamış olsa da), mini etekler giyen henüz ergenliğin başındaki kızlardan etkilendiği gibi boş bir inanç hâlâ vardır; ama yazar defalarca başyapıtının tohumunun daha Avrupa'da olduğu yıllarda okuduğu Rusça yazılmış bir anlatıda olduğunu açıklamıştır ("Büyücü"). Nabokov öğretmenlik hayatının büyük bölümünü karma eğitim veren Cornell Üniversitesi'nde geçirmiştir. Görünüşe göre öğretmenlik konusunda çok yetenekli değildi, ders vermekte çok zorlanır, ıstırap çeker, her zaman önceden hazırladığı bir metni kürsüden yavaş yavaş, duraklayarak, kendi kendine konuşur gibi okurmuş. Bir alay takıntısından biri, şu sözde İdealar Edebiyatı ve Alegori'ydi, bu nedenle Joyce'un *Ulysses*'ini, Kafka'nın *Dönüşüm*'ünü ve *Anna Karenina* ya da *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde* gibi yapıtları okuturken ısrarla Dublin'in tam bir planı üzerinde çalışır, Gregor Samsa'nın dönüştüğü böceğin tam olarak nasıl bir kınkanatlı olduğu üzerinde durur, 1870'de gece trenlerini Moskova'dan Sen Petersburg'a taşıyan demiryolu ağının düzenlenişini ayrıntılarıyla anlatır, Dr. Jekyll'ın evinin iç planını ve dış cephesini de yine ayrıntılarıyla betimlermiş. Bu tuhaf öğretmene kalırsa bu romanlardan zevk alabilmenin tek yolu, bu ayrıntılar hakkında çok açık fikirlere sahip olmaktan geçiyormuş.

İnsan sevmez biri olarak nitelenirken, "zevk", "mutluluk" ve "kendinden geçme" sözcüklerinin dilinden düşmemesi ilginçtir. İki nedenle yazdığını itiraf eder: Zevke, mutluluğa ulaşmak ya da kendinden geçmek, bir de üzerinde çalıştığı kitaptan bir an önce kurtulmak için. Bir kez yazmaya başladı mı, kendini kitaptan kurtarmanın tek yolunun onu bitirmek olduğunu söyler. Bir defasında daha hızlı ve geri dönüşü olmayan bir yönteme başvurmayı da dener. 1950 yılında bir gün, karısı Vera onu

Lolita'nın ilk bölümlerini yakmak üzereyken bahçede yakalar ve engel olur. Yazarın kitabı hakkında kuşkuları vardır ve teknik zorluklarla boğuşmaktadır. Bir başka seferinde kitabın kurtuluşu için kendi huzursuz ve korkak bilincini suçlar, çünkü ateşe atacağı taslağın hayaletinin yaşamı boyunca ona musallat olacağına inandığını söyler. Nabokov'un bu yapıtının yazarın yumuşak karnı olduğu kuşku götürmez çünkü tüm enerjisini *Lolita*'yı yazarak tükettikten sonra, hem o hayattayken hem de ölümünün üzerinden uzun yıllar geçinceye dek kitabının ülkesinde okunamayacağını bile bile, *Lolita*'yı Rusçaya çevirecek gücü kendinde bulur.

Şunu da unutmamak gerekir ki, bu kitaptan vazgeçemeyen adam, vazgeçmeye alışkın biridir aslında: Nabokov'a göre tüm sanatçılar gizli ya da açık, sürekli bir sürgün hali yaşar ama bu sözler onun durumu düşünülecek olursa ironik kalır. Ne doğduğu ülkenin ne de çocukluğuna ait sahnelerin kaybını unutabilir ve hiçbir zaman Rusya'ya dönemeyeceğini bilse de, arada bir sahte bir pasaport edinerek Amerikalı turist kılığında Rozhetsveno'daki, Sovyetler için okula dönüştürülen ailesine ait eski kır evini ya da bir zamanlar ve daha sonra yeniden Sen Petersburg olan kentte, şimdiki Hersen Sokağı'ndaki evini ziyaret etme düşüncesiyle oyalanır. Ama durumu "açık" olan her sürgün gibi o da geriye dönmekle hiçbir şey elde edemeyeceğini, üstelik kaya kütleleri gibi yerinden oynamayan anılarının da altüst olarak ona zarar vereceğini bilir. Kuşkusuz bu kaybı nedeniyle ne Paris'te ne Berlin'de (Rusya dışındaki yaşamının ilk yirmi yılını geçirdiği kentler), ne Amerika'da ne de en sonunda İsviçre'de kendine ait bir yuva edinebilmiştir Nabokov. İsviçre'de, Cenevre Gölü'nün kıyısında, Palace de Montreux Oteli'nde, birbirine bağlı bir sıra odada yaşar ve farklı ziyaretçilerinin ağız birliği ettiğine göre, sanki daha yeni

gelmişçesine kalıcı görünmez bir türlü. Bu ziyaretçilerinden biri yazar ve kelebek koleksiyoncusu Frederic Prokoş'tur, ikisinin de büyük tutkusu olan kelebekler üzerine uzun uzun konuşurlar, sohbetleri sırasında birçok kez "zevk", "mutluluk", "kendinden geçme" sözleri geçse de, ev sahibi Nabokov'un sesi, Prokoş'a "çok yorgun, melankolik, hayal kırıklığına uğramış gibi" gelir. Salonlardan birinin loşluğunda onu birçok kez gülümserken görür ama, "belki eğlendiği için, belki de kederden"

Asla açık açık durumundan yakınmayan Nabokov hakkındaki tüm bu değerlendirmeler büyük incelik gerektiriyordu mutlaka. Gerçekten de hem Amerika'da kaldığı yıllar boyunca hem de daha sonra (her zaman ABD vatandaşı olarak kaldı), ABD'de ne denli mutlu olduğu ve yeni ülkesindeki her şeyi ne kadar onayladığı dilinden düşmez. Tam da bu ısrardır, insanda kuşku uyandıran: Bir fırsatta biraz da hınzırca, "sapına kadar Amerikalı" olduğunu söylemiştir ki, hiç de ihtimal dahilinde değildir bu. İsviçre'deki odalarında, yıldızlı ve çizgili bayrak bir şöminenin üzerinde görkemle asılıdır. Ancak yazar sürgünlerin, çocukluklarını geçirdikleri topraklara duydukları o üstesinden gelinemez özlem nedeniyle, "sonunda kendilerine kucak açan toprakları hor gördüklerinin" farkındadır; Lenin ve Nietzsche'nin, onu da misafir eden İsviçre'den nasıl da nefret ettiklerini anımsar.

Konuş, Hafıza adıyla yayımlanan olağanüstü biyografisinde anlattığına göre, yirmi yaşında Rusya'yı terk etme anı gelip çattığında, Sen Petersburg'dan kaçtıktan sonra Kırım'ın güneyinde kısa bir süre kaldığı ve sonra sürgüne gitmek için temelli terk ettiği adresine haftalar, hatta aylar boyunca sevgilisi Tamara'nın yazacağı mektupların gelmeye devam edeceğini bilmek, Nabokov'a çok acı vermiştir. Hiç okunmayan ve hiç yanıtlanmayan mektuplar. Asırlar birbiri ardına devrildikçe hiç açılma-

yacak mektuplar. Sevgilinin dudaklarının dokunuşundan sonra sonsuza dek mühürlenen zarflar.

Yirmili ve otuzlu yıllarda Rus göçmenlerle dolup taşan Paris ve Berlin'e geçmeden önce, Nabokov ve kardeşi Sergey, üç yıl Cambridge'te okuduktan sonra bu üniversiteden mezun olurlar. Nabokov'un bu yıllara ait pek hoş olmayan anılarına, Rusya'da ardında bıraktığı bolluk ile İngiltere'deki her şeyin bilinçli kıtlığı ve İngilizlerin paylaşmaya hevesli olmayışları arasında yaptığı kıyaslamalar egemendir. Bu dönemden aklında kalan en sevimli şey futboldur, her zaman bu sporu sevmiş ve sadece ülkesinde değil, Cambridge'de de kaleci olarak başarı kazanmıştır. Söylendiğine göre kesin golleri kurtarırmış, en efsanevi kalecilerin gizemli, kusursuz ve mesafeli bir şekilde yeniden canlanması gibiymiş. Kendi anlatımıyla: "Kimsenin gitmediği o uzak ülke hakkında, kimsenin anlamadığı bir dilde şiirler yazan, İngiliz futbolcu kılığına girmiş muhteşem, egzotik bir varlık gibi görülüyordum."

Nabokov aile içi ilişkilerde daha sürgüne gitmeden önce, Rusya'dayken bile çok içine kapanık olmalı, iki erkek kardeşiyle de, iki kız kardeşiyle de pek bir ilişkisi olmaz (belki ebeveyniyle biraz daha yakındır). En az yaş farkı kendisinden sadece on ay küçük olan Sergey'ledir ama ona ilişkin hiçbir çocukluk anısı yoktur. Kardeşinin 1945'te Hamburg'da, İngiliz casusu olduğu suçlamasıyla gönderilmiş olduğu toplama kampında açlıktan ölüşünü aşırı bir ciddiyetle anlatır. 1922 yılında, Berlin'de bir konferanstan çıkarken iki faşist tarafından öldürülen babasından biraz daha duygulu bahseder. Katillerin hedefi konuşmacıdır aslında ama Nabokov'un babası araya girer, birini yumruklarıyla yere yıkar ama ötekinin kurşunlarıyla can verir.

Nabokov elli altı yaşındayken son derece saçma skandallar eşliğinde basılan *Lolita*'ya kadar dünyaca ün-

lenmiş değilse de, her zaman yeteneğine inanmıştır. Rahat konuşan biri olmamasını bağışlatmak için şöyle der: "Ben bir dâhi gibi düşünüyor, saygıdeğer bir yazar gibi yazıyor ve bir çocuk gibi konuşuyorum." Joyce, Kafka ya da Proust olsun, başkalarından etkilendiğinin söylenmesinden müthiş rahatsız olur, ama onu en çok öfkelendiren, "ucuz, kaba ve sarsak bir sansasyon meraklısı" olarak nitelediği ve nefret ettiği Dostoyevski'den etkilendiğinin söylenmesidir. Aslına bakılacak olursa tüm yazarlardan nefret eder; Mann ve Faulkner, Conrad ve Lorca, Lawrence ve Pound, Camus ve Sartre, Balzac ve Forster. Henry James, Conan Doyle ve H.G. Wells'e karşı daha hoşgörülüdür. Joyce'un *Ulysses*'ine hayrandır ama *Finnegans Wake*'i "yerel edebiyat" olarak niteler ki, aslında Joyce da bu romanından pek memnun değildir. Yurttaşı Andrey Beli'nin *Petersburg*'unu, Proust'un *Kayıp Zamanın İzinde*'sinin ilk yarısını ve Puşkin ile Shakespeare'i daha katlanılır bulur. *Don Quijote*'yi anlamaz ama pek sevmemesine karşın roman onu heyecanlandırır. Ancak her şeyden çok dört doktordan nefret eder: Doktor Freud, Doktor Jivago, Doktor Schweitzer ve El Doctor Castro de Cuba[1]. En çok Freud'dan nefret eder ve cinleri tepesindeyse ondan "Viyana ördeği" diye söz eder; kuramları Ortaçağ'a uygundur, astrolojiyle el falından bir farkları yoktur. Takıntıları ve nefret ettikleri bu kadarla kalmaz elbette: Caz, boğa güreşleri, ilkel ve folklorik maskeler, yemek müzikleri, havuzlar, kamyonlar, transistörlü radyolar, bideler, böcek ilaçları, yatlar, sirkler, holiganlar, gece kulüpleri, motorsiklet gürültüsü sadece birer örnektir.

Kesinlikle mütevazı değildir ama küstahlığı o kadar çocuksu ve saftır ki, nadiren haklı bulunduğu olsa da,

1. Küba lideri Fidel Castro hukuk doktorudur. (Y.N.)

her zaman dalga geçilir. Soyağacının izini XIV. yüzyıla, Cengiz Han'ın akrabası sayılan, daha sonra Ruslaşan Tatar prensi Nabok Murza'ya kadar sürebilmekle övünür. Karanlıkta kalmış edebiyatçı atalarıyla da övünür ama bunlar (birkaç kitap yazmış olan babası dışında) gerçekten çok, birer efsaneyi andırırlar: Örneğin bu atalardan kiminin Kleist'la, kiminin Dante'yle, bir diğerinin Puşkin'le, bir başkasının da Boccacio'yla ilişkisi vardır. Gerçek şu ki bu dört ilişki fazlasıyla rastlantısal, pek akla yatkın durmuyor.

Küçüklüğünden beri uyuma güçlüğü çeker, gençliğinde kadın avcısıyken yetişkinliğinde erkeklerin en sadığı olur (hemen tüm kitaplarını karısı Vera'ya ithaf eder), ama bütüne bakınca yalnız bir adam olduğu ortaya çıkar. En büyük zevki, en büyük mutluluğu hep yalnızken yaşar ve sadece yalnızken kendinden geçer: Kelebek avlarken, satranç problemlerine kafa yorarken, Puşkin çevirirken, kitaplarını yazarken... 2 Temmuz 1977'de, yetmiş sekiz yaşında, Montreux'de ölür. Ben bu ölümü Sevilla'da, Sierpes Sokağı'nda, El Laredo'da oturmuş kahvaltımı ederken gazetemi açtığımda öğrendim.

"Yalın ve samimi" sanatı övenlere ya da sanatın iyiliğinin yalınlığına ve samimiyetine bağlı olduğunu düşünenlere sinir olur Nabokov. Onun için her şey bir oyun, hünerdir; kendisinin de bağışık olmadığı o en hakiki, en derinden hissedilen duygular bile. Bunu bir başka biçimde ifade ettiği de olur: "Nitelikli sanat ve saf bilim için ayrıntı her şeydir." Ne Rusya'ya döndü Nabokov ne de Tamara'dan haber alabildi. Belki de insanoğlunun hüneriyle yaratılmış duygulu kitaplarını birer birer içinden çıkarırken geçmişine yazdığı o uzun mektuplarda yapmıştır her ikisini de.

Rainer Maria Rilke
esin perisini beklerken

Rainer Maria Rilke, 1900

Rainer Maria çok gençken o sıralarda çoktan kocamış olan Tolstoy'u Yasnaya Polyana'daki çiftliğinde ziyarete gider. O dönemde her yerde insanın karşısına çıkan Lou Andreas-Salome de yanlarında, kırlarda yürüyüşe çıkarlar. Tolstoy Rilke'ye, "Şu sıralarda neyle uğraşıyorsun?" diye sorar. Şair utangaçça ve doğallıkla karşılık verir: "Şiirle" Yanıt olarak bir alay sövgüyle, her türlü şiire ve bunun kimsenin zamanını adayacağı bir şey olamayacağına dair sıkı bir sözel saldırıyla karşılaşır.

Tolstoy'un sözleri belli ki Rilke'nin bir kulağından girip ötekinden çıkmış, çünkü edebiyat tarihinde çok az şair kendini sadece şiire değil, şiirin her formuna bu denli adamıştır; "adamış" sözcüğü az kalır hatta, bu denli takıntıyla, sadece ve sadece bu konunun üzerine eğilmiştir. Rilke yalnız şiir yazmakla kalmaz, düzyazılarını, mektuplarını, güncelerini, seyahat günlüklerini ve tiyatro oyunlarını da şiir gibi yazardı. Ne zaman kalemini eline alsa sadece bir ricada bulunacak bile olsa, şiir yazar ve bunu her zaman da öyle pek soylu bir biçimde de yapmazdı. Gerçeği söylemek gerekirse sonradan değilse de başlarda işi gücü dalkavukluk etmekti, başkalarının çalışmalarına ölçüsüz bir ilgi ve abartılı bir hayranlık gösterirdi; hatta bu çok hayran olduğu sanatçılardan ikisi için

kitap yazmayı bile teklif etti: Bir süre sekreteri olarak da çalıştığı Rodin'in yapıtı için bu arzusunu yerine getirdi ve –belki de şanslı olduğu için– İspanyol ressam Zuloaga'ya önerdiği kitabı yazamadı, oysa ki projenin nasıl olacağı zihninde apaçıktı: "Çiçek ve dansla dolu alev alev bir kitap" Kim bilir belki de Rilke heyecanının bir kısmını, Zuloaga'nın oğlunun 1906'daki vaftiz töreni onuruna, ressamın Paris'teki evinde katıldığı bir İspanyol *fiesta*'sından sonra kaybetmiştir. Madridli bir gazeteci kutlama hakkında şöyle yazar: "Gitarist Llovet muhteşem performansıyla bizleri şaşırttı, gitarist Palmero gerçek bir flamenko üslubuyla zarif, esnek ve neşeli *bailaora* Carmena'ya *morrongo* gibi tangolarda eşlik ederken, Başrahip Brebain de şaşkınlıkla gösteriyi izliyordu."

Rilke'nin tepkisinin ne olduğu bilinmiyor ama kutlamadan sonra çareyi şiirde aradığı kesin; tahmin edilebileceği gibi adı "İspanyol Rakkasesi" olan bir şiir yazar.

Ünlü akademisyen Ferreiro Alemparte'nin çalışmaları sayesinde Rilke'nin İspanya bağlantısının uzun ve üretken olduğunu biliyoruz. Şair dört ay Toledo ve Ronda'da kaldıktan sonra, Córdoba, Sevilla ve Madrid'de bulunmuş. Son gittiği iki kentten pek haz etmemiş. Endülüs başkenti için, "Güneşi saymazsak ne bir beklentim vardı ne de bana bir şey verdi, birbirimizden şikâyet edemeyiz," diye yazmıştır. Sevilla Katedrali için, "Düşmanca dememek için sevimsiz bir yer olduğunu söylemekle yetineyim," der, içinde "tatlı ve yapışkan bir sesi olan nefret edilesi bir org" vardır. Krallığın başkentine karşı daha da serttir, Madrid'den "neredeyse Trieste kadar" nefret eder, hele ki kentten ayrılıp da daha sonra geri döndüğünde "daha az gizemli, daha keskindir" Şöyle yazar: " Hiçbir kenti taşımayı, sürülüp bellenmeyi yüreğinden istememiş gibi hüzünlü Madrid'in toprağı."

Zamanını Prado Müzesi'nde geçirir ve sanki Goya'

lar, Velazquez'ler, El Greco'lar da onu teselli etmeye yetmezlermiş gibi koşa koşa çıkar.

Bir dönem Zuloaga'yı yaptığı ve tüm yaşamı boyunca nerede olursa olsun şiiri yapacağı gibi, El Greco'yu da bir süreliğine müthiş bir takıntı haline getirir. Gerçek, Rilke'nin yerinin yurdunun belli olmadığıdır: 1910 Ağustosu'yla 1914 yılı arasında elli farklı yerde bulunduğu bilinir, bu yıllar arasında yaşamının belli bir yerden çok, iki mekân arasında yolculuklarda geçtiğini varsayabiliriz. Bu gidişgelişler doğduğu Prag'ı terk ettikten hemen sonra başlamış, önce Münih, Berlin ve Venedik'e gitmiştir. Ardından ilk Rusya yolculuğu gelir, ikinci yılın sonunda, daha önce sözünü ettiğimiz ikincisini yapar. Ardından Paris, Venedik, Viareggio, Paris, İskandinavya' da Worpswede, Almanya, Paris, Roma, Kuzey Afrika, İspanya'da uzunca bir süre, Adriyatik'te Duino, Münih, Viyana, Zürich, Venedik, Paris, Cenevre; tam bir kaos. Bu kadar yer değiştirmek için parayı nereden bulduğunu anlamak kolay değildir, yetmezmiş gibi, uzaktan ve çok az bir miktar da olsa, heykeltıraş Clara Westhoff ile çok kısa süren evliliğinden olan kızı Ruth'a yardım gönderir: 1901 baharında evlenip 1902 Mayısı'nda ayrılırlar ve belki de bu yüzden her zaman çok iyi anlaşırlar. Clara'ya çocuğun yanı sıra bir şey daha borçludur. Şairi Auguste Rodin ile o tanıştırır ve Rainer Maria para kazandığı pek seyrek işlerinden birini onun yanında edinir: "Her sabah düzenli olarak iki saat" çalıştığı kayıtlarda yazılıdır.

Günlüklerinden ve mektuplarından edindiğimiz bilgiye göre, Rilke yaşantısını esin perisinin gelmesini "bekleyerek" geçirir ve bu süreyi farklı kadınlarla paylaşır, çoğu soyludur (en azından adları ve davranışlarıyla), onu farklı mülklerinde ve şatolarında konuk ederek bekleyişinin konforlu geçmesini sağlarlar. Baştan çıkarıcı Lou Andreas-Salomé'ye, umutsuz Eleonora Duse'ye, Prenses

Marie von Thurn und Taxis'e, Baladine Klossowska'ya, Barones Sidonie Nádherny de Borutin'e, Mathilde Vollmöller-Purmann'a, Kontes Pia Valmarana'ya, piyanist Magda von Hattingberg'e, İsveçli yazar Ellen Key'e, Kontes Manon zu Solms-Laubach'a, Eva Cassirer-Solmitz'e, Barones Alice Fähndrich von Nordeck zur Rabenau'ya, Katharina von Düring Kippenberg'e, Elisabeth Gundolf-Salomon'a, Nanny Wunderly-Volkart'a, Kontes Margot-Sizzo Noris Crouy'a, Venedikli Mimi diye birine, Prens Bassaraba de Brancovan'ın kızı Kontes ve şair Noailles'a ve elbette Prenses Cantacuzène'e ya delicesine tutkulu bir aşkla bağlıdır ya da sadece arkadaşlık hisseder. Bu listenin hem yalan gibi göründüğü hem de öyle olması gerektiği doğrudur ama öyle değildir, hatta Rilke bu hanımlardan birkaçıyla başarısız ilişkiler kurmuştur. Kontes Noailles şairi çirkin bulmuş ve tanıştırılır tanıştırılmaz ona çok ciddi bir soru sormuştur: "Herr Rilke," demiştir, "aşk hakkında ne düşünüyorsunuz... ve ölüm?" Rilke yaşlı, yarı deli ve çok hasta bir durumdayken tanıdığı diva Duse'ye[1] her şeye karşın büyük hayranlık beslerken, yakınlaşmaları bir tavuskuşunun kurbanı olur. Venedik adalarından birinde yapılan masallara layık bir piknik sırasında, tavuskuşu hiç çaktırmadan ikilinin çay içtikleri yere yaklaşır, divanın tam kulağının dibine sokularak tiz, çirkin, kaba çığlığını salar, oyuncu dehşet içinde yalnızca piknikten değil, Venedik'ten de kaçıp gider. Her nedense Rilke kendini tavus kuşuyla özdeşleştirir, bunun getirdiği tuhaf pişmanlık duygularıyla tüm gece gözünü kırpmaz.

Rilke'nin hayvanlarla ilişkisi o muhteşem *Duino Ağıtları*'nı okuyanlara yabancı değildir. Köpekler şairinin içindeki en iyi özellikleri çıkarmasına yardımcı olurlar muh-

1 Eleonora Duse (1858-1924): Dönemin ünlü İtalyan tiyatro oyuncusu. (Y.N.)

temelen. Bunu anlamak için Córdoba'da karşılaştığı ve kahvesinin kesme şekerlerinden birini paylaştığı küçük, çirkin, gebe köpek için yazdıklarını okumak yeter: "Bir ayini paylaşmak gibiydi." Köpekçik Rilke'ye bakmış ve şaire göre bakışında "bireyin ötesine, belki geleceğe, belki de anlaşılamaz olana doğru uzanan aşkın bir hakikat" varmış. Öte yandan kendisine bayılsalar da, çocukların yanında rahat edemez. Meslektaşı yazarlara gelince, hanımlara o kadar çok zaman ayırır ki, muhtemelen onlarla pek alışverişi olmaz, bazılarını uzaktan tanıdığı söylenir, Venedik ziyaretlerinden birinde, Gabriele d'Annunzio'yla tesadüf eseri adı Dante olan bir *valet*'yi paylaşmıştır.

Daha önceleri sadece Renè Rilke olarak bilinen, dostu Taxis'in ise ısrarla Doktor Seraphic diye çağırdığı Rainer Maria Rilke, esin perisini beklediği sürede, yani tüm yaşamı boyunca ya fiziksel ya da ruhsal rahatsızlıklardan şikâyet eder. Yakın dostları onu her daim ya ıstırap ya da ruhsal bunalımlar içinde anımsarlar, o da bol bol yazdığı mektuplarında ve günlüklerinde konuyu eksik etmez: "Sürekli talihsizlikler" onu "ciddi çalışmaktan" alıkoymaktadır, oysa o tüm yaşamını işine feda etmeye (lirik bir iş elbette) hazırdır aslında. Bir örneğin altını çizmeye değer: Zürich kantonunda görkemli Berg am Irchel Şatosu'nda konukken parkın ta öte tarafından, çok uzaklardan gelen bir biçki makinesinin sesi dikkatini dağıtarak dizeler yaratmasına engel olmuş. Yine bilinir ki *Duino Ağıtları*'nı, çoğunu esin perisini bekleyerek geçirdiği tam on yılda bitirebilmiştir. Şansı yaver gittiği zamanlarda bir ses duyarmış, bir ocak fırtınasının gürültü patırtısının ortasında, çok yakınındaki bir sesin onu çağırdığını ve kulağına o ünlü sözleri fısıldadığını duymuş: "Haykırsaydım, kim duyardı beni melekler katından..." Durakalmış ve Tanrı'nın sesini dinlemiş. Sonra her zaman yanında taşıdığı küçük not defterini çıkararak hem

dizeyi hem de sanki istemeden aklına geliveren birkaç dizeyi daha yazmış. Aynı gün akşamüzeri ilk ağıdı bitirir Rilke, ama sonra Tanrı susar ve ardından tam on yıl boyunca –yeniden dile geldiği yararlı fakat kısa aralıkları saymazsak– bekleyerek bu zalim suskunluğun ıstırabını çeker. Belki de insanın kendisine, Rilke'nin tüm soylu hanım dostlarını tedirgin eden bu esin perisini bekleme efsanesinde ne kadar gerçeklik payı olduğunu sorması gerekir. Şairi çok iyi tanımasa da etrafının daha az kadınlarla çevrili olduğu günlerini bilen André Gide, birkaç kez dizelerinin büyük çoğunluğunun aniden yüreğinden kopup geldiğini, kendiliğinden boşandığını, sonradan pek düzeltmek bile gerekmediğini anlattığına tanıktır. Rilke, Gide'e, "Luxembourg Bahçesi'nin banklarından birinde doğaçlama doldurduğu" şiir defterini gösterdiğinde, içinde üzeri çizilmiş tek bir sözcük bile yokmuş.

Her iyi şair gibi Rilke de sadece hayvanlarla değil yıldızlarla, toprakla, ağaçlarla, tanrılarla, anıtlarla, resimlerle, kahramanlarla, madenlerle, ölülerle (özellikle de genç ve âşık ölenlerle) durmadan konuşur; çevresindeki insanlarla biraz daha az iletişim kurar. Bu kadar duyarlı ve ileşitime açık bir insanın yirminci yüzyılın en iyi şairi olması (bundan pek kuşku duyulmaz), onu izleyen şairler üzerinde feci etkiler yaratmıştır; ardından gelenler de hiçbir ayırım gözetmeden yollarına ne çıkarsa konuşmaya çalışırlar, ama hem sonuçlar pek öyle ahım şahım değildir, hem söylemek gerekir ki ciddi kişilik bozuklukları göstermişlerdir.

Rilke kısa boylu ve hasta görünüşlüdür, ilk bakışta insana çirkin gelir (zamanla bu izlenim azalır), uzun ve sivri kafalı, büyük burunludur, kıvrımlı dudakları biraz zayıf ve çukur çenesini öne çıkarır, inanılmaz irilikte harika gözlere sahiptir; Taxis ailesinden Prenses Marie'nin betimlemesiyle bir çocuk yaramazlığıyla parlayan güzel

kadın gözleri. Hoş bir dost olduğu inkâr edilemez, en azından bunun en çok tadını çıkartan soylu hanımlar için. Bir alay maddi zorluk yaşaması, iş yemeğe gelince seçici, hatta eleştirel olmasını engellemez: Rilke vejetaryendi, hiçbir zaman ağzına koymadığı balıktan nefret ederdi. Aslında ne en çok hangi yemekleri sevdiğini biliyoruz ne de başka neleri tercih ettiği hakkında kesin bir fikrimiz var. Her fırsatta yazdığı "y" harfini çok sevdiğini biliyoruz, bir de, kadınlara ve yolculuklara bayıldığına eminiz. Kadınlardan başkasıyla konuşamadığını, sadece onları anladığını ve sadece onlarla rahat ettiğini itiraf etmiştir. Çok uzun süre olmamak koşuluyla. Bir kaçışının ardından Rilke'yi açıklamaya çalışan Kassner, arkadaşı Marie'ye, "Ne bekliyordunuz ki?" diye sormuş, "Tüm bu kadınlar eninde sonunda mutlaka usandırır onu...

Rainer Maria Rilke İsviçre'de, Valmont'taki bir hastanede uzun süre ıstırap çektikten sonra, 29 Aralık 1926'da lösemiden öldü. Elli bir yaşındaydı. Dört gün sonra Raron'da, kendi seçtiği ve yazdığı mezar taşının altına gömüldü:

Gül ey saf çelişki
bütün gözkapaklarının altında
hiç kimsenin uykusu olamamanın sevinci.

Mezartaşı bile şiirdi ve belki de onca beklediği sadece bu üç dizeydi.

Her daim derbeder
Malcolm Lowry

Malcolm Lowry, 1931

Malcolm Lowry, 1946'da Meksika'ya ikinci ziyareti sırasında sorunlarla karşılaşınca ülkeden kovulmamak için Acapulco Göçmen Bürosu başkan yardımcısına başvurarak 1938'deki ilk ziyaretinde neyin problem olduğunu sorar. Memur bir belge çıkartarak bir yandan da eliyle üzerine vururken şöyle bağırır: "Sarhoş, sarhoş, sarhoş, ayyaşlık! İşte buradaki yaşamınız!" Bu cümle sert olduğu kadar da doğrudur; ama daha şefkatli dudaklardaki ifade, "Kişisel yıkımınız," olabilirdi; çünkü Malcolm Lowry belki de tüm edebiyat tarihinin en belalı yazarıdır ki, bu kadar rekabetçi ortamda, bu gerçekten cesaret gerektiren bir durumdur.

Lowry günümüze kalan fotoğraflarının çoğunda mayolu ya da şortludur, her zaman çıplak olan gövdesi şişman olmasa da biraz bombelidir, bir eğirmeni andırır. Bunun bir açıklaması, sürekli tropikal bölgelerde ve deniz kıyısında bulunması ve yüzmeyi çok sevmesi olabilir. Başka bir nedeni de kılık kıyafetine pek aldırmamasıdır: İkinci evliliğini yaptıktan çok kısa bir süre sonra at yarışlarında hatırı sayılır para kaybeder, o pişmanlıkla karısı Margerie Bonner'ın bir anlık dalgınlığından faydalanarak ortadan kaybolur. Kadıncağız saatlerce Vancouver sokaklarında kocasını aradıktan sonra, sonunda bir genelevde, üze-

rinde sadece donuyla, pislik içindeki bir yatakta yatarken bulur. Üzerinde giysi olmamasının ilk bakıştaki nedeni içinde bulunduğu mekânın gereği gibi görünse de, asıl neden Lowry'nin giysilerini, bir şişe cin karşılığında satmasıdır, Margerie onu bulduğunda şişenin dibine vurmuştur. Tüm giysilerini kaybettiği daha dramatik olaylar da vardır, örneğin oturduğu evlerin ya da kulübelerin yanması. Bu yangınlardan birinde, Margerie büyük şans eseri *Yanardağın Altında*'nın orijinalini kurtarabilmiştir. Belki yansaydı da o kadar önemli olmayabilirdi; çünkü Lowry taslaklarının yanmasına ya da kaybolmasına ve kitaplarını tekrar tekrar yazmaya alışkındı. *Yanardağın Altında*'nın bir alay taslağı vardı, çünkü ya yayıncıları reddedip bir kez daha gözden geçirmesini istiyor ya da Lowry işinden tatmin olmayarak yeniden masa başına oturuyordu. On-on bir yılını bu metinle geçirdi ve sonunda, yayıncıların istediği son değişiklikleri yapmayı kesinlikle reddetmesiyle kitap gün ışığına kavuştu (hatırı sayılır bir başarı kazandı). Lowry istenen değişiklikleri yapmayı kabul etseydi, tarihe geçen biricik romanını da göremeyecek, kitap kısıtlı sayıdaki diğer yapıtları gibi, muhtemelen ölümünden sonra yayımlanacaktı.

Lowry'nin alkolizm batağına saplanması çok hızlı oldu. Bir delikanlıyken, "dünyayı görmek" istediği için (çok büyük hayal kırıklığı içinde döndüğü yolculuk), Pyrrhus'ta geçirdiği birkaç aydan sonra, yatırıldığı hastanedeki sadistçe uygulamalardan dolayı bir arkadaşının tıraş losyonunu ve kendi sidiğini içecek hale gelmişti. Aslında Pyrrhus'tan daha önce, İngiltere'de geçirdiği çocukluğu sırasında tanımıştı cehennemi ya da bu şekilde anlatmaktan hoşlanırdı: Bir sürü dadısı olmuş ve hepsi de ona işkence çektirmişler ya da öldürmek istemişler. Örneğin içlerinden biri Malcolm ve kardeşi Russell'ı terk edilmiş bir kulübeye götürerek, oğlanın pantolonu-

nu indirmiş ve kardeşinin şaşkın bakışları altında üreme organlarını kırbaçlamış; bir başkası onu yağmur suyu dolu bir varilde boğmaya kalkışmış ve oğlanın canını iyi yürekli bir bahçıvan kurtarmış; bir üçüncüsü çocuğun pusetiyle bir uçurumun kıyısında oynarmış; dördüncü dadısı olup olamadığından emin olamadığı bir başkası da (belki de öncekilerden biriydi), genç Malcolm'u bir battaniyeyle boğmaya yeltenmiş. İster üç dadı olsun ister dört, her birinin kendi hesabına ona bunca kötülük yapmaya kalkışmış olması pek de akla yatkın değil.

Lowry'nin hikâyeler uydurmaktan hoşlandığına kuşku yok, hatta bazıları o kadar ayan beyan ortadadır ki, kimse kulak asmaz. Hayvanlarla başı beladan kurtulmaz örneğin: Bir gece arkadaşı John Sommerfield'la Fitzrovia'da, otuzların Londrası'nın bohem mahallesinde dolaşırken, Fitzroy ile Charlotte Sokağı arasında iki fil görürler. İki arkadaş başkalarına haber vermek için koşmaya başlar ama geri döndüklerinde filler ortadan yok olmuştur ve kimse onlara inanmaz. Gerçi yolun ortasında fillere yaraşır büyüklükte üzerinde dumanı tüten bir dışkı vardır ama Lowry bunu şans ya da bir kanıttan çok bir iğrençlik olarak niteler. Başka bir öyküde Lowry bir arabaya koşulu atın yanından geçerken hayvan tam kulağının dibinde kişner, Lowry bu hareketten alınarak (nesnelerin bile ona karşı olduğunu düşünen bir adamdır), atın kulağının altına bir yumruk atar, hayvan sendeler ve dizlerinin üzerine çöker; ata bir zarar gelmemiş olmasına rağmen Lowry haftalarca vicdan azabı çeker. En hüzünlüsü, kucağına aldığı bir tavşancığı okşarken başına gelir. Lowry bir yandan annesi ve hayvanın sahibesiyle sohbet etmekte, bir yandan da aklı başka yerde, kucağındaki tavşanı okşamaktadır. Birden tavşan kaskatı kesilir. Lowry beceriksiz, küçük elleriyle zavallı hayvanın boynunu kırmıştır. İki gün boyunca elinde ne yapacağını bilemediği tavşan ce-

sediyle Londra sokaklarını arşınlar, durmadan kendisini lanetler, sonunda arkadaşı olan bir barmenin canına tak eder ve adam tavşanı alarak "Hayvanlar Tanrısı"nın emrettiği gibi bir cenaze töreni yapacağına ikna eder yazarı.

Tüm bu felaketlere karşın Lowry'nin bir sürü arkadaşı vardı, hepsi de yazarın hem çekilmez hem de şeytan tüyüne sahip son derece sevimli biri olduğu, karşısındakinde onu korumak için karşı konulmaz bir istek uyandırdığı konusunda hemfikirdiler. Yaşamında olup bitenler, insanın tüylerini diken diken etse de, bu olaylardan söz ederken yakınlarına şunu dediğini hiç unutmamak gerekir: "Sakın beni ciddiye almayın"; ya da hocası Conrad Aiken'in, ölümünün üzerinden yıllar sonra söylediği gibi: "Malcolm'un tüm yaşamı bir şakaydı: Ondan daha neşeli bir Shakespeare soytarısı yoktur. Herkes 'Ne korkunç! Ne umutsuzluk! Ne bilmece!' nidalarıyla ortalarda dolaşırken bunu anımsamak gerekir. Bunlar saçma sözler. Dünyanın en neşeli adamıydı."

Her zaman yanında taşıdığı bir ukeleleyi çalar, bir şeyden korktuğu zaman iki parmağını uzatıp elindeki silahla ağzına ateş edermiş ya da bir iple kendini asarmış gibi yapardı. Ancak şunu kabul etmek gerekir ki, bu neşeli doğasını gizleyecek fazlasıyla olay gelirdi başına, doğal sayılan sarhoşluklarının, yangınların, akıl hastanelerine ve kısa süreli de olsa arada bir hapse girip çıkmalarının; üç aşağı beş yukarı gerçek sayılabilecek ihtihar girişimlerinin yanı sıra, yaşamının sonuna doğru iki kez her şeye karşın asla kendisini terk etmeyen karısı Margerie'yi boğazlamaya kalkışmıştı. Lowry bir defasında neredeyse deney yapar gibi, yani önceden düşünmeden bileklerini kesmiş, Acapulco'dayken de yüzerek geri dönemeyeceği kadar açılmıştı Pasifik Okyanusu nda. Bilekleri iyileşti, Pasifik'in dalgaları onunla işbirliğine yanaşmadılar, kader ellerinin Margerie'nin boğazına yeteri kadar sıkı sarılma-

sına ya da kadının çığlıklarının duyulamayacağı kadar yalnız olmalarına izin vermedi.

Evliliklerinin üzerinden daha bir ay geçmeden onu açıkça aldatmaya başlayan ilk karısı Jan Gabrial'ı öldürmek için daha klasik nedenleri vardı oysa. Arkadaşları Meksika'da bir otobüs durağında, mühendislerle neşeli bir hafta geçirmeye giden Jan Gabrial ile yazar arasında geçen acıklı bir uğurlama sahnesini anlatırlar: Yazar karısının birlikte kutlayamayacakları iki gün sonraki doğum günü için ona gümüş küpeler armağan eder. Jan küpelere rahatsız olarak bakar ve neredeyse öfkeyle çantasına fırlatır. İki karısı da Lowry'nin cinsel yetersizliğinden, hatta seksle ilgisinin olmamasından şikâyet ederlermiş; belki teselliyi şişede aramasının ya da giysilerini satıp da gittiği genelevde fahişelerle hiç ilgilenmemesinin nedeni budur.

Lowry ile Jan Gabrial, İspanya'da tanışırlar. Orada Lowry'nin zengin babasının aylık ücret ödediği şair Aiken'le bir süre kalırlar. Lowry ne Ronda'da ne de Granada'da çevresinde iyi bir izlenim bırakır: Çok genç olmasına karşın şişmandır, durmadan şarap içer ve kimsenin takmadığı devasa Córdoba şapkaları takar. Granada'da kısa sürede "Ayyaş İngiliz" olarak adı çıkar, herkesin alay konusu olur, jandarma gözünü üzerinden ayırmaz. Aiken'ın eşi yazarı Granada sokaklarında, etrafı bir alay çocukla çevrili yürümeye çalışırken anımsıyor; Lowry kendisiyle alay edip eğlenen yumurcakları nasıl başından savacağını bilemez. Bir müzik dükkânının önünde durur, yüzünde aptal bir gülümsemeyle dükkândan yayılan flamenkoyu dinler ve zıkzaklar çizerek sokakları arşınlamaya devam eder. Jan'la ilk çıktıklarında Elhamra Sarayı'ndaki Cennetül Ârif'te gezerlerken Lowry'nin ayağı kayar ve yazar, genç kızın üzerine düşer, birlikte yere devrilirler. Jan, Lowry'nin bu fırsattan onu baştan çıkar-

mak için yararlanacağını sanmışsa da, Lowry o zamana kadar basılan tek kitabı *Ultramarine*'nin hikâyesini anlatmaya koyulur.

Aslında Malcolm Lowry şakacı, dost canlısı ve yakışıklı bir adamdır. Yaşamı boyunca birçok eşcinsel onu baştan çıkarmaya çalışır, hatta bir gece New York'ta böyle bir çifte yaptığı ziyarette öylesine sarhoş olur ki, ertesi gün onlarla seks yapıp yapmadığını bile hatırlamaz, ki yapmış olsa bile, tek umursadığı bir hastalık kapma ihtimalidir. Cambridge'te geçirdiği yıllarda genç bir eşcinsel ona ilgi göstermeyen yazarı, intihar etmekle tehdit eder. Lowry bir puba gidip olanları arkadaşlarına anlattığında, hikâyesi, "Gebersin köpek!" nidalarıyla karşılanır. Artık Lowry nedeniyle mi bilinmez ama, genç eşcinsel gerçekten de o gece Lowry, pubda kafa çekerken intihar eder.

Lowry'nin birçok fobisi vardı; bunlardan biri de gezgin yaşamı boyunca pek çok kez yaptığı gibi sınırdan geçmekti. Bir yolculuğa çıkmadan günler önce, gümrükçülerin karşısına dikileceği zamanı düşünerek ter dökmeye başlardı. Ayrıca özellikle de Meksika'dayken izlendiğinden korkardı; Karanlık Güçler'in onu tekila, meskal, pulque ve siyah bira arasında, meyhaneden meyhaneye izlediklerine inanırdı.

Yanardağın Altında'nın başarısı Lowry'yi huzursuz etti, o kadar çok alışmıştı ki başarısızlığa, yaşamının sonuna doğru artık yazamıyor, karısı Margerie'ye dikte ettiriyor, bunu yapması için ayakta hareketsiz durması gerekiyor, bu nedenle de bacaklarında dolaşım sorunları yaşıyordu. Uzun süre yurtdışında kaldıktan sonra İngiltere'ye döndü ve 27 Haziran 1957'de Ripe beldesinde, kırk sekiz yaşına basmasına bir ay kala öldü. Uzun süre ölümünün bir *misadventure* (yani "kaza eseri", "talihsizlik sonucu", "zamansız") olduğuna inanıldı, ama artık eminiz ki işin içinde bir kaza ya da talihsizlik falan yok, en azından öte-

ki girişimleriyle kıyaslanınca çok daha az deneysel: Kocasıyla ettiği kavganın ardından Margerie cin şişesini yere fırlatır, şişe tuzla buz olur. Lowry karısına vurmaya kalkışınca Margerie kaçıp bir komşusunun evine sığınır, ertesi sabah kendi evine döndüğünde kocasını yerde ölü bulur, hazırladığı ama yazarın ağzına koyamadığı yemek odaya saçılmıştır. Sanki sonunda karnını doyurmaya karar vermiş, ama tabak elinden düşmüştür. Margerie'nin yaklaşık elli uyku ilacının hepsini içmiştir Lowry. Kim mezartaşına kendi dizelerini yazmayabilirdi ki:

Malcolm Lowry
Late of the Bowery
His prose was flowery
And often glowery
He lived, nightly, and drank, daily
And died playing the ukulele.

Uyaktan vazgeçerek bir çevirisi şöyle yapılabilir:

Malcolm Lowry
Çakırkeyif Sokağı'nın merhumu
Çiçekliydi sözcükleri
Ve sık sık da öfkeli
Geceleri yaşar, içerdi gündüzleri
Ukelele çalarak öldü.

Ama söz konusu Malcolm Lowry'yse uyaktan vazgeçmemek gerekir.

Madam du Deffand ve salaklar

Madam du Deffand

Madam du Deffand'ın yaşamı, başına gelen en büyük talihsizliğin doğmak olduğunu düşünen biri için fazlasıyla uzundur. Bundan yaşamının seksen dört yılını ölümü bekleyerek geçirdiği sonucuna varmak da doğru olmaz. Bu sorunu birkaç kez açıklamıştır: "Yaşamı sevmeden yaşamak sonunun gelmesini arzulamak anlamına gelmemeli, ayrıca bu durum onu kaybetme korkusunu da azaltmıyor." Ne dostu ve düşmanı Julie de Lespinasse gibi umutsuzdu ne de ona ıstırap veren derin yaraları vardı. Sadece sıkılıyordu.

Fransızca *ennui* sözcüğünün tam olarak "sıkıntı"ya karşılık gelmediği gerçektir ama en azından yakındır ve sıkıntıyı kapsar. Madam du Deffand sıkılıyor, sıkıntıyla mücadele ediyor, bu da onu daha çok sıkıyordu. Teslim olmuyordu elbette ve bu vahşi ama sıkıcı savaşta kullandığı silahlardan biri, edebiyat tarihine geçmesini sağladı: Yorulmak nedir bilmeden mektup yazardı ve dünyanın en iyi mektup arkadaşlarından biriydi. Voltaire ve başkalarıyla önemli yazışmaları vardır: İngiliz züppe, politikacı ve edebiyatçı Horace Walpole'a tam sekiz yüz mektup göndermiştir ve bu sadece elimize ulaşanların sayısıdır, yazdıklarının tümü değil. Daha da şaşırtıcı olan bu mektuplarının aslında kendi kaleminden çıkmış değil, dikte

ettirilmiş olmasıdır; Madam du Deffand, Walpole'u tanıdığında hemen hemen kördü. Bu nedenle tek aşkını (mektup aşkı olsa da) hiç göremedi: Orta yaşı aşmış, yine de ondan yirmi bir yaş genç bir adam. Manş Denizi'ni aşan mektup trafiği başladığında, Deffand tam altmış dokuz yaşındaydı. Walpole'u görebilmiş olsaydı belki o kadar hevesle postacının yolunu gözlemez, heyecanı biraz olsun körelirdi; çünkü Reynolds ve başka ressamların portrelerine bakılırsa, *Otranto Şatosu*'nun yazarı yumurtaya benzeyen gözlere, çarpık ağzından fazlasıyla uzak karga gibi uzun bir burna sahipti. İnsanları çeken tarafı sevimli kişiliğinin yanı sıra sesiydi, Fransızcasına eklediği hafif İngiliz vurgusu, sesinin çekiciliğini daha da artırarak uçarılıklarına hoşluk katıyordu. Artık hakikat her neyse gençliğinde ve olgunluğunda zayıf tutkular değil güçlü egemenlikler yaşamış olan Madam du Deffand'ın hayatta kalması bu mektuplara ve kendisine bağlıydı; çünkü herkesin bildiği gibi, mektup almak onları okumaktan çok bize yanıtlama olanağı sunduğu için zevklidir.

Madam du Deffand, çocukluğundan beri son derece kuşkucudur. Manastır okulunda okurken arkadaşlarına dinsizlik hakkında vaazlar verdiği için, başrahibe çok ünlü ve bir o kadar da inançlı Piskopos Massillon'u genç kızı dine döndürmesi için davet eder. Sohbetlerinden sonra, ruhların kurtarıcısı sadece, "çok hoş bir genç hanım" demekle yetinir. Başrahibenin kıza hangi kutsal kitapları okutmaları gerektiğini öğrenmek için ısrar etmesi üzerine piskopos havlu atar, bozguna uğramış yanıtı "Basit bir din dersi kitabı yeter," olur. Madam yaşamının sonuna doğru, akranı hanımlar gibi aklını dağıtacağını ve eğleneceğini umarak biraz olsun dine dönmeyi denememiş değildir. Doğası gereği daha az uçarı olduğu için, İncil'e bir göz attıktan sonra, "Ne kadar korkutucu bir dil bu böyle! Kutsal Ruh'un bu kadar zevksiz olması ne kadar hazin!" diye

haykıran Luxemburg Mareşali'nin karısı kadar ileri gitmez neyse ki. Yardımcısından kendisine Aziz Paulus'un risalelerini okumasını ister, ama havarinin tutarsız bulduğu tarzı nedeniyle sabrı tükenir. "Ama küçükhanım," diye bağırır sanki sorumlu kızcağızmış gibi, "siz tüm bunlardan bir şey anlıyor musunuz?" Hastalığının sonuna doğru, günah çıkaracağı rahibi karşılayışı da daha çok tevekkülle katlanma biçimindedir. Onu evine kabul eder ama şu sözleri etmekten de geri durmaz: "Sayın rahip, benden çok memnun kalacaksınız, ama sizden üç ricam olacak: Soru yok, açıklama yok, vaaz yok!"

Gençliğinde evlenir ve hemen ayrılır ("insanın kocasını hiç sevmemesi epey yaygın bir talihsizlik"), kuşkusuz ilk sevgilisi kral naibi Philippe d'Orleans'ın aracılığıyla toplu seks âlemlerine katılır. Böylelikle Madam du Deffand çok da uzun sürmeyen sefih bir hayata başlar. Kendi itiraflarına göre Fransa'nın en güçlü adamı sayesinde çok yüksek bir mertebeden başladığı bu hayat iki hafta sürse de, o saray erkânı arasında sonsuzluk kadar uzundur bu. Bu toplantılar hakkında abartılı ve kötü niyetli bir betimleme şöyledir: "Akşam yemeği sıralarında naip, sevgilileriyle bir odaya kapandı, çoğunluğu operadan kızlar ya da yine onlar ayarında kadınlardı, naibin on-on iki yakın arkadaşı da katıldı bu cümbüşe; naip bu adamlardan, 'benim kötü yollara sapmış dostlarım' diye söz ederdi... her akşam yemeği toplu seks âlemiydi, tüm sohbetlerin konusu ya da tuzu biberi en akla hayale gelmedik rezillikler ve saygısızlıklardı. Sonunda herkes öylesine sarhoş olurdu ki, ne konuşacak ne de dinleyecek hali kalırdı. Hâlâ yürüyebilecek durumda olanlar çekilir, sızıp kalanları uşakları taşırdı."

Bu kötü ünü bir süre Madam du Deffand'ın peşini bırakmasa da, yeteneğini öldürecek kadar etkili değildir. İlk gençlik heyecanlarını atlattıktan sonra ulaşmak istedi-

ği ayrıcalık olarak zekâyı seçer, salonunu kurmasıyla birlikte efsanesi de başlamış olur. O çok yaşlandığında bile, yabancılar ve gelecek vaat eden genç Fransızlar, torunlarına Voltaire'in, D'Alembert'in, Burke'ün, Hume'un ve hatta ölümünün üzerinden çok geçmemiş olan Fontenelle'in yakın dostuyla tanışmış olduklarını anlatabilmek için, onun akşam yemeklerine davet edilebilmenin binbir yolunu ararlar. Bu gençlerden biri, henüz on sekiz yaşındaki Talleyrand'dır, Madam hakkında yaşına uygun saflıkta bir görüş öne sürer: "Körlüğü, yüzünün o narin sukûnetine güzelliğe yaklaşan bir katkı sağlıyor."

Gözleri ölümüne dek güzelliğini korumuş olmalı, ancak bu hanımefendide "eşi benzeri olmayan bir iyilik", "saygıdeğer bir güzellik", "ahiret mutluluğu" görebilmek başka tür bir körlüğü gerektirir gibi gelirdi; çünkü yıllar, Madam du Deffand'ın her zaman kayıtsız ve zaman zaman da zalim olabilen mizacını hiç değiştirmemişti. Kayıtsızlık bir kendini savunma biçimiyken zalimliğinin genellikle nedenleri olurdu: Onu iyi tanıyanlardan kalan kayıtlara göre (birilerinin onu iyi tanımış olması da pek mümkün değil ya), yaralanmaktan o kadar çok korkardı ki, kendisine zarar verebilecekleri bir şekilde kendinden uzaklaştırırdı. Mektuplarında dostlarından birinin ölümü karşısında ne denli kontrollü olduğu, çok kez karşımıza çıkar. Walpole'a yazdığı bir mektubu şöyle bitirir: "Ah! Önemli bir haberi unutuyordum. Voltaire ölmüş, ne günü ne de saati biliniyor; kimileri dündü diyor, kimileri de bir önceki gün... İdrar zorluğunun sancılarını yatıştırmak için aldığı afyonu fazla kaçırmış, ben zayıf mekanizmasına zaferlerinin fazla geldiğini de eklerdim." Tüm yaşamı boyunca dostluk ettiği ve mektuplaştığı, "Sadece Madam du Deffand'ın ayaklarına kapanabilmek için canlanmak isterdim," diye yazmış olan birinin ölümünü haber vermek için fazlasıyla soğuk bir üslup. Col-

man adında bir yardımcısının ölümü üzerine de şöyle yazar: "Gerçek bir kayıp, yirmi bir yıldır hizmetimdeydi, bana çok faydalı oldu, üzgünüm, insanın bir tanıdığının ölmesi o kadar korkunç bir şey ki, üzüntü duymamak mümkün değil. Böyle bir ruh halindeyken size yazmamayı düşündüm ama bugün fikrimi değiştirdim..." Julie de Lespinasse'nin kırk dört yaşındaki ölümüne gösterdiği tepki çok daha serttir. Tek yorumu şu olur: "On beş yıl önce ölmeliydi; o zaman D'Alembert'i kaybetmemiş olurdum."

Voltaire dostu, Colman hizmetlisiyken Julie de Lespinasse muhtemelen gayri meşru yeğeni ve tüm yaşamı boyunca en sevdiği insanlardan biriydi. Onu taşradan Paris'e, yanına aldırmış, kendi sosyal çevresine sokmuş ve bir zamanlar Madam du Deffand'ın olduğu kadar güzel, hâlâ olduğu kadar da akıllı olan Julie kendi salonunu kurarak, hiç tanınmamış biriyken Madam'ın belli bir yere getirmek için çok uğraştığı ansiklopedi yazarı D'Alembert de dahil, bazı müdavimlerini "çalmıştı" Alaycı D'Alembert, Julie'ye âşık olmuştu; bu, kusurunu biraz olsun bağışlatsa da, arkasından yaptığı kabalığın özrü değildir. Şöyle yazar Voltaire'e: "O yaşlı orospu Du Deffand'ın size yazdığını biliyorum. Belki ben ve dostlarım aleyhine de yazmıştır ama tüm bunlara gülüp geçmek gerekir, bu yaşlı orospular gülmekten ve düzmekten başka işe yaramazlar zaten." D'Alembert birlikte geçirdikleri onca yılda dostunun ne inceliğinden, ne de kendini ifade etmedeki zarifliğinden nasibini almış belli ki.

Madam du Deffand yapmacıklıktan nefret eder ama onun sözde doğallığını günümüzün anlayışıyla bile kavramaya çalışsak bu doğallığın en azından "çarpıtıldığını" söylememiz gerekir. Saatleri epeyce kaymış günler yaşar: Akşamın beşine doğru yataktan kalkar, altında altı-

yedi, hatta gününe göre yirmi-otuz kişi olan akşam yemeği davetlilerini kabul eder, yemek ve sohbet sabahın ikisine kadar sürer; ancak yatağa gitmeye tahammülü olmadığından, oyunu hiç sevmediğini iddia etse de sabahın altısına kadar Charles Fox'la dama oynar ve tam yetmiş üç yaşındadır. Kimse onu eğlendirmeye gönüllü olmazsa boş caddelerde gezdirmesi için arabacısını uyandırır. Yatağa gitmeye direnmesinin başlıca nedeni, çektiği müthiş uykusuzluktu herhalde: Bazen ona kitap okuyacak birinin gelmesi için sabah olmasını bekler, birkaç bölüm dinledikten sonra sonunda uykuya dalabilir. Başkalarının hoşuna gitmeye bayılır ama bunu aptalların karşısında çenesini tutacak kadar ileri götürmez. Ünlü anekdotlardan biri şöyledir: Kardinalin biri son derece etkilendiğini belli ederek Aziz Dionysios Areopagites'in şehit olduktan sonra kesik kafası koltuğunun altında, Monmartre'dan adını taşıyan kiliseye kadar yürüdüğünü anlatır. Düşünün tam dokuz kilometre! Bu kadar mesafeyi yürümüş olmasına o kadar şaşırmıştır ki kardinal, ağzı açık kalmıştır doğrusu. "Ah bayım!" diye adamın sözünü keser Madam, "İnsan o durumdayken sadece ilk adımı atması zordur, gerisinin hiç önemi yok!" Napoli elçisi hakkında şöyle yazar: "Söylediklerinin dörtte üçünü dinlemiyorum ama çok fazla konuştuğundan bu kayba katlanmak pek zor değil!"

Sorun olan hemen tüm dünyayı aptal bulması, kendisini de bunun dışında tutmamasıydı: "Dün on iki kişiyi ağırladım ve aptallığın farklı sınıflarının, nüanslarının keyfini çıkarttım: Hepimiz kusursuz aptallarız ama kendimize göre bir tarzımız var." Ya da dost canlısı bir yorum: "Bana kalırsa herkes nefretlik" İyimser ve güvenli bir yorum: "Çevremiz düşmanlarla ve silahlarla sarılı, arkadaş dediklerimizse bizi öldürmelerinden korkmadıklarımız; bu işi katillere yaptırırlar." Daha genel bir yo-

rum: "Melekten istiridyeye kadar tüm türler, tüm varoluş koşulları bana aynı derecede talihsiz görünüyor: Can sıkıcı olan doğmuş olmaktır..." Ya da daha kişisel: "Asla kendimden memnun olmadım... kendimden ölesiye nefret ediyorum."

Edebî zevkleri de epeyce çalkantılıydı: Montaigne'e ve Racine'e bayılır, Corneille'e katlanabilir, *Don Quijote*'den nefret eder, onu çileden çıkaran Haçlı Seferleri'nden söz edildiği için Walpole'un önerdiği, Malta'da geçen hikâyelerden hiçbirini okuyamazdı. Fielding ve Richardson'dan hoşlanır, *Othello* ve *Macbeth*'e tutkuyla bağlanır; ama *Coriolanus*'u "sağduyusu eksik" bulurdu; *Julius Caesar* zevksiz, *Kral Lear* ise insanın ruhunu karartan cehennemî bir karabasandı. Gençlere hiç tahammülü yoktu.

Son günlerine kadar yemeklerini dostlarıyla yer ve yavaş yavaş tarihler 23 Eylül 1780'i gösterir; doğumgününden iki gün önce. Her şeye karşın canı nasıl istediyse öyle yaşamıştır Madam du Deffand: Gününün merkezi kendi deyişiyle akşam yemeğidir: "İnsanın dört gayesinden biri; öbür üçünü unuttum.

Yazdığı son mektubunda Walpole'a veda eder: "İyi eğlenin can dostum, eğlenebildiğiniz kadar eğlenin, benim sağlık durumumu sakın dert etmeyin, birbirimizi hemen hemen kaybettik zaten, bir daha hiç görüşmeyeceğiz; bu dünyadan göçmeme üzüleceksiniz çünkü sevildiğini bilmek insanı sevindirir ve memnun eder."

Madam du Deffand hiçbir şeye, hatta kendi ölümüne bile şaşırmamıştır sanki. Belki de Voltaire'e şu sözleri yazdığında sadece şaka yapmıyordu: "Bana biraz çerez gönderin de okuyayım bayım ama kâhinler hakkında bir şey istemem: Hangi kehanette bulunmuşlarsa zaten başıma geldiğini varsayıyorum."

Şaka kaldırmaz Rudyard Kipling

Rudyard Kipling, 1882
Fotoğraf: Bourne & Shepherd

Çok fazla yolculuk etmiş olmasına karşın Rudyard Kipling, inzivaya çekilmiş birine ya da bir keşişe benzer. Hindistan'da doğmuş, gazeteci olarak çalışmış, genç yaşında üne kavuşmuş; Japonya, Kanada, Brezilya, Seylan, ABD ve Güney Afrika'ya gitmiştir (sadece mesafeler hakkında fikir vermek için hazırlanmış bir liste), yine de mesafeli, asosyal, içine kapanık ve görünür bir nedeni olmasa da mutsuz bir adam izlenimi uyandırır. Şiirlerinden birinin adı *Hymn to Physical Pain*'dir (Fiziksel Acıya İlahi). Şiir acının pişmanlığı, kederi ve ruha ait öteki ıstıraplan silmesi ve sıfırlaması üzerine temellenir. Kipling neden söz ettiğinin bilincinde gibi konuşur, bundan da umutsuz olduğu sonucunu çıkartabiliriz. Bir başka şiirinin adı *The Beginnings*'dir (Başlangıçlar), sanki nefretin bağışlanmasını ister ve her ne kadar Birinci Dünya Savaşı'nın koşulları şiiri biraz olsun açıklamaya yardım etse de, şu dizeler yine de insanın tüylerini ürpertir:

Ne kalabalıklara vaaz edilmişti,
ne Devlet öğretmişti.
Kimse yüksek sesle adını da anmamıştı,
İngilizler nefret etmeye başladıklarında.

Kipling kişisel, unutması zaman alan bir nefreti rahatlıkla hissedebileceğini söylemişti, bu neyse ki içindeki kini pratiğe dökebileceği, yani kendini intikamlar kurgulamaya adayacağı anlamına gelmiyordu; sadece kişiliğinin geri kalanıyla uyum içinde kendi kin ve nefretlerine dönüp duruyor ve onları göğsünün içinde besliyordu.

Ne meslektaşı yazarlar ne de edebiyat camiasının mensubu olmayanlar arasında arkadaşı vardır. Wilde'ın vecizesinin doğru çıkması için fazlasıyla genç ölen, Amerikalı Wolcott Balestier en iyi arkadaşıdır: "Arkadaşlık, aşktan çok daha trajiktir çünkü daha uzun sürer." Emin olabileceğimiz tek şey Balestier'ın ona, birlikte yazdıkları bir kitabı *(The Naulahka)* ve aşkı –ya da aşk kılığındaki– kız kardeşini miras bıraktığıdır. Caroline ya da Carrie Balestier kısa süre içinde Mrs. Kipling olur. Kanısının sevimli erkek kardeşinin çok yakın bir zamanda ölmüş olması nedeniyle bu evlilik ne yeterince kutlanır ne de (en azından başında, gerisi kapalı kapılar ardındaki sırlardadır) yeterince neşelidir. Düğün töreninde gelini Kipling'in yine az sayıdaki arkadaşlarından, yirmi iki yaş büyüğü Henry James teslim eder; ama sonradan yazdıklarından bu işi pek de isteyerek yapmadığı anlaşılır: "Gelin, zavallı Wolcott Balestier'in kardeşiydi ama sert, inançlı, becerikli, pek özelliği olmayan bir kızcağız. Neden bu kızla evlendiğini kesinlikle anlamıyorum. Mihrapta gelini teslim etmiş olsam da geleceğini kestiremediğim bir beraberlik: Sadece dört erkeğin, gelinin annesinin, kız kardeşinin ve gribe yakalanmış gelinin katıldığı küçük ve korkunç bir tören." Kipling'in babasının yorumuysa daha anlaşılmaz ve kaygı vericidir: "Carrie Balestier," der "fazlasıyla şımarık, iyi bir insandı." James acımasızdır, Kipling'i yazın hayatının başında "bir dâhi" (bu keskin zekâlı nitelemesinden çok farklıdır) olarak niteler; ama sonra hayal kırıklığına uğrayarak onu hem

başkalarının önünde hem de yazılı olarak eleştirir. Ama tüm bunlara rağmen, içinde her zaman biraz ironi, biraz da zalimlik barındıran bir yakınlığı, hem Kipling'le hem de o sert kızcağızla sürdürür: Sadece çiftin artık yenilik olma özelliğini yavaş yavaş yitirmeye başlayan motorlu araçlara olan tutkularıyla dalga geçmekle kalmaz, onları ziyaret etmeye de pek üşenir. 1908 Temmuzu'nda bir öğlen yemeği davetlerini kabul ettiği için kendisine çok içerler. Hava yağmurludur, canı gitmek istemez, ev sahibinin pek düşkün olduğu arabasını göndererek kendisini aldırmayacağına da emindir. Kipling'in tam da bu beklenmeyeni yapması, Henry James'i daha da illet eder; artık ıslanmayacaktır ama davetten kaçacak bahanesi de kalmamıştır.

Kipling'in üçüncü bir yazar, *Hazreti Süleyman'ın Hazineleri* adlı romanın yazarı Henry Rider Haggard'la olan dostluğu daha az zorlama ve saftır. Kim bilir, bu dostluğun nedeni iki adamın tuhaf adlarındaki ters simetridir belki de: Kipling'in adı, anne babasının kıyısında tanıştıkları gölün adıdır, İskandinav tınlayan soyadı insanın aklına "Viking" sözcüğünü getirir; adı Henry olan Rider Haggard'ın iki soyadının sözcük anlamıysa "sıska süvari"dir.[1] Kipling'lerin evine yapacağı ziyaretler, özellikle "Güney Afrika hakkında daha çok öykü" anlatması için "av köpeği" gibi peşinde dolanan çocuklarca sabırsızlıkla beklenir (doymak bilmez çocuklar olduklarını burada eklemek gerekir, babalarının işi gücü onlara hikâye anlatmakken, Bay "Sıska Süvari"den daha fazlasını ister-

1. *Rider* İngilizce "binici" anlamına gelir, *haggard* ise "yorgunluk ve açlıktan dolayı bitkin, sıska". Sıska süvari imgesi, atının üzerindeki güçlü, savaşçı Viking imgesiyle ters düşen bir imge. Oxford Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Marias, metinlerinde İngilizceye hâkimiyetini ortaya koymaktan hoşlanan bir yazardır. İspanyolca kitaplarında çokça kullandığı İngilizce ifadeler için asla dipnot koymaz. (Ç.N.)

ler). Ayrıca her iki yazar da "şans eseri" (Kipling'in sözleri) birbirlerinin yanında rahatça çalışabildiklerini fark ederler, bu keşiften sonraki tüm ziyaretler kollarının altında dosyalarla yapılır, hatta birlikte hikâyeler kurarlar. Bir odadan bu kadar çok egzotik ve zalim öykünün çıkabilmiş olması epeyce tehlikeli değil mi?

Bu hikâyelerden biri, "Kral Olacak Adam", hem Faulkner'ın hem de Proust'un en sevdikleri hikâyeydi ki, sadece bu bile yazarının edebiyat tarihine olmasa da, okurlarla yazarların tarihine geçmesi için yeterlidir. Üstelik bu öykü yazılmadan çok daha önce, Kipling'in kitapları hem doğduğu Hindistan'da hem de dünyanın İngilizce konuşulan ve konuşulmayan geri kalanında yenilip yutuluyordu. Kipling öylesine seviliyordu ki, 1898 yılında, New York'a geldikten kısa bir süre sonra zatürreeden yatağa düşerek yaşamından endişe edilmeye başlanınca sanki bir millî kahraman söz konusuymuş gibi, doktorun vereceği raporu duyabilmek için otelinin kapısında inanılmaz bir kalabalık birikti. Kipling kendini toparladı ama en büyük kızı Josephine iyileşemeyerek altı yaşında yaşama veda etti; bu ölüm ancak babasının duyduğu keder nedeniyle kapıda bekleyen kalabalığı etkileyebildi. Aradan yıllar geçtikten sonra Kipling'in oğlu John cephede kayboldu, on sekiz yaşına bastığında orduya yazılmıştı, yaralanarak Loos'ta kaybolduğunu haber vermeleriyle (Kipling oğlunu ölmüş kabul ediyordu), nasıl cesaretle çarpışırken öldüğünün resmî olarak bildirilmesinin arasından iki yıl geçti. Cesedi hiçbir zaman bulunamadı.

Rudyard Kipling şaka kaldırmazdı, özel yaşamına müdahele edilmesine katlanamaz, fotoğraf çektirmekten kaçınır (oysa günümüze çok sayıda fotoğrafı kalmıştır), çağdaşlarının yapıtları hakkında fikir belirtmez (bu nedenle kimin yapıtlarından hoşlanır, kiminkinden nef-

ret eder bilemeyiz), kendisini ilgilendirmeyen şeyler hakkında asla konuşmazdı. Yazar Frank Harris, Kipling için şöyle yazar: "Hiçbir koşulda ortak bir paydada buluşamadığım tek insan." Belki de bu nedenle iyi bir kaynak olarak kabul edilmemesi gerekir; ancak Kipling'le son yazdığı hikâyelerinden biri hakkında tartıştığını iddia eder. Harris, öküzlerin çektiği odun yüklü arabasıyla uçurumun kenarında ortaya çıkıveren bir Hintlinin kazaya neden olmasını hiç de inandırıcı bulmamıştır. Hintlinin ortaya çıkması, kahramanlardan birinin uçurumdan düşmesine neden olur ve öykü biter. Harris'e kalırsa, "Psikolojik bir tartışmayı böyle vahşi bir kazayla sonlandırmak insan zekâsına hakarettir." "Neden?" diye sorar Kipling, "gerçek yaşamda kazalar olur." Harris bu kazanın pek ihtimal dahilinde görünmediğinde ve "sanatta bir şeyin ihtimal dahilinde görünmemesinin olanaksız olmasından da kötü" olduğunda diretir. Kipling'in yanıtı fazlasıyla basittir ama tartışmaya bir son vermeye yeter de artar: "Ben o Hintliyi görüyorum!"

Belki de Kipling'in Hintliyi görüp de Amerikalı Harris'in görememesinde hiçbir tuhaflık yoktu; çünkü kendi itiraflarına göre yaşamının en mutlu yılları çocukluğunda Bombay'da, tüm kaprislerini yerine getiren yerli hizmetlilerle çevrili capcanlı bir dünyada, bir renk, koku ve tat cümbüşünün içinde geçmişti, İngiliz eğitimi almak için vatanına geri döndüğünde, özellikle de okulunun bulunduğu Portsmouth yakınlarındaki Southsea'de geçirdiği altı yılda o dünyayı çok özlemişti. Hindistan'da kalan ana babasından uzakta, kardeşi Trix'le birlikte yaşadığı yer, ölümünden sonra yayımlanan *Something Myself* (Kendim Hakkında Bir Şeyler) adlı otobiyografik metninde "Umutsuzluk Evi" adıyla geçer ve genç Rudyard'ın doğduğu ülke olmayan İngiliz topraklarındaki Dickens'vari çocukluğuna ilişkin öğeler barındırır. Evi

çekip çeviren kadından ve onun zorba oğlundan o kadar çekmiştir ki, annesi bir ziyareti sırasında, gece vakti küçük Ruddy'nin (aile içindeki adı buydu) yatağına gittiğinde oğlanın ilk tepkisi, kendisini korumak için eliyle yüzünü saklamak olmuştur. Bu durumda o evde tokatlarla uyandırıldığını varsayabiliriz.

Kipling'in ebeveyninin çocuklarını neden bu kadar travmatik bir ortamda yaşattıklarını bilemeyiz ama (bu bir özür olmasa da), Kipling'in bir öyküsünde –kendisinden söz ettiğini sandığımız– altı yaşındaki bir çocukla ilgili anlattıklarını okumak bunun bir açıklaması olabilir: "Onun emirlerine uymayacak bir canlı olabileceğini kafası almıyordu."

Teyzelerinden birinin söylediğine göre sık sık öfke krizleri geçiren ve kızgın olduğunda durmadan çığlıklar atan bir çocukmuş. Bu çocukluk zorbalığından yetişkinliğinde eser kalmadığını da belirtmek gerekir kuşkusuz; ama daha önce de söylendiği gibi, şaka kaldırabilen bir adam değildir. Kayıtlara göre Amerika'ya yaptığı uzun ziyaretlerden birinde, ağır içen ve saldırganlaşan kayınbiraderi Beatty Balestier bir tartışma sırasında yazarı ölümle tehdit eder. Bu tehdit ciddi miydi bilinmez ama, Kipling dosdoğru polise başvurarak hısmını hapse attırır.

Kipling her zaman, olduğundan daha yaşlı görünür. Günümüzde insanlar çok daha uzun süre genç görünebildiği için bu artık bir ölçüt olmasa da, on altı yaşında ve hâlâ okuldayken çekilmiş bir fotoğrafı gerçekten ürkütücü: Şapkası, metal çerçeveli gözlüğü ve seyrek bıyığıyla kırkında gösteriyor. Olgunluk ve gençlik fotoğraflarında gür, ak bıyığı, kel kafası ve son derece sadık olduğu metal çerçeveli gözlüğüyle çok daha soylu bir havası var.

1907 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görüldüğünde sadece kırk bir yaşındadır. Kendi ülkesinde *Poet*

Laureate[1] olmayı reddettiği, Order of Merit ve irili ufaklı başka birçok ödülü geri çevirdiği halde, Nobel'i kabul eder. Ancak Stockholm'e yolculuğu sırasında İsveç kralı ölür, Kipling kendini yastaki bir ülkede bulur, herkes resmî giysiler içindedir (yas göstergesi olarak). Bu durum hem yazarı sarsar hem de ödül töreninin neşesini alır götürür.

Kipling övünmeyi, hava atmayı seven, boş biri değildir. Terzinin yolunu pek bilmez ama daima akşam yemekleri için üzerini değiştirir: "Neticede insanın yaptığı budur ve yaptığına göre de, muhtemelen son derece sağduyulu bir alışkanlıktır." En iyi bilinen ve sevilen şiiri "Eğer" en sevdiği varlıklar olan çocuklarla başını derde sokar, okullara yaptığı ziyaretlerde, öğretmenlerin ceza olarak defalarca kopya ettirmeye bayıldığı bu şiiri yazmış olduğu için yazarı suçlarlar. Yaşarken de "emperyalist" bir yazar olmakla suçlanmış, bu suçlamalara daha ziyade "imparator gibi" bir yazar olduğu karşılığını vermiştir. Bazı açıklamalarının kendisine pek yardımcı olduğu kesinlikle iddia edilemez, örneğin "savaşın sonunda hiç Alman kalmaması gerektiğini" söylemiştir. İnce bağırsak ülseri vardır, yetmiş yaşını doldurduktan kısa bir süre sonra iç kanama nedeniyle Middlesex Hastanesi'ne kaldırılır ve 18 Ocak 1936'da orada ölür. Külleri Westminster Kilisesi'nin bahçesindeki şairler köşesine gömülür. Rudyard Kipling çok okunan ve büyük hayranlık duyulan bir yazardı, kimse kişiliği hakkında olumsuz bir şey söylememiş olsa da, insan olarak pek sevilmezdi.

1. İngiltere'de yüzyıllardır monarşinin resmi şairi için kullanılır. (Y.N.)

Arthur Rimbaud sanata karşı

Arthur Rimbaud
Jef Rosman'ın tablosu

Arthur Rimbaud'nun günümüze kalan fotoğrafı pek yoktur, sahip olduklarımız da yetişkin Rimbaud'nun bir hayaleti andıran imgeleridir, edebiyatla hiç ilgisi yokmuş gibi görünen bu adam Somali kıyılarında yaşar ve düşük ücretli bir alay işte çalışır. Belki de bu ikinci sıradaki neden yüzünden onu özellikle Paris'te geçirdiği kısa yıllarının ve Londra'daki aylarının korkunç ve isyankâr genci olarak anımsama eğilimindeyiz. Şiiri ne zaman bıraktığının kesin olarak bilinmemesi (diyelim yirmilerine doğru), kendisinden sonra gelen ve erken ürün veren tüm yazarların yabanıl imgelemlerini rahatsız ederek, onlarda da her an benzerini yapma eğilimini artırdı, ama *hélàs*[1], bu normal olarak daha sonraki yaşlarında olacaktı elbette: Her erken ürün veren yazar, Arthur Rimbaud'ya kıyasla yine de gecikmiş sayılır.

Arthur Rimbaud'nun edebiyatın belleğine dehşetli ve harika çocuk olarak geçmesinin nedeni tam da şiiri böyle terk etmesi ve nedeninin bir sır olmasıdır. Bu yaşamındaki ilk radikal değişiklik değildir kuşkusuz. Rimbaud her iki-üç yılda bir kendinden sıkılır sanki, bu du-

1. (Fr.) Ne yazık ki. (Y.N.)

rum şürsel desteğini, deyişler dünyasında çok iyi bir kariyer yapan şu ünlü ifadesinde bulur: *"Je est un autre."*[1] Çalışkan bir çocuk, parlak bir öğrenciyken iletişim kurmanın mümkün olmadığı ikonoklast[2] bir serseri olup çıkmıştır. Hagiyografları[3] sık sık (bohem ya da değil) Paris edebiyat çevrelerince anlayışsızlıkla karşılandığından yakınırlar; ancak gerçeği söylemek gerekirse, meslektaşı ya da arkadaşlarının ondan vebadan kaçarmış gibi kaçıp da, ölümünden sonra rahat rahat ve zevkle şiirlerini okumaları son derece anlaşılır bir şeydir (ayrıca bir yazarın yapıtlarını ölümünden sonra okumanın, yazara katlanmak zorunda kalmadan yapıtın tadını çıkarabilmek gibi bir avantajı da vardır). Dönemin tanıklarına göre, Rimbaud hiçbir zaman giysilerini değiştirmiyor, iğrenç kokuyor, yattığı yataklar bitle doluyor, sürekli içiyor (tercihen apsent), yanına yaklaşanlar hakaret ve kabalıktan başka bir şey görmüyorlardı. Adı Lepelletier olan arkadaşını bir cenaze alayında gördükten sonra, tüm uyarılarına karşın sürekli "ceset selamlayıcısı" diye çağırarak ciddi biçimde incitmişti. Belki Lepelletier'nin kaybettiği annesi olmasaydı bu denli kırılmayabilirdi. Attal adında bir başkası şaire yaklaşarak okuması için şiirlerini vermiş, Rimbaud şöyle bir göz attıktan sonra güzel bir kaligrafiyle itinayla yazılmış, ölçülü, tertemiz sayfaların üzerine tükürmüştü. Rimbaud doğduğu Charleville'deyken uzaktan takdir ettiği bir şair olan Mérat, kadın bedeninin güzelliğini öven şiirlerini yayımlayınca Rimbaud ve Paul Verlaine onu açık açık "Göt Deliği Sonesi" adını verdikleri bir soneyle yanıt-

1. (Fr.) Ben bir başkasıdır. (Y.N.)

2. Bizans İmparatorluğu'nda VIII. yy-IX. yy arası devam eden dinsel tasvir karşıtı ikonaklazm hareketi yanlısı. (Y.N.)

3. Azizlerin yaşamını ve onlarla ilgili kültleri konu alan tarih dalı olan hagiyolojinin yazarlarına verilen ad. (Y.N.)

lamışlardı. Dönemin en önemli yazarlarının katıldığı bir akşam yemeğinde, Rimbaud bu büyük adamların okuduğu her dizenin ardından *Merde*[1], diye bağırır. Sonunda fotoğrafçı Etiennè Carjat, sabrını yitirerek şairi sertçe sarsar ve sıkı bir yumruk atmakla tehdit eder; ama harika çocuk narin yapılı biri olmasına karşın hiç tereddüt etmeden dostu Verlaine'in kılıçlı bastonundan kılıcı çektiği gibi, bu henüz kuşkulu sanatın öncüsüne doğru hamle yapar.

Rimbaud şiddet içeren bir olaya ilk kez karışmıyordu; ancak çoğunda işin içinde Verlaine de vardır, belki de damarlarında asıl şiddet dolaşan bu kendisinden on yaş büyük, şair dost ve sevgilidir. Her iki şairin de annesi yaşadıkları düzensiz, serseri hayatın suçlusu olarak ötekini görür; ancak Verlaine'in sadece annesi değil, karısı, çocuğu, kayınbabası ve kayınvalidesi de olduğu düşünülürse onun tarafının kinlenmek için daha fazla nedeni olduğu söylenebilir. Taşrada yaşayan Rimbaud'ya mektup yazarak onu Paris'teki evine, daha doğrusu daha yeni içgüveysi girdiği eve davet eden Verlaine'dir. Ailesi Verlaine'in "bir taşra dâhisi" diye adlandırdığı gencin bir Brummell[2] olmasını beklemiyordu elbette ama karşılarında buldukları kişi olması da gerekmiyordu: Yüzü güneş ve rüzgârdan kızarmış kaba, genç bir köylü; üzerine küçük gelen giysileri, tarak görmemiş saçı, kollarını kıvırdığı kirli gömleğine kravat niyetine bağladığı pis urganla son derece sevimsiz bir delikanlı. Yanında hiçbir eşyası yoktur; ne bir diş fırçası ne de yedek iççamaşırı vardır. Maute de Fleurville ailesinin sıkıcı ve rüküş ortamında bir uğursuzluk gibi kabul edilen bu konuk öyle olduğunu kanıtlamakta gecikmez.

1. (Fr.) Bok. (Y.N.)

2. George Bryan (Beau) Brummell (1778-1840): Erkek modasının öncülerindendir. (Ç.N.)

Verlaine'in Rimbaud öncesi ve sonrası evliliğinde sakin, sorumlu bir hayat sürmüşlüğü yoktur: Kendisini, ailelerin pek iyi gözle bakmadıkları iki kötü alışkanlığa adamıştır: İçki ve sodomi[1]. Ama o zamanlar ergenlikten yeni çıkmış bir eş (Mathilde on altı yaşındaydı) ve yeni doğan oğlu nedeniyle daha sağlam durmaya çalışır. Niyeti sık sık altını çizdiği gibi *dérèglement de tous les sens*[2] olan bu vahşi çocuğun hayatına girmesinden daha kötüsü olamaz. Bebek doğunca Verlaine, üç günü kendince örnek olabilecek biçimde geçirir, yemeğe eve gelir ve akşamları karısıyla kalır. Ancak dördüncü gün, eve sabahın ikisinde döner ve tehditkârdır. Kendini loğusanın yatağına atar ve ayakları yastıkta uyuyup kalır. Botlarını çıkarmadığı için Mathilde saatlerce yüzünün tam yanında sokağın çamurunu hisseder.

Rimbaud'nun Verlaine'le ilişkisi Mathilde'in kimi zaman tam ortasında ama çoğunlukla kıyısında rol aldığı bir sürü olaydan ibarettir. Verlaine ikisine de ihtiyaç duymasına rağmen ikisiyle de yetinemez; karısına gösterdiği şiddet ve delikanlıya olan hastalıklı duyarlılığı dayanılmaz bir bileşimdir. Şiddete bir örnek verecek olursak ne zaman eve sarhoş gelse kayınpederinin av fişeklerini ve malzemesini sakladığı dolabı ateşe vermeyi aklına koyar. Dolap, Mathilde'inkinin hemen yanındaki odada, kadının yatağıyla aynı duvara dayanmaktadır. Bir defasında kadıncağızın kafasının dibinde yangın çıkarma tehdidi iyice ileri gider: "Saçlarını tutuşturacağım!" der elinde yanan bir kibritle. Anlaşıldığı üzere karısının bir-iki

1. Sodomi, makattan cinsel birleşme, hayvanlarla cinsel birleşme, çocuklarla cinsel ilişki ya da oral cinsel ilişki gibi çeşitli cinsel eylemlerin tümünü ya da bazılarını belirtmek için tarih, edebiyat ve hukuk alanlarında kullanılan terim. (Y.N.)

2. (Fr.) Tüm duyuları altüst etmek. (Ç.N.)

buklesi yandıktan sonra kibrit sönmüş. Başka bir sefer kadının gırtlağına bıçak dayar, bir başka sarhoşlukta ellerini ve bileklerini keser. Rimbaud da onun bu kesip biçme merakını paylaşır ancak bu kez kurban Verlaine'dir. Bir gece Café du Rat Mort'da dostuna şunu der: "Ellerini masanın üzerine koy. Bir deney yapmak istiyorum." Verlaine güven içinde ellerini uzatır, Rimbaud bir bıçak çıkararak arkadaşının ellerini yaralar. Verlaine öfkeyle kafeyi terk eder ama Rimbaud arkadaşını izleyerek onu yeniden bıçaklar. İşin tuhaf tarafı; Verlaine, Mathilde'i yaralar ve hakaret eder; Rimbaud, Verlaine'i yaralar ve hakaret eder ama kimse kimseyi terk etmez. Bu şiddetin doruk noktası, Verlaine'in Brüksel'de Rimbaud'ya üç el ateş etmesidir; ikisini ıskalar ama biri şairi bileğinden yaralar. Mesele uzamaz ama aradan sadece birkaç saat geçtikten sonra, Rimbaud tek başına Paris'e dönmeye niyetlenince –artık hangi akıl almaz nedenleyse– Verlaine ve annesi de ona eşlik etmeye kalkışır. Birden çılgına dönen Verlaine nedense kimsenin elinden almadığı silahıyla sağa sola ateş etmeye başlayınca bu kez ıskalamayacağından korkan Rimbaud polisten yardım ister. Bu doğal ama korkak hareketinin neticesi –her ne kadar Rimbaud şikâyetinden vazgeçtiğini defalarca yinelese de– Mauté de Fleurvilles'lerin damadının iki yıl küreğe mahkûm edilmesidir. Rimbaud en azından şikâyetini "cinayete teşebbüs"ten basit bir "saldırı"ya çevirmeyi başarabilmiştir. Tüm bunlar düşünülünce Rimbaud'nun tutuklandıktan hemen sonra Verlaine'e bir mektubunda, "Sadece benimle özgür olabilirsin," diye yazması da son derece ironiktir.

Rimbaud çok yetenekli biriyken bu yeteneğinden hiçbir zaman yarar sağlamamış; Almanca, Arapça, Hintçe ve Rusça; daha sonra sürgünde geçen yetişkinlik yaşamında da en çok konuşulan yerli dilleri gibi şeyleri çabu-

cak öğrenmiştir. Aylarca hayali alıştırmalar yaptığı piyanoyu çalmayı da çok çabuk öğrenir. Annesi piyano kiralamak istemeyince Rimbaud, bıçakla yemek masasının kenarına tuşları oyar ve saatlerce tam bir sessizlik içinde alıştırma yapar. Bu hikâye akla yatkındır, en azından efsanesini oluşturan kimi öykülerden çok daha inandırıcıdır. Söylenenlere göre (insanın bu söylentiyi çıkaranın kendisi olduğuna inanacağı geliyor), doğduğunda ebe onu bir yastığın üzerine yatırarak kundağını almaya gitmiş, geldiğinde annesinin karnından henüz çıkmış olan bebek kapıya doğru emekleyerek hayatı keşfetmenin ilk adımlarını atıyormuş.

Enid Starkie'nin yazdığı muhteşem yaşamöyküsünün yayımlanmasından sonra, Rimbaud'nun kahve tüccarı, ustabaşı, sömürgeci, kâşif, gezgin, silah ve büyük ihtimalle de köle tüccarı olarak geçirdiği yaşamı hakkında pek çok şey öğrendik. Habeşistan'da geçirdiği yıllardan kalan mektuplar var ve onlardan öğrendiğimize göre, Rimbaud ikinci ya da üçüncü kez olduğu kişi olmaktan sıkılmış. Görünüşü değişmiş, daha sert, sakallı ve bıyıklı biri olup çıkmış. Değişmeyen tek şeyi en sefil, kirli ve berbat göründüğü zamanlarda bile pırıl pırıl parlayarak genç bir şair için çok gerekli o şiirsel görünümünü sağlayan çarpıcı mavi gözleri. Önceleri çabuk zengin olmak istemişse de, sonra durabileceği, yani büyük maddi zorluklar yaşamadan Habeşistan'da yerleşebileceği kadar para kazanmak ister. Evlenip çocuğu olmasını da ister ama hiçbir zaman uygun adayı bulamaz. Annesine yazdığı bir mektupta, "Gelecek bahar senin evinde evlenebilir miyim?" diye sorar. Bu güçlü ama somut olmayan bir istektir çünkü arkasından, "Benimle buraya gelecek bir kadınla karşılaşabilir miyim dersin?" sorusu gelir. Otuz üç yaşına basmadan önce ailesine, "Saçlarım neredeyse kır, sanırım yaşamım sona doğru yaklaşıyor... çok

yorgunum, işim yok, elimdekini avucumdakini de kaybetmekten korkuyorum, diye yazar. Zorlu koşullar altında çok yalın yaşar çünkü tüm planları suya düşmüştür. Tam bir köylü gibi çalışır ve para biriktirir, sonra tüm birikimini büyük çaba gerektiren ve son derece riskli bir projeye yatırır; ya dolandırılır ya da onu dolandırmak üzere olanlara acır, her şeyini yitirir ve yeniden tırnaklarıyla kazıyarak çalışmaya ve para biriktirmeye başlar. Aynı şey yinelenir. Hiçbir işi yolunda gitmez.

Bu arada Paris'te ünlendikçe ünlenir, prestij kazanır, herkesin ölü zannettiği yaşayan bir efsaneye dönüşür. Bir gün dizi iltihaplanır ve bu onu mezara götürecek hastalığının başlangıcı olur: Korkunç bir ıstırap içinde Afrika'daki sahra hastanesinden Marsilya'ya taşınmasına neden olan kanser. Bacağı kesilir, koltuk değnekleriyle yürürken bir protez bacağın hayalini kurar. Ama hastalık ilerler ve tüm organlarına yayılır, sonunda kollarıyla bacağını hiç hareket ettiremez olur; yaşamöykücüsü Starkie'nin çarpıcı betimlemesiyle "organları, tıpkı daha tümüyle ölmemiş bir ağacın kuru dalları gibi"dir. Afyon çayı içerek hastane arkadaşlarına uzak geçmişinden öyküler anlatır. Ölümünden bir gün önce, bilincini yarı yitirmiş halde, kız kardeşi Isabelle'den buharlı gemi acentasına bir mektup yazmasını ister: "Tümüyle felçliyim, bu nedenle erken binmek istiyorum. Lütfen ne zaman güverteye getirilmem gerektiğini bildirin."

10 Kasım 1891'de, daha otuz yedi yaşını doldurmadan ölür. Doğduğu ve nefret ettiği Charlesville'e gömülür, cenazesinde hiçbir söylev verilmez. Çok hastayken bir tanıdığı edebiyattan ve şiirinden söz ettiğinde, Rimbaud hiç hoşlanmamış gibi bir el hareketiyle şunu söyler: "Tüm bunların artık ne önemi var? Siktir et şiiri!" Bu ne ilk kez dile getirdiği bir düşüncesidir ne de ıstırap nedeniyle söylenmiştir. Çok yıllar önce *Cehennemde Bir*

Mevsim'in taslağına şunu yazmıştır: "Artık sanatın bir saçmalık olduğunu söyleyebilirim." Belki de sadece bu nedenle bırakmıştır şiir yazmayı.

Sesi soluğu çıkmayan
Djuna Barnes

Djuna Barnes
Fotoğraf: Carl van Vechten

Djuna Barnes'ın upuzun yaşamı –gençliğinde gazetecilikle uğraştığı bir dönemi saymazsak– edebiyat anlamında fazla üretken değildir; oysa uzun sessizlik dönemlerine rağmen, en önemli uğraşının edebiyat olduğu söylenebilir. Ne yazdığı ne de söylediği suskun dönemleri vardır. İki savaş arasındaki yabancıların Parisi'nde Joyce, Hemingway, Fitzgerald ve bu bohem sanatçılara özenen diğer sekiz yüz bin kişi arasında (tercihen Kuzey Amerikalı), onu kalabalık toplantılarda her zaman susarken ve biraz çekingen biraz da hor gören bir tavırla, çevresini izlerken anımsarlar. Kimilerine göreyse döneminin en parlak kadınlarından biridir, bir davete kimse onun kadar heyecan katamaz, tanınmış kişileri kusursuz taklit edebilir, küstah yorumlarda bulunur, ağız dolusu güler (yüksek, tuhaf, çarpıcı bir gülüş; çok uzun sürmez, birden susarmış), lafı gediğine oturtur ve kolayca çakırkeyif olur.

O dönemin fotoğraflarına bakarak bir değerlendirme yapacak olursak güzelden çok zarif bir kadın olduğunu söylememiz gerekir, uzun boyu ile şıklığı birleşince etkileyici bir kadın olur. "Etkileyici" nitelemesi göze batan anlamında değil, saygı uyandıran anlamında kullanılmıştır. Çok sayıda erkekle ve kadınla maceralar yaşar; ama türlü nedenlerle, hatta edebiyat nedeniyle Barnes'a

yaklaşma girişimleri başarısız olan erkek ve kadınların sayısı daha kabarıktır. 1921 yılında dönemin çok ünlü eleştirmeni, hayran olduğu Edmund Wilson'dan bir yemek daveti alır. Yirmi dokuz yaşındadır. Sıra tatlıya geldiğinde Wilson birlikte yaşamalarını, entelektüel bir romansın ilk durağı olarak da hemen İtalya'ya yolculuk etmelerini teklif eder. Wilson, yazar Edith Wharton hakkında kontrol edemediği bir heyecanla konuşmaya başladığında, belki de Barnes bu teklifi değerlendiriyordu. Eleştirmenin büyük hatasıdır bu, çünkü Barnes, Wharton'a tahammül edemez. Wilson'ı bir eleştirmen olarak silip atmaz muhtemelen ama âşığı olmasının olanağı kalmamıştır.

Olayların bu kadar uygar gelişmediği de olur: Saint-Sulpice Sokağı'ndaki bir otelin kapıcısının ona odasında tecavüze yeltendiği, sarhoş bir gazetecinin bir kafede Barnes ve sevgilisi Thelma Wood'la kavga çıkardığı biliniyor. Birisi gazeteciyi uzaklaştırmaya çalışır ama Djuna Barnes yeteri kadar duymuştur. Adamın ardından sokağa çıkar ve ona iki çift laf eder; karşılığında gazeteci, kadının çenesine öyle bir yumruk atar ki, Barnes kendini yerde bulur. Elbette ki geri çekilmez ve sarhoşun epeyce hırpalanmasına katkıda bulunur. Birkaç ay sonra, en acımasız dedikodu köşelerinde, "Bir arbede sırasında erkek arkadaşını en sert garsonların elinden nasıl kurtardığı" yazılıdır.

Barnes olgunlaştığında da bu tür tatsızlıklardan yakasını kurtaramaz ama bu kez peşindekiler daha çok kadınlardır. Ondan daha genç iki yazar, bugün pek ünlü ama o dönemde daha adları bu kadar duyulmamış olan Anaïs Nin ile Carson McCullers, ilki uzaktan ikincisiyse yakından Barnes'ı epeyce taciz ederler. Nin, uzaktan edebiyat aracılığıyla huzursuzluk vermeyi seçer, yapıtlarında karakterlerinden birinin adı mutlaka "Djuna"dır. Bu gerçek Djuna'yı illet ederken McCullers evinin dışın-

dan onu gözetlemeyi yeğler. O zaman pek tanınmayan bu genç kadın saatlerce kapısının önünde ağlar, inler, içeri alınmak için yalvarırmış. Ancak Barnes esnek değildir ve yalnızlığını sakınmayı bilir. Nin'in beceriksiz övgülerine karşın (Djuna için "çok görmüş, çok bilmiş, katlanılmaz biri" diye yazar), Barnes onu aptal bir genç kız ve yapışkan bir yazar olarak tanımlar; asla kabul etmeye yanaşmayacağı biridir. McCullers'a gelince o sıralarda yapıtı hakkında bir fikri olmayan Barnes, onu kesif bir sessizlikle ödüllendirir; ancak bir gün bu "yalnız avcı"nın durmadan zilini çalması karşısında sabrını yitirir ve, "Kim şu zili çalıp duruyorsa bana bir iyilik yapsın da cehennemin dibine gitsin!" diye bağırır. Bu sözlerin belki hemen o anda, belki de daha uzun vadede etkisi olmadığını kim söyleyebilir; McCullers, bu yakınmadan yıllar sonra ama yine de çok erken, daha elli yaşındayken ölür.

Djuna Barnes'ın çocukluğu ve ergenliği tuhaf ve karmaşıktır, belki de tuhaf olduğu için karmaşıktır ama bu dönem hakkında fazla bir bilgimiz yok. Tek bilinen, çok küçük yaşlardan beri alışılmadık durumlarda kaldığı ve insanlar doğru dürüst bilmedikleri şeylerin doğruluğuna inandıkları için sıkıntı çektiğidir. On yedi ya da on sekiz yaşındayken babası ve ninesi tarafından (İncil'de ataerkil topluluklarda kimi zaman kız çocuklara yapıldığı gibi), babasının sevgilisi olan Percy Faulkner adında, tam elli iki yaşında bir adama "verilir" Bu Faulkner onu kısa süreliğine Bridgeport'a götürmüştür, belki de Djuna'nın yazar William'ı pek beğenmemesinde, onu fazla içli bulmasında soyadının bir payı vardır. Faulkner da (yazar olan) Barnes'tan pek hoşlanmaz, en azından dışa yansıyan durum budur; çünkü yapıtlarından ikisinde kadından yakınmalı bir dille söz eder. Ancak birçok eleştirmen Faulkner'ın düzyazı tarzını büyük ölçüde Barnes'a borçlu olduğu konusunda hemfikirdir.

Onu açıkça takdir eden çağdaşları arasında başyapıtı *Geceyi Anlat Bana*'ya önsöz yazan, İngiltere'deki kahramanı T.S. Eliot; Dylan Thomas; (asla hiçbir şeyi takdir etmemiş olan) James Joyce ve Lawrence Durrell sayılabilir. Sonuncusunun çılgın hayranlığı ("İnsan Djuna Barnes'la aynı çağda yaşamaktan mutluluk duyar," diyecek kadar ileri gider.), Durrell'ın bir metninde kendi metinlerinden birini fazlasıyla andıran bir sahne yakalayan Barnes'ın yazarı intihalle suçlamasını engellemez. Muhtemelen de öyledir ama bu intihalden çok bir saygı göstergesidir kuşkusuz. Bu olay, Barnes'ın yetmişini doldurduğu ve artık her yanda hırsızlıklar görmeye başladığı altmışlı yıllarda meydana gelir. Bundan daha önce, 1950 yılında Barnes, Malcolm Lowry'yi dairesine davet eder ve Lowry bu daveti bir mektubunda anlatır. Kendisi berbat bir haldeyken Barnes'ı çok daha yitik ve kötü durumda bulmuştur: Lowry daireye girdiğinde Barnes duvara yarı dişi yarı erkek bir şeytan çiziyormuş; yazarı, *Yanardağın Altında*'nın başarısı nedeniyle azarlamış, birbiri ardına altı şişe bira ikram etmiş ve tam on altı yıl önce yayımlanan kendi romanı *Geceyi Anlat Bana* hakkındaki korkularını itiraf etmiş, o zamandan beri hiçbir şey yazmadığını da sözlerine eklemiş. Bu kitabın kendisinde karışık duygular uyandırdığını söyleyen Lowry ("Teknik olarak bir başyapıt ama nedense ürkütücü, dehşet veren bir yanı var."), "o dişinin ya da erkeğin" diye tanımladığı Barnes'ın hayranlık uyandıran ama son derece trajik bir varlık olduğunu söyler; "Hem iç bütünlüğüne sahiptir hem de onurludur" Anlaşılan Lowry o daireden kafası epeyce karışarak çıkmış ama bunun nedeni cömert bira ikramları da olabilir.

Anaïs Nin, "Djuna" adını kitaplarında özellikle kullanmaya başladığında, Barnes'ın bu adı sadece kendisine ait saymasına şaşmamak gerekir; çünkü ailesindeki

tüm adlar kimse onları kullanamasın, diye konmuş gibidir. Kendi kardeşleri ve akrabaları arasından birkaç aşırı örnek sıralamanın yanı sıra, bu adların sahiplerinin cinsiyeti hakkında hiçbir ipucu vermediğini de ekleyelim: Urlan, Niar, Unade, Reon, Hinda, Zadel, Gaybert, Culmer, Kilmeny, Thurn, Zenon, Saxon, Shangar, Wald ve Llewellyn. Sonuncusu en azından Galler'de bilinen bir isimdir. Barnes ailesinin olgunluk çağına ulaşan kimi bireylerinin Bud ya da Charlie gibi sıradan takma adlar edinmelerine şaşmamak gerekir. Ailede belirsiz bir ekzantrik tinselcilik geleneği olduğu düşünülürse belki de bu adlar, bir sırrı saklıyorlardı: Djuna'nın büyükbabasının müritleri bile vardı, sadece birkaç kişi ama içlerinden biri büyük Houdini'ydi.

Djuna Barnes sadece bir kez, Courtenay Lemon'la evlenmiştir. Evliliği üç yıl sürer ve pek iyi gitmez. Lemon iyi huylu, şişmanlamaya yatkın biridir. Çok cin içtiği, sosyalist olduğu, basmakalıp el ilanları yazıp durduğu, hiçbir zaman bitiremediği "eleştirinin felsefesi" adlı bir kuram geliştirmeye çabaladığı söylenir. Hiç çocuk doğurmayan Djuna Barnes'ın erkek sevgililerinin sayısı, kadınlardan fazladır ama biraz kuşkulu bir ilişki olsa da büyük aşkı bir kadın, heykeltıraş Thelma Wood'dur. Uzun yıllar Paris'te birlikte yaşarlar, bulvarlardan geçişleri her zaman fark edilir: Şık, kararlı ve her şeye tepeden bakan iki yabancı kadın. Thelma Wood'un onunla ilk kez karşılaşan herkesin fark ettiği –dans edenlerin de sürekli kolladığı– dev gibi ayakları vardır. Wood, Barnes'tan da keskin bir kadındır, kendini daha çok beğenir, övünür. Kanadalı yazar John Glassco, dans ederlerken açıkça bedenini (ve devasa ayaklarını) çok beğendiğini ifade edip dosdoğru birlikte yatağa gitmelerini önerir, sonra da, "Özür dilerim, umarım sizi korkutmadım ya?" diye ekler. Wood, "Korkutmak mı? Kimse Thelma Wood'u

korkutamaz," diye yanıt verir. Belki de kendinden söz ederken üçüncü tekil şahıs kullanan şu tuhaf insanlardandır. Thelma hem ayyaş hem de savurgan biridir; işin kötüsü Djuna'dan sızdırdığı paraları daha harcamadan da kaybedebilir. Barnes birçok gecesini sokaklarda hem kıskandığı hem de sağlığından endişe duyduğu sevgilisini arayarak geçirir, onu genellikle parayla ilgili karmaşık bir durumda bulur ve bitkin bir halde eve geri getirir.

Erkek âşıkları arasında "Putzi" Hanfstaengl dikkat çeker: Harvard'da eğitim görmüş bu adam, yirmi yıl sonra Adolf Hitler'in sarayının resmî soytarısı olacaktır. Djuna, Hitler'den nefret etse de (Putzi'den etmediğinden), birbirlerinden haber almaya devam ederler, böylelikle Barnes Müttefikler arasında, yenilmez ve kusursuz Führer'in alt karın bölgesiyle ilgili sorunlar yaşadığını ilk öğrenen kişilerden olur. 1928'den kalma bir fotoğrafta bir aradadırlar (Djuna ve Putzi, Adolf değil): boyunbağı takmış, büyük burunlu, şaşı gözlü bir adam. Gerçek şu ki bir katile benzer.

Djuna Barnes'ın yaşamı tam doksan yıl sürer, bu yılların çoğunda ya sevgilisi yoktur ya da bir sevgili edinmek istemez; belki de sessizliğini korumaktan başka çare bulamamıştır. New York'taki dairesi, kimsenin ulaşamadığı bir sığınaktır. Mektupları ve multimilyoner dostu Peggy Guggenheim'ın ona maddi destek vermek için yıllar yılı yolladığı çekler bu daireye gelir; arada bir kıt sayıdaki kitaplarını yeniden yayımlamak için arayan yayıncılar da olur ama Barnes istisnasız hepsine öfkelenir (yapıtlarını çöp olarak nitelediği Henry Miller'a da öfke duyar). Bazen iki-üç dize yazmak için üç-dört gün aralıksız sekiz saat çalıştığı olur; günün geri kalanındaysa her türlü ses, dikkatini dağıtarak onu sinirlendirir. Biyografi yazarlarından birine göre, Patchin Place'teki apartman dairesinde on beş bin günden fazla zaman geçirmiştir ki, bu kırk yıl-

dan fazla eder. Bunların çoğu, hem yıllar hem de günler, kesif bir sessizlik içinde, hiç kimseyle bir çift laf etmeden geçer; sadece daktilonun tıkırtısı ve kimsenin hâlâ okumadığı dizeler. Kırk yaşına basmadan önce, 1931 yılında şöyle yazar: "Biraz sessizlik ve nefsine hâkim olmaktan oluşan bu insanlık deneyimimi seviyorum. Sessizlik bu deneyimi daha da uzak noktalara ulaştırıyor ve öldüğü zaman, ona, insanın dokunduğu ama alıp götüremediği şeylere özgü o ağırbaşlılığı sağlıyor."

Bitmek bilmez yaşlılığı süresince Barnes pek ortalarda görünmez. Sokaklardaki gençlerden korkar. Sakaldan öyle bir dehşete düşer ki, ziyaretçilerine telefon ederek (görünüşleri hakkında sorguya çektikten sonra), tıraş olmalarını şart koşar. Yaşlanmanın bir yorum alıştırması olduğunu düşünse de, arada bir yaşlıların öldürülmesi gerektiğini söylemekten de kendini alamaz, "Bir yasa olmalı," der. Bu yasa, o apartman dairesine 18 Haziran 1982'de, ev sahibesi doksan yaşını doldurduktan altı gün sonra gelir. Bu tarihten önce Barnes'ı ziyaret eden az sayıda kişi onunla uzun saatler geçirmiş ve mutlaka başları ağrımış. Barnes, "Kiminle konuşursam başını ağrıtıyormuşum, bana öyle söylediler," diye itiraf ettiğinde, bunu duyduğuna üzülen ziyaretçisi, "O kadar zorlu bir insansınız ki!" der; Barnes'ın yanıtı, "Evet, biliyorum," olur.

Oscar Wilde hapisten çıkınca

Oscar Wilde, 1897
William Andrews Clark Kütüphanesi.

Oscar Wilde'ı tanıyanların anlattıklarına göre, selamlaşmak için uzattığı eli bir yastık kadar yumuşak, çocukların oyun hamurları gibi gevşek ve esnekliğini yitirmiş, hatta biraz da yağlı gibiymiş ve selamlaşmanın ardından insan eline bir şey bulaşmış gibi hissedermiş. Cildinin de "kirli ve öd renginde" olduğu söylenir, konuşurken gözden kaçması pek mümkün olmayan etli gıdısını çimdikler ve hafifçe çekiştirirmiş. Önyargılı olsunlar ya da olmasınlar, yazarla ilk kez tanışanların çoğunun onu itici bulduğu söylenir; ancak bu duygu Wilde ağzını açar açmaz ortadan kaybolmaya başlar, dahası yerini başka bir duyguya, belli belirsiz bir annelik duygusuna, apaçık bir hayranlığa ya da koşulsuz bir sevecenliğe bırakırmış. Onu hapse sürükleyen ve bir daha kalemini eline almamasına neden olan Queensberry Markisi bile, yazarla birlikte öğle yemeği yiyen oğlu Lord Alfred Douglas'ı Wilde'ın kötü etkilerinden korumak niyetiyle hışımla Café Royal'e girdiğinde, yazarın bu kendine özgü büyüsünden kaçınamaz. O dönemde kendisini sevenlerin "Bosie" takma adıyla çağırmayı yeğledikleri Douglas'ın kendi kayıtlarına göre, Queensberry, Wilde'a duyduğu müthiş nefret ve küçümsemeyle son derece keyifsiz bir ruh hali içindedir; ama on dakika sonra, "Wilde'ın ağzı-

nın içine bakmaktadır." Ertesi gün oğlu "Bosie"ye gönderdiği notta, dostu hakkında söylediği ya da yazdığı her şeyi geri aldığını bildirir: "Onu bu denli sevmen artık beni şaşırtmıyor, harika bir adam."

Bu yeni duygusunun pek uzun sürmediği biliniyor, her iki adamın da birbirini mahkemeye sürüklemesinden ve Oscar Wilde'ın tüm dünyanın bildiği şekilde onurunu yitirerek bozguna uğramasından önce, bir kez daha ve fazlasıyla gergin bir ortamda bir araya gelirler. Tarihe "centilmen sporu" boksun kurallarını belirleyerek İngiliz halkını muhtemelen en sevdiği komedilerden birinden yoksun bırakan kişi olarak geçen Marki, Wilde'ın evine yanında sadece profesyonel değil, üstüne üstlük şampiyon olan bir boksörle gelir. Marki kayda değer bir amatör tüy sıklet olmasının yanı sıra, iyi bir binici ve gözü kara bir avcı olarak da ünlüdür. Bu kaba ikilinin karşısında Wilde ve pek ufak tefek olan on yedi yaşındaki kâhyası vardır, neyse ki iş yumruklaşmaya kadar varmaz. Wilde'ın betimlemesiyle "ciyak ciyak bağıran kırmızı suratlı Marki" yoz oğlunu kurtarma görevinde söylemesi gerekenleri söyleyip eteğindeki taşları dökünce Wilde zili çalar, henüz bir çocuk olan minik kâhya ortaya çıkınca, "Bu adam Marki Queensberry'dir, Londra'nın en münasebetsiz kabadayısı. Bir daha bu eve girmesine izin verme," dedikten sonra kapıyı açar ve "Çıkın!" diye emreder. Marki boyun eğer; boksöre gelince iyi yürekli ve saygılı biri olmalıymış ki, iki beyefendi arasındaki tartışmaya karışmamış.

Oscar Wilde tüm yumuşak görünüşüne karşın güçlü bir adamdır, efsaneye göre bu yumuşaklığının nedeni, İrlandalı bir eylemci ve şair olan annesi Lady Wilde'ın, arzuladığı kız bebek yerine ikinci kez erkek doğurmanın hayal kırıklığıyla, kolayca kaderine razı olmayarak küçük Oscar'ı belki de tavsiye edilebilecek olandan daha uzun

süre kız çocuğu giysileriyle dolaştırmasıdır. Fiziksel gücü ve dayanıklılığı konusundaysa başka bir efsane dillerde dolaşır. Söylentiye göre Wilde Oxford'da öğrenciyken Magdalen College'dan dört serseri, içkinin su gibi aktığı bir partiden çıkıp gecenin en iyi anlarını Oscar'ın hesabına geçirmeye son derece kararlı olarak odasına istenmeyen bir ziyarette bulunurlar. Partinin daha ödlek gençleri, izleyici olarak merdiven başında kalmayı yeğlese de, İrlanda'nın bu dokunaklı oğlunun "estetik" kılığını yırtıp parçalamaya ve Çin porselenlerini kırıp dökmeye giden dört kabadayının merdivenlerden yuvarlanışını büyük bir şaşkınlık içinde izlerler.

Görünüşe göre yaşadığı dönemde Wilde hakkında yalan söyleyenlerin sayısı fazladır, hakkındaki bilginin çelişkilerle dolu olması buna bağlanabilir. Ford Madox Ford'un anlattığı anekdotla, o dillere destan gözüpekliği belki de gerçekte çelişmiyordur: Wilde hapisten çıktıktan sonra, Paris'te geçirdiği son yıllarında, Montmartre'da yürürken sık sık öğrenci şakalarının kurbanı olurmuş. Bibi La Touche adında bir *apache*[1], yanındaki serserilerle birlikte Wilde'a musallat olmuş. Ne zaman karşılaşsalar üzerinde fildişi işlemeleri ve fil başı biçiminde sapı olan abanoz bastonuna göz diktiğini söyler, yazarı, bastonunu hemen kendisine vermezse daha evine varmadan öldürmekle tehdit edermiş. Ford'un anlattıklarına bakılırsa Wilde döktüğü iri gözyaşlarından dev yanakları sırılsıklam, hemen bastonunu uzatırmış. Ertesi gün *apache*'lar bastonu Wilde'ın kaldığı otele getirerek yazara geri verir, birkaç gün sonra da yine musallat olurlarmış ve aynı sahneler tekrarlanırmış. Eski inançsızlardan olan Wilde'ın nasıl değiştiğini göz önüne alırsak belki de bu anlatılan-

1. (Fr.) Apaş, sokak serserisi. (Y.N.)

lar doğrudur. Belki de hapiste korkmayı öğrendi, zamanından önce yaşlandığı, en sadık arkadaşlarının onun için denkleştirebildikleri dışında parasının kalmadığı, iş yapmak (yani yazmak) istemediği ve tembelleştiği, insana gına getirtecek kadar mızmız ve biraz da gülünç biri olduğuysa kesinlikle doğrudur. O dönemde Sebastian Melmoth adını benimser, matbaaya sadece ünlü *Reading Zindanı Balladı*'nı gönderir, giderek daha sağırlaşır, teni kızarık ve pütürlüdür, sanki bacakları ağrıyormuşçasına durmadan çalınan bastonuna abanarak yürür. Giysileri geçmişteki kadar kusursuz değildir, ezelden beri yakasına yapışmaya çalışan şişmanlığa teslim olmuştur, Roma'daki San Pietro Katedrali'nin önünde, ölümünden üç yıl önce çekilmiş bir fotoğrafında, tüm bedeni dev kafasını zalimce vurgulayan minicik bir şapkanın etkisinde ve gülünçtür; gençliğinde o kafayı uzun sanatçı bukleleri ve tüylerle süslü görkemli şapkalar süslerdi.

Tek yitirmediği konuşma yeteneğidir, söylenenlere göre toplantıları ve akşam yemeklerini, Londra'da tiyatro oyunları yazdığı en görkemli yıllarındaki kararlı azmi ve anekdot çeşitliliğiyle yönetir. Sadece sonsuz nükteli sözler etmekle kalmaz, gerçekle ilgisi olamayacak sözcük oyunları icat eder, her biri ötekinden daha parlak düşünceler ileri sürer; olağanüstü bir "anlatıcı"dır görünüşe göre hikâye anlatma becerisi, yazma becerisinin kat kat üzerindedir. Her toplantıda en çok o konuşur, hatta neredeyse bir tek o konuşur, yine de birisiyle başbaşaysa bu kişi hiçbir zaman böylesi bir dikkat, ilgi ve gerekliyse merhametle dinlenmediği hissine kapılırmış. Sözcük oyunları ve çarpıtmaları nedeniyle intihalle suçlandığı doğrudur: Söylediği bir şeyi daha önce Pater, bir başkasını Shaw ya da Whistler söylemiş olabilir pekâlâ (özellikle de önceleri överek göklere çıkardığı, sonra düşmanı kesildiği ressam Whistler'ı kopyalardı), ancak şu bir gerçektir ki, bu usta-

lıklı yorumlar kime ait olursa olsun, sadece onun dudaklarından döküldükleri zaman üne kavuşurlardı.

Wilde'ın biseksüelliği gerçekti ancak yargılanışındaki rezalet nedeniyle eşcinselliğin havarisi ve modern şehitlik timsali olarak algılanır. Yine de iki çocuk sahibi olduğu Constance Lloyd'la evlenmiştir, gençliğinde bir fahişeden frengi kaptığı ve iki yıl boyunca evlenme niyetiyle kur yaptığı İrlandalı bir genç kızın sonunda onu aldatarak Bram Stoker'a kaçtığı da dedikodular arasındadır. (Bundan da gelecekte *Dorian Gray'in Portresi* ile *Drakula*'yı yazacak romancılar arasında kararsızlık yaşayan bu genç kızın son derece güçlü duygulardan hoşlandığı çıkarımında bulunulabilir; sonunda ölümsüz vampirliği, Şeytan'la yapılan pitoresk ve pek uzun ömürlü olmayan bir anlaşmaya yeğlemiştir.) Skandal patlak verip de suçlamalar ortaya dökülünce dostları ve tanıdıkları arasında şaşkınlıktan ağzı açık kalanlar vardır: Yazarın öğrencilik yıllarından beri Helenizm üzerinde çalışmasına, geriye üzerinde yerel giysi kilt olan bir fotoğrafının kaldığı Yunanistan yolculuğuna, paganizmi kucaklayışına ve bu yolculuğun hemen öncesinde Katolik olmayı düşünürken bu dinin birden gözünden düştüğünü bilmelerine karşın, asla bu tür eğilimlerden kuşkulanmadıklarını söylerler. Wilde, Oxford'daki odalarını Papa'nın ve Kardinal Manning'in resimleriyle süslemeye kadar vardırmıştır işi; ancak son derece sofu ve bir o kadar da zengin arkadaşı Hunter Blair sayesinde Roma'ya, Papa'ya yaptığı ziyaret sırasında, insanlardan kaçıp saklandığı yabanıl bir sessizliği koruyarak bu karşılaşmayı dehşet verici olarak nitelemiş; uzun süre otel odasına kapandıktan sonra imalı bir soneyle ortalarda boy göstermiştir. Dahası da var: Protestan mezarlığının yanından geçerlerken Wilde içeri girmekte ısrar etmiş, John Keats'in mezarının önünde durarak şaire, pek o kadar da merhametli ve

dindar olmayan IX. Pius'a[1] gösterdiğinden çok daha fazla bağlılık ve saygı göstermiştir.

Kocasına hem onaylamayan hem de şefkatli bir bakması baktığı dışında, Constance Lloyd Wilde hakkında pek bir şey bilinmez. Lord Alfred Douglas ya da "Bosie" hakkındaysa özellikle de uzun yaşamı süresince kendi yazdığı kitaplardan çok şey öğreniriz (1945'te, yetmiş beş yaşında ölmüştür). Hemen hemen eşit sayıdaki şiir ve düzyazıları üç aşağı beş yukarı otobiyografik ve kendini temize çıkarmaya yöneliktir. Bukleleri uzun, aklı kısa bir genç adamken yaşlandıkça buklelerini yitirse de, aklı bir arpa boyu yol gitmez: Katolik dinine geçer ve püriten bir adam olur, olan bitenler hakkındaki değerlendirmeleriyse en iyimser ifadeyle karışıktır. Kaderinde, gönülsüz bir yardımcı oyuncu olduğu skandalla birlikte uzun yıllar yaşamak vardır; herhangi bir nedenle ilk plana geçmeyi de hak etmez. Wilde'ın ölümünden iki yıl sonra bir şairle evlenir; denebilir ki nazım meraklılarının tuhaf birleşmesi. *Béte noire*'ı[2] Wilde'ın "Bosie"ye hapisten yazdığı, bugün *De Profundis* adıyla bilinen uzun mektubu elinde bulunduran ve hünerle kullanan Robert Ross'tur, Ross'un marifetleri bununla da bitmez, görünüşe göre, Wilde'ın gençliğinde seksle en Helenistik kaynakta tanışmasını sağlayarak, bu trajedinin yaşanmasına uzaktan da olsa katkısı bulunmuştur.

Wilde'ın yığınla nükteli sözü vardır, büyük çoğunluğu alıntılar cennetinde son derece içtenlikle kucaklandığından burada üzerlerinde durmaya gerek yok. Bugün bile, aklından hiç geçirmemiş olduğu bir sürü yorum at-

1. Burada Türkçede yinelemesi olanaksız bir sözcük oyunu var. Pius'un İspanyolcası Pio'dur. *Pio* sözcüğü aynı zamanda "dindar, merhametli, sevecen" anlamlarına gelir. Cümle şu şekildedir: " *al no tan pio Pio IX.*" (Ç.N.)

2. (Fr.) Korkulu rüya. (Y.N.)

fedilir yazara. Bir yazarın yaşamının zor bir gününün şu şekilde betimlenmesiyse, gerçekten de Wilde'a aittir: "Bu sabah, bir virgülü sildim, akşamüzeri yeniden koydum."

Ağır işçilikle geçirdiği iki yıllık mahpusluğun ardından sürdüğü yaşam, sözcüğün tam anlamıyla budur. Yeni bir oyun ya da roman yazsa paraya para demeyeceği ve korkunç yoksulluğuna derman bulacağı kesindir ama ne yazacak gücü kalmıştır ne de arzusu. Dediğine göre ıstırabı tatmıştır ve onu anlatamaz; ıstıraptan nefret etmesine karşın bir kez onu tanıdıktan sonra, her zaman esini olan haz ve sevinçten de söz edemez. "Tüm bu başıma gelenler," der "semboliktir ve geri dönüşü yoktur." O yıllarda, André Gide, Wilde'ı "zehirlenmiş bir yaratık" olarak tanımlar. Çok içer, tüm bedenini kaplayan kırmızı döküntünün nedeni de budur, sık sık kaşınır ve bunun için özür diler: "Gerçek şu ki," der bir arkadaşına, "her zamankinden daha fazla maymuna benziyorum, umarım bana fındık fıstık atmakla yetinmezsin de, yemeğe davet edersin.

Onurunu yitirdikten altı yıl sonra yaşamı hakkında şöyle yazar: "Hayat her şeyi fena halde pahalıya satıyor, bizler de en uğursuz, ruhsuz sırlarına korkunç ve sonsuz bir bedel ödüyoruz." 30 Kasım 1900'den sonra artık bu bedeli ödemeyecektir Wilde, iki aydan fazla süren feci bir ıstırabın ardından Paris'te ölür. Ölümünün nedeni kulağında başlayan, sonradan tüm bedenine yayılan, kökeni frengiyle bağlantılı bir enfeksiyondur. Efsaneye göre ölümünden az önce şampanya istemiş ve getirdikleri zaman neşeyle, "Kendi imkânlarımın üzerinde ölüyorum," demiş. Paris'teki Père Lachaise Mezarlığı'nda dinlenir, anıt mezarını bir sfenks korur ve şehitlerden esirgenmeyen çiçekleri hiç eksik olmaz.

Yukio Mişima ve ölüm

Yukio Mişima

Yukio Mişima'nın ölümü öylesine hayret vericidir ki, yaşamı boyunca yapıp durduğu tüm saçmalıkları neredeyse unutturur. Sürekli kendini teşhir etmesi, dikkatlerin bu en zirvedeki olaya odaklanmasını garanti altına almak amacını güdüyordu belki de; büyük ihtimalle Mişima'yı gerçekten ilgilendiren tek olay. En azından şunu iyi anlamak gerekir ki, vahşi bir ölümün onu böylesine derinden büyülemesinin köklerinde –özellikle de kurban genç ve diri bir bedene sahipse– bu olayı güzelliğin doruğu olarak algılaması yatar. Bunun sadece yazara ait orijinal bir fikir olmadığı açıktır kuşkusuz; hele de insanın kendi bağırsaklarını deşmesinin hemen ardından, bir dostunun ya da astının tek kılıç darbesiyle kafası kesilerek ölmesinin son derece saygıdeğer bir gelenek olduğu ülkesi Japonya'da. Öyle çok uzun zaman önce değil, daha İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında, beş yüzden fazla subay (ve hiç de azımsanmayacak sayıda sivil) "bozgunun sorumluluğunu üstlenmek" ve "İmparator'dan özür dilemek" için intihar etmiştir. Aralarında Mişima'nın dostu, "Ulusumun kültürü genç ölmektir," cümlesini onurlandırmak için beynini uçurduğu yetmezmiş gibi, Kutsal İmparator'u eleştirmek cüretinde bulunduğu için üstü olan subayı katledecek zamanı da bulan Zenmei

Hasuda da vardır. Mişima'nın suçlamalarına göre aradan yirmi beş yıl geçtikten sonra bile, Japon ordusunun bir türlü toparlanamamış, yenik, savunmasız ve tepki verme kapasitesinden yoksun olmasını anlayışla karşılamak gerek belki de.

Çok genç yaşlarında ortaya çıkan bu ölüm arzusunun seçici olduğu söylenemez kuşkusuz, zehirlenmekten duyduğu korkuyu anlayabiliriz, çünkü böyle bir ölümü "güzel" diye nitelemek pek kolay değildir; ancak 1945 yılında, yirmi yaşına basıp da askere çağrıldığında, kötü bir grip nedeniyle yakalandığı ateşi bahane ederek onu muayene eden ordu doktoruna yalan söylemesi ve bir alay kurmaca kanıt sunarak doktoru, daha başlangıç aşamasında olan bir tüberküloza yakalandığına ikna etmesi, böylelikle de askerden kaçması nasıl açıklanır, bilemiyorum. Mişima'nın bu yaptığının, ideallerinin inandırıcılığı açısından ne anlama geldiğinin farkında olmadığını söyleyemeyiz. Ünlü otobiyografik romanı *Bir Maskenin İtirafları*'nda, büyük bir kibirle enine boyuna bu meseleyi sorgular. Belli bir kurnazlığa sahip her insan gibi, sonunda aslında o kadar arzuladığı şeyden kaçınmasına estetik bir açıklama bulur ("Benim istediğim yabancıların arasında, dertsiz tasasız, bulutsuz bir göğün altında ölmek...") ve şöyle bir sonuca varır: "Bunun yerine, Ölüm'ün bile terk ettiği biri olarak kendim üzerine düşünmeyi tercih ettim... ölmek isteyen ama Ölüm tarafından reddedilen birinin tuhaf ıstıraplarını hayal etmekten büyük zevk aldım. Bu şekilde elde ettiğim zihinsel hazzın neredeyse ölümsüz olduğunu söyleyebilirim." Artık hakikat her neyse Mişima gerçek ölümüne dek ne büyük, ne de tuhaf ıstıraplarla baş etmek durumunda kalmıştır; bu sınav günündeyse koyu cahillik sayesinde gücünü de, kararlılığını da korumuştur. Mişima'nın zehirlenme korkusu öylesine büyüktür ki, bir lokantaya

gittiğinde sadece zehirlenmesinin çok güç olacağı yemekleri ısmarlar, sonra da sodayla dişlerini deli gibi fırçalar ve ağzını çalkalar.

Tüm bunlar onun sadece kendisinin değil, hepsi de birbirinden yakışıklı, kurmaca karakterlerinin de erotik yok oluşu (şiddetli bir şekilde) hakkında canının istediği kadar hayal kurmasına engel değildir: "İmgelemimin silahı bir alay Yunan askerini, Arabistan'ın beyaz kölelerini, ilkel kabilelerin prenslerini, otellerdeki asansörcü çocukları, garsonları, genç kabadayıları, subayları, sirk çalışanlarını katletti... onlar yere devrildikten sonra hâlâ istemsiz kasılmalarla kasılırken ben dudaklarını öpüyorum." Söylemeye gerek yok ama, yamyamlıkla ilgili gündüzdüşleri kurduğunu ve bu düşlerin nesnesinin atletik bir okul arkadaşı olduğunu da ekleyelim: "Çatalı tam kalbine saplıyorum, fışkıran kanla yüzüm kırmızıya kesiyor. Sağ elimdeki bıçakla başta yavaşça, hiç bastırmadan göğsünden bir parça kesiyorum..." Beslenmeyle ilgili bu hayallerinde, zehirlenme korkusundan kurtulmuş görünmektedir neyse ki!

İşkence görmüş, organları kesilmiş, derisi yüzülmüş, doğranmış, deşilmiş bu erkeksi bedenlerden ergenlik yıllarından beri büyülenir Mişima. Tüm bunlardan sonra, herkesi boşalmalarından haberdar edecek kadar da utanmaz bir yazardır, onları fazlasıyla önemsediği çıkarımında bulunabiliriz, öyle ki, ilk boşalmasını Guido Reni'nin resmettiği, Aziz Sebastian'ın oklarla delik deşik edilmiş gövdesine bakarken yaşadığını öğrenmekten başka çaremiz kalmaz. Tüm bunları öğrendikten sonra, Mişima'nın yetişkin bir erkek olup da kaslarını sergilediği artistik fotoğraflar çektirmesine de şaşırmamalıyız kuşkusuz. Bunlardan birinde Aziz'le aynı giysi içindedir, yani kasıklarını örten beyaz, kaba kumaştan başka bir şey yoktur üzerinde, gövdesinin yanlarına oklar saplanmıştır, havaya

kalkık kolları bileklerinden iple bağlıdır. Bu son ayrıntıda bir aşkınlık yok sanılmasın sakın, (Mişima'nın da kaydetme inceliğini gösterdiği üzere) mastürbasyonlarında tercih ettiği imge çok kıllı ve korkarım ki pis kokulu koltuk altlarıdır. Bu ünlü fotoğrafın narsisizmine epey hizmet ettiği bir gerçek.

Seks takvimleri meraklıların en çocuksu heyecanlarına uygun öbür fotoğraflarının daha az gülünç olduğunu kimse iddia edemez: Mişima dev bir aynanın önünde henüz sıska göğsünü inceliyor; gözlerinde piroman bir bakış ve dişlerinin arasında beyaz bir gül ile Mişima; Mişima etkileyici bisepslere sahip olabilmek için ağırlık kaldırırken; Mişima yarı çıplak, karnını içine çekmiş, başında bandanası, elinde *Samurai* kılıcı ve yüzünde inme inmiş gibi bir ifade; Mişima paramiliter üniforması içinde. Bu sonuncusu hayalini kurduğu kendi özel ordusu Tatenokai'ye ideal bir model oluşturmak içinse şaşırtıcı derecede gösterişsizdir. Üçüncü-dördüncü sınıf *yakuza* (Japon mafyası) filmlerinde rol almışlığı da vardır, şarkılar söyleyip kaydeder, kendi yazdığı tiyatro oyunlarından birinin kırk kahramanını yorumladığı bir plağa bile sahiptir. Dış görünüşünü öylesine kafasına takmıştır ki, kendisinden çok daha uzun boylu erkeklerin yanında olduğu fotoğraflarında bile ne yapıp eder, dev gibi görünür.

Bunlardan Mişima'nın tüm yaşamını bu tür folklorik abuk sabukluklarla ve türlü zırvalıkla geçirdiği anlamını çıkarmamalıyız. Hiç durmadan yazma ihtiyacındaydı, ardında yüzden fazla yapıt bıraktı; aralarından seksen sayfalık bir anlatıyı, kendini otel odasına hapsettiği Tokyo'da, üç günde yazdığını biliyoruz. Tüm bu etkinliklerine Avrupa'ya ve Amerika'ya yaptığı çok sayıda yolculuklar ile kendi reklamını yaptığı kampanyalarını da eklemeden edemeyiz. 1967 yılında, Nobel Ödülü'nün ilk kez bir Japon yazara verileceği dedikodusu alıp yürü-

düğü zaman neler yapıp söyleyeceğini en ince ayrıntısına kadar planladıysa da sonu hüsran olmuştur. Bir geziden dönüşünü, kararın açıklanacağı tarihle çakıştırarak merkezî bir otelde lüks bir oda tutar. Uçaktan ağzı kulaklarında herkesten önce iner ama kasvetli bir havaalanıyla karşılaşır; çünkü ödül, can sıkıcı bir Guatemalalı yazara[1] gitmiştir bile. Bir yıl sonra üzüntüsü daha da artar; çünkü ödül sonunda Japonya'ya ayak bassa da, arkadaşı ve ustası Yasunari Kavabata'ya verilir. Mişima hiç değilse ödülün yansımalarından pay kapmak amacıyla Kavabata'yı ilk kutlayan olmak ve en azından fotoğraf karelerine girmek için koşa koşa yazarın evine gider. Mişima'nın kendisini Nobel'e layık olmanın yanı sıra, bir dâhi olarak gördüğünü söylemeye gerek yok. Bir defasında, muhtemelen bu tür büyüklenme hezeyanlarına alışık bir fanatiğe, "Edebî yapıtımı Tanrı'yla bir tutmak istiyorum," demiştir.

Tanıyanların anlattığına göre, Mişima aslında çok sevimli, şakacı bir adamdır, çok hareketlidir, vahşi ve tiz bir gülüşü vardır ve sık sık da güler. Kadınlarla (gelininin tüm karşı çıkmalarına rağmen torununu doğar doğmaz kaçıran) ninesi hariç pek ilişkisi yoktur; annesi, kız kardeşi, karısı ve kızı, yaşamının, en büyük kadın düşmanının bile kaçamayacağı en önemli dişi figürleridir kuşkusuz. Yanlış bir alarm nedeniyle evlenir, annesinin kanserden öleceğini zanneder ve ona son bir armağan vermek ister: Kadın oğlu evlenirse ve soyağacının devam edeceğini bilirse daha huzurlu ölecektir. Kanser hayalîdir ve ananın ömrü, oğulunkinden uzun olur; ama Mişima bu gerçeği öğrendiğinde, aradaki çöpçatana tembih edilen altı koşula da uygun, iyi aile kızı Yoko Sugiyama'yla evlendi-

1. Miguel Ángel Asturias. (Ç.N.)

rilmiştir çoktan. Bakalım bu önkoşullar nelermiş: Gelin ne bilmişin biri, ne de ünlü avcısı olmalıdır; yazar Yukio Mişima'yla değil de, ayrıcalıklı vatandaş Kimitake Hiraoka (Mişima'nın gerçek adı) ile evlenmeye hevesli olmalıdır; topuklu ayakkabı giydiğinde bile, kocasından daha uzun boylu olmamalıdır; güzel ve yuvarlak yüzlü olmalıdır; eşinin anne babasına bakmaya razı, evi çekip çevirecek kadar becerikli olmalıdır; son olarak da, Mişima'yı çalışırken hiçbir biçimde rahatsız etmemelidir. Gerçek şu ki, düğünden sonra Yoko'nun nasıl olduğu hakkında pek bilgimiz yok. Mişima'nın tarihini yazmaya meraklı (aralarında geveze ve yağcı Marguerite Yourcenar'ın da bulunduğu) yazarlar, ateşli bir şekilde Mişima'nın yurtdışı yolculuklarına karısını da götürdüğünü anlatırlar ki, bu o dönemde Japonlar arasında pek yaygın bir alışkanlık değildir. Yourcenar ve diğerlerine bakılırsa bu kocalık görevlerini yerine getirmesine yeter de artar ama Mişima Yoko'yu evde bırakmış da olabilirdi pekâlâ.

Mişima yaşamının son döneminde paramiliter Tatenokai'yi kurar; "Kalkan Topluluğu ya da Kılıç Topluluğu" anlamına gelen İngilizce *Shield Society* ya da *Sword Society*'nin başharflerinden oluşan SS kısaltmasını yeğler. Bu, Japon Silahlı Kuvvetleri'nin hem anlayış gösterdiği hem de yüreklendirdiği yüz kişilik, küçük bir ordudur. Bu yüz adamın çoğu, İmparator'a ve Japonya'nın en eski geleneklerine koşulsuz bağlı öğrencilerdir. Bir süre sadece keşif gezileri, taktik alıştırmaları, sahte askerî manevralar yapmakla, kan kardeşi olmak ve birbirlerinin kanını içmek için oralarını buralarını kesmekle yetinirler. İlk ve tek gerçek eylemleri, 25 Kasım 1970'te gerçekleşir. Mişima ve dört müridi, hardal rengi üniformaları içinde Tokyo'daki İçigaya Askerî Üssü'ne gelirler. Amaçları, General Maşita'ya saygılarını sunarak Mişima'nın sahibi olduğu, kuşkusuz görülmeye değer, antika bir *Samurai* kılıcını

göstermektir. Beş sahte asker generalin çalışma odasına davet edilir edilmez kılıçlarını ve hançerlerini çeker, adamın ellerini bağlarlar. Talepleri Mişima'nın yapacağı bir konuşmayı dinlemek üzere tüm taburların balkonun altında toplanmasıdır. Birkaç silahsız subay (Japon ordusunda sivillere karşı silah kullanmak yasaktır), onlara engel olmaya çalışırken yaralanır (Mişima, bir çavuşun neredeyse elini keser). Yaşanan karmaşanın ardından Mişima'nın taburlara hitaben yaptığı konuşma pek iyi karşılanmaz. Askerler sık sık "Gel de kıçımı öp!" ya da *"Bakayaro!"* (çevirmesi pek kolay olmasa da, "Git de kendi anneni becer!" yakın bir çeviri olarak kabul edilebilir. Ancak "salak bücür"den daha sert bir anlama gelmediğini iddia edenler de vardır) benzeri kabalıklarla yazarın sözünü keserler.

İşler planlandığı gibi gitmemiştir. Mişima yeniden generalin çalışma odasına girerek hara-kiri için hazırlanır. Sağ kolu ve muhtemelen de sevgilisi olan Masakatsu Morita'dan, bağırsaklarını deşer deşmez, fazla acı çekmesine izin vermeden değerli kılıçla kafasını uçurmasını ister. Ancak Morita (daha sonra o da hara-kiri yapacaktır) üç kez kılıcı Mişima'nın kafasını isabet ettirmeyi beceremez, yazarı omuzlarından, sırtından ve ensesinden ciddi biçimde yaralar. Öbür üç müridin en beceriklisi ve sakini olan Furu Koga, kılıcı Morita'nın elinden alarak kelle uçurma işini tamamlar. Ardından, ilk girişiminde bağırsaklarını deşmeyi de beceremeyerek, karnında hançerle derin olmayan bir yara açan Morita'nın kellesini de uçurur. Kelleler, halının üzerinde kalır. Mişima, kırk beş yaşındadır ve daha o sabah, her zamanki tiyatrovari yaklaşımıyla yayıncısına son romanını teslim etmiştir. Bir fırsatta hara-kiri için "nihai mastürbasyon" tanımlamasını yapmıştır. Babası olan biteni televizyondan duyar. İçigaya saldırısını öğrendiği zaman şöyle düşündüğünü söyler:

"Şimdi gidip başta polis, herkesten özür dilemem gerekecek. Amma can sıkıcı bir durum!" Ancak hemen ardından hara-kiri ve kelle kesme hikâyesini de duyunca, "Çok fazla şaşıramadım, çünkü beynim bu bilgiyi kabullenmeyi reddetti," diye itiraf eder.

Laurence Sterne'e veda ederken

Laurence Sterne
Louis Carmontelle'in bir suluboya çalışması.

İyi bir aileden gelmesine ve atalarının arasında bir başpiskopos bulunmasına karşın Laurence Sterne, ne yazık ki bu ailenin en talihsiz üyesi Roger'ın oğludur, kariyer olarak askerliği seçmiş olan babası bir türlü sancaktarlıktan öteye terfi edememiştir. Horlanan taburuyla oradan oraya gezer, karısı ve sayıları sürekli değişen çocuklarını da peşi sıra sürükler: "Sayıları sürekli değişen" çünkü bu çocukların kimileri doğarken kimileri de ölür. İrlanda'da doğan Laurence, Roger'ın hayatta kalmayı başaran az sayıdaki çocuğundan biridir. Babasından Laurence'a tek kalan, son gününe dek koruduğu sınır tanımaz şakacılığıdır. 1731'deki Cebelitarık Kuşatması sırasında, sancaktar Roger yakın arkadaşlarından biriyle, bir kaz nedeniyle saçmasapan bir tartışmaya tutuşur ve düello yapmaya karar verirler. Yüzbaşı Philips ile Roger Sterne bir odada karşı karşıya gelirler. Yüzbaşı öyle bir saldırır ki, kılıç zavallı sancaktarın gövdesini delmekle kalmaz, arkasındaki duvara saplanır. Mizah duygusunu bir saniye olsun kaybetmeyen Roger, yüzbaşıdan kılıcı dikkatle duvardan çekip almasını, ucunda hiç alçı kalmamasını, bedenine alçı girmesine tahammül edemeyeceğini söyler. Bu olaydan sonra birkaç ay daha yaşar; Jamaika'ya gönderilmesine yetecek bir süre, orada zayıf

düşen bedeninin kaldıramayacağı bir ateş nedeniyle ölür. Laurence on yedi yaşındadır.

Zengin akrabalarının yardımıyla Cambridge'de öğrenim görür ve inandığından çok, geleneğe uygun ve rahat bulduğu için kiliseye katılır, yıllarca Yorkshire'da basit bir kilise papazı olarak mütevazı, göze çarpmayan bir yaşam sürer. Epeyce çirkin bir kadın sayılan, yine de baştan çıkarmanın iki yılını aldığı Elizabeth Lumley'yle evlenir. Oğlunun zengin bir vârisle evlendiği –yanlış– haberini alan annesi, İrlanda'da yaşamasına ve oğluyla hiç ilgilenmemesine karşın, onun kendisiyle ilgilenmesinin zamanı geldiği iddialarıyla ortaya çıksa da, pek başarı elde edemez. Laurence olanakları çok kısıtlı bir yaşam sürmektedir ama yine de eğlenir; özellikle de "Çılgın Şato" diye kutsadıkları Skelton Şatosu'nun tasasız ve hali vakti yerinde ev sahibi John Hall-Stevenson Yorkshire'dayken. İngiltere'nin güneyinde yarattıkları skandallarla ünlenen soylulardan oluşan taşralı Medmenham Manastırı Keşişleri'ni taklit ederek İblisler Kulübü'nü kurarlar. Bu kulübün aslından daha uzun yaşamasının nedeni belki de daha zararsız olmasıdır. Medmenham "keşişleri"nden biri, kara ayinlerinin tam ortasında, bir Afrika maymununu serbest bırakmak gibi çılgın bir fikre kapılır. Yetmiş beş santim boyunda, zeytine çalan kahverengi tüylere sahip hayvancık, ayini yöneten Lord Sandwich'in omuzlarına sıçrayınca sonunda ziyaretlerine gelmeye razı olan Şeytan'ın ta kendisi sanılır ve herkesin ödünü patlatan bu olay, kulübün dağılmasına neden olur. "İblisler"den Sterne ve Hall-Stevenson ise bourbon içmekle, müzik aletleri çalmakla (Sterne genellikle keman) ve zarabanda[1] dansıyla yetinirler. Bu neşeli papazın ve tembel arka-

1. XVII. yüzyıl sonlarında moda olan bir İspanyol dansı. (Ç.N.)

daşının en sevdikleri oyalanma biçimiyse Saltburn'a giderek iki tekerlekli atlı arabayla –bir tekerleği denizde– sekiz kilometrelik sahil boyunca yarışmaktır.

Sterne'ün ilk metni, Yorklu gülünç bir ebe ile yerel politikacılar arasındaki şiddetli tartışmalardan esinlendiği alaycı bir risaledir. Bu yapıtı öylesine beklenmedik bir başarı kazanır ki, ancak o zaman aklına yayımlanacak bir eser, o eşi benzeri bulunmayan *Tristram Shandy Beyefendi'nin Hayatı ve Görüşleri*'ni yazmak gelir. Bu gecikmiş etkinlik Sterne'ün daha önce sadece edebiyata değil (Cervantes'e, Rabelais'ye, Luciano'ya, Montaigne'e ve Robert Burton'a hayrandı, bu yazarlardan aşırır, sonra da utanmazca itiraf ederdi), her türlü aşırı uçta kitaba karşı duyduğu ilgiden ayrı tutulamaz: Kütüphanesinde askerî istihkâm antlaşmalarından doğum hekimliğine, uzun burunlar üzerine yapılmış bir çalışmadan başucu kitabı, Tours başpiskoposluk üyesi Bèroalde de Verville'in *Le Moyen de parvenir*'ine[1] kadar ne ararsanız bulurdunuz.

Hayatı, *Tristram Shandy*'nin beklenmeyen başarısı karşısında kökten değişir. Kırk yedi yaşındaki Sterne daha hoşlanacağı bir yaşam sürmeye başlar; eğlenceli, cömert konukseverliğini gösterebildiği bir yaşam. Sık sık Londra'ya gider, başta oyuncuların prensi David Garrick ve ressam Joshua Reynolds olmak üzere dönemin en önemli kişileriyle dostluklar kurar. Reynolds, Sterne'ün o upuzun bedenini tam üç defa tuvale aktarır ama üçüncüsünü bitiremez. Bu dâhiye duyulan merak engindir, herkes Sterne'le tanışmak ister, Sterne de herkesle tanışır; ama işin asıl ilginç yanı, herkes Sterne'den söz ederken kimsenin aklına kötü bir şey gelmemesidir. Anlaşılan Sterne yalnızca son derece eğlenceli, bilsin bilmesin her

1. (Fr.) İlerlemenin Yolu/Aracı. (Y.N.)

konuda şakalar yapabilen ve konuyu ilgisiz, neşeli yönlere saptırabilen biri değil, aynı zamanda candan ve sevimliydi de. Ancak bu özellikleri mizah dolu, iğneli yorumları anlaşılmadığında kızmasına ya da aptalın birine ancak iş işten geçtikten sonra kavrayabildiği ince bir alayla yanıt vermesine engel değildi. Galler Prensi'nin kardeşi York Dükü'yle bile yemek yemişliği vardır. Dük'ün birkaç yıl sonra, Fransa'da sabahlara kadar dans ettiği bir gecenin sonunda yakalandığı soğuk algınlığının yüksek ateşine yenik düşerek öldüğü göz önünde bulundurulursa sık sık Sterne'le bir arada olmak istemesine hiç şaşırmamak gerekir. Sterne'ün ünü öylesine yayılmıştı ki, evine gelen bir mektubun üzerinde adres olarak sadece şöyle yazılabiliyordu: "Tristram Shandy, Avrupa."

Herkes romana ve kahramanına bayılmazdı kuşkusuz; romanı en fazla hor görenlerin başında da, Madam du Deffand'ın onca sevdiği Horace Walpole geliyordu. Belki de bu nedenle, Sterne çeşitli fırsatlarda Paris'e yaptığı gezilerde, onun değil rakibesi Julie de Lespinasse'ın salonuna gitmeyi yeğledi, ayrıca Baron d'Holbach'ın hiç de aşağı kalmayan salonunda Diderot ile yakınlık kurarak ona İngilizce kitaplar gönderdi. Manş Denizi'ni ilk kez kendi sözcükleriyle "Ölüm'le yarışarak" geçti (o etabı kazanmıştır). Sterne'nün sağlığı hiçbir zaman iyi değildi, veremliydi, geçirdiği kanamalar nedeniyle pek çok kez ölümün eşiğine gelmişti. Belki en iyi dostlarının yaptığı gibi, biraz da İngiltere'den kaçıyordu, her şeye kadir ve her yerde hazır Doktor Johnson ondan yüz çevirmişti; üstelik de sadece küçümsediği yazıları dolayısıyla da değil, Reynolds'ın evinde, doktorun yanında, "randevuevlerine bile layık olamayacak kadar kaba ve ahlaksız bir resmi" göstermeye cüret ettiği için! Bu nedenle, İngiltere'de, Sterne'ün Paris'teyken öldüğü söylentisinin yayılmasına şaşmamak gerekir, o kadar ki, gazetelere baş-

sağlığı ilanları verildi ve başkentte olmadığı zamanlar yaşadığı Coxwold ahalisi ardından acı gözyaşları döktü. Aradan birkaç hafta geçtikten sonra, Sterne bu haberin "erken" olduğunu söylemekle yetindi. Anakarada Voltaire'in hayranlığını kazanmıştı, Comédie Française temsillerine gidiyor (ve sıkılıyordu), Polonya Kralı'nın özel vaizinin vaazlarını dinliyordu; onun Garrick yorumlamasını bile aşan bir rahipti söylediğine göre. Simsiyah giysileri, ipincecik bedeni ve uzun burnuyla herkesin dikkatini çektiği uzun yürüyüşlere çıkıyordu; hatta kalabalığı peşi sıra sürükleyerek Pont Neuf'te, kendisiyle birlikte IV. Henry'nin heykeli önünde diz kırmaya zorladığı iddiaları vardır.

Avrupa kıtasında yaptığı gezilerinden başyapıtı *Duygu Yolculuğu*'nda söz eder. Bu ülkeler ve özellikle de iklimleri Sterne'lerin o kadar hoşuna gider ki, karısı ve kızı Lydia, Fransa'nın güneyine yerleşmeye karar verirler, böylece çiftin gayriresmî ayrılığı onaylanmış olur. Daha sonra bir Fransız markisi, ilhamı bol bir damat adayı, Sterne'e kısa bir mektup yazarak Lydia'ya duyduğu aşktan söz eder ve hemen konuya girer: "Kızınıza şimdi ne kadar verebilirsiniz? Siz ölünce eline ne kadar geçecek?" Sterne'ün yanıtı şudur: "Mösyö, evlendiği gün on bin sterlin vereceğim. Benim hesabım şöyle: Kızım daha on sekiz yaşını bitirmedi, sizinkiyse altmış iki, bu nedenle bir beş bin düşelim. Ayrıca mösyö, umarım kızımın çirkin olduğunu düşünmezsiniz, bir sürü yeteneği vardır: İtalyanca, Fransızca konuşur, gitar çalar. Korkarım sizin çalabildiğiniz bir müzik aleti yok, eh o zaman, bu nedenle bir beş bin daha düşelim, umarım benim koşullarımı kabul edersiniz. Neyse, böylece benim hesabım kapanmış oluyor." Sterne asla sükûnetini kaybetmezdi, York'taki evi bir yangında kül olduğunda, onun canını sıkan evini kaybetmek değil, söylediğine göre "zavallı, talihsiz

yardımcı"sının davranışıydı: "Evimi yaktığı için değil, Tanrı biliyor ya, ne onu suçluyorum, ne de bir başkasını; canımı sıkan yangın çıkar çıkmaz, onu suçlamamdan korkarak sanki kendisi alev almışçasına Tarsus'a giden Aziz Paulus gibi tabanları yağlaması." Sterne'ün birini kovaladığını düşünmek de olanaksız. İyi yürekli, nazik bir insandır, yoksul bir dulun ölümünün ardından yetim kalan iki çocuğunu evlatlık edinmeyi istediği anlatılır, Ignatius Sancho adında bir siyahın isteği üzerine, *Tristram Shandy*'nin son bölümlerine kölelik karşıtı sayfalar ekler. Kahramanlarından Toby Amca'nın yaptığı gibi, sinekleri öldürmektense onlardan kaçar ve bu davranışı, dönemin modası haline gelir. Birçok aşkı vardır, ideal gördüğü en sonuncu aşkı Eliza'ya yazdığı bir mektupta, giderek hayatını ele geçiren hastalığının ıstırabına bile nükte karışabilir: "Ben gidiyorum," diye yazar veda niteliğinde (Eliza, kocasıyla Hindistan'dadır); ama gün ilerledikçe kendini daha iyi hissetmeye başlar ve şu cümleyi ekler: "Biraz daha iyiyim, bu nedenle daha önce bildirdiğim gibi gitmeyeceğim." Bir tanıdığı, yazarın ruh halini şöyle tarif eder:

"Bu mutlu ölümlü için her şey tozpembedir, başkalarına karanlık ve hüzünlü gelen ne varsa onun için sevinç dolu, neşelidir. Tek aradığı hazdır, ama insanların çoğu hazzı elde ettikleri zaman nasıl keyfini süreceklerini bilemezler, Sterne böyle biri değildir, kaynağından son damlasına kadar içer, yine de susuzluğu geçmez."

Mektuplarından anladığımız kadarıyla, yıllar önce Manş Denizi'nde başlayan yarışta sonuna kadar mücadele verir. Bir kadın arkadaşına şöyle yazar: "Hastayım... çok hastayım yine de güçlü bir şekilde varlığımı hissedebiliyorum, yanı sıra Takdiri İlahi'ye benzeyen bir şey var sanki, bana ölmeyeceğimi, tam tersine yaşayacağımı söylüyor. Yine de yerimde bir başkası olsaydı, işlerini düze-

ne sokmaya başlardı." Ölümünden kısa süre önce gülünç bir romans yazmaya başlar, bunun bir avantajı olduğunu düşünmektedir: "Ölünce, adımı ölürken şaka yapan kahramanların listesine yazacaklar." Listenin başında Cervantes vardır, ardından Scarron ve sevgili Verville'i gelir. Bu romanstan günümüze bir şey kalmamıştır. Sonunda Sterne, Ölüm'le yarışını Londra'da, 18 Mart 1768'de akşamüstü saat dörtte, elli dört yaşındayken kaybeder.

Ölüsünün başına gelenler, tam iki romanına yaraşacak türdendir. Fazla kalabalık olmayan bir cenaze töreninin ardından Hanover Alanı'ndaki bir kilisenin mezarlığına gömülür. Birkaç gün sonra cesedi, Sterne'ün de öğrenim gördüğü Cambridge'teki bir anatomi profesörüne satılmak için çalınır. Anlatılanlara göre, tam anatomi dersi başlayacakken profesörün derse tanıklık etmeleri için çağırdığı iki arkadaşından biri yanlışlıkla ölünün yüzünü örten örtüyü açar ve ölümünden kısa bir süre önce tanıştırılmış olduğu Sterne'ü tanır. Konuk hekim bayılırken profesör ne kadar ünlü bir kişiyi kesmekte olduğunun bilinciyle, anatomi bıçağını dikkatle kullanır ki, en azından iskelet zarar görmesin. Cambridge'teki kemik koleksiyonunun içinde Sterne'ün kafatasını arayan bir sürü insan vardır ama bulan olmamıştır; bu nedenle iyi yürekli Laurence Sterne'ün nerede dinlendiğini bilemeyiz. Muhtemelen bu olan bitenin Sterne için bir önemi yoktur: Ölüm üzerine çullandığında, "Bir yedi-sekiz ay daha pek işime gelirdi ama... Tanrı'nın istediği gibi olsun," dediği kayıtlarda vardır, ayrıca *Tristram Shandy*'de de evinden uzak ölme arzusunu dile getirmiştir, "düzgün bir handa", dostlarını üzmeden, rahatsızlık vermeden. Bu isteği Londra'da yerine gelir, bir tanık son nefesini verişini şöyle anlatır: "İşte geldi," der Sterne ve bir tokadı engellemek ister gibi, elini yukarı kaldırır.

GELİP GEÇEN KADINLAR

Çöl kraliçesi
Lady Hester Stanhope

Lady Hester Stanhope
Day & Haghe, Litograf.

Lady Hester Stanhope, alaylı yergilerinin bedelini ağır ödediyse de, hakkındaki efsaneyi ve ününü, dolaylı yoldan da olsa bu ters damarına borçludur. Yaşamının en tatminkâr dönemi, III. George'un başbakanı olan dayısı William Pitt'in evinde yaşadığı ve bu evi çekip çevirdiği yıllardır. Güzelliği tartışma götürse de, parlak olduğu kadar da bunaltıcı konuşma yeteneği ve çok önemli kişileri ağırladığı politik yemekler düzenleme becerisiyle vazgeçilmez biri olmuştur. Ancak hiciv düşkünlüğü o kadar çok düşman edinmesine yol açmıştır ki dayısı, 1806 yılında ölünce cebi dolu olsa da çevresi bomboş kalmıştır: Devlet son derece sadık ve vatansever biri olan dayısının çabalarını takdir etmek ister gibi, yeğene cömert bir emekli maaşı bağlar.

Kan bağı olsun olmasın, Lady Hester'in boyunduruğu altına aldığı tek erkek dayısı değildir. Kendi dönemi için bir dev sayılır (boyu neredeyse 1,80'dir), canlılığı ve yetenekleri yüzünden hem gençliğinde, hem de artık o kadar genç olmadığı yıllarda çekilmezdir ve bu özelliği evlenmeden yaşamasına olanak verir. Kendi güzelliğini reddeder ve "eşit dağılmış bir çirkinliğe" sahip olduğunu iddia eder. Talihsiz aşklar yaşar; dayısı öldükten sonra günlerini ve gecelerini borçlu olduğu ünlü General John

Moore ise İngilizler'in Yarımada Savaşı, İspanyollar'ınsa Bağımsızlık Savaşı olarak bildikleri savaşta, La Coruña' da ortadan kaybolur.

Biraz bu nedenle, biraz da gücünü ve politik etkinliğini yitirdiği için, otuz üç yaşında İngiltere'yi terk eder. İki yüz yıl önce bekâr bir kadının köşesine çekildiği ve her şeyden elini eteğini çektiği bir yaştır bu. O andan itibaren sayıları giderek artan gösterişli eşlikçileriyle hiç durmadan Ortadoğu'da yolculuk eden, son derece varlıklı bir kadının efsanesi başlar. Yaşamının özellikle verimli olan kimi yıllarında gerçek bir kervancıdan farkı olmadığı gibi, ne belirli bir amacı, ne de rotası vardır. Yunanistan'dan, Osmanlı topraklarından, Mısır'dan, Lübnan'dan ve Suriye'den geçer ya da bu ülkelerde konaklar. Her zaman Doğulu erkek giysileri içindedir, çevresi hizmetlileri, sekreterleri, kadın dostları, asalaklar, kişiliğinden büyülenen Fransız generaller, maceralarının güncesini tutan Doktor Meryon, her zaman kendisinden daha genç, yakışıklı âşıklarıyla çevrilidir. Şeyh ve emirlerden öyle saygı görür ki, o zamanlar hiçbir Batılı'nın ulaşamadığı Palmyra'ya[1] kadar gider. Lübnan Dağı'ndaki Dürzilerle birlikte yaşamaya başlayarak güçlü aile bağlarına karşın ülkesinde miras olarak eline geçiremediği bir iktidarın keyfini, kendi olanaklarıyla sürmeye başlar.

İğneli, alaycı mektuplarına bakılırsa –kendini ona adamış Meryon'un doldurduğu ciltlerin yanı sıra, neler yapıp ettiğini öğrendiğimiz tek kaynaktır– Lady Stanhope hiç de alçakgönüllü olmadığı gibi, pek tutarlı da sayılmaz. Bir mektubunda şöyle yazar: "Ben Arapların kâhini, tüm taburların en sevilen kişisiyim, benim bir tanrıça olduğuma inanıyorlar çünkü ata binebiliyorum."

1. Suriye'de, Humus şehrinin 155 km. doğusunda, dünyanın en eski yerleşimlerinden biri. (Ç.N.)

Durmadan ata biner, bir nedeni olmadan oradan oraya yolculuk eder; üstelik de ata yan oturmaz, o topraklarda kadınlara yasak olduğu üzere, erkek gibi bacaklarını açarak biner. Lady Hester gerçekten de özel bir vakadır ve zamanla, kısmen de olsa, olduğunu iddia ettiği şeye dönüşmüştür: Başkalarının istediğiniz şeye inanmalarını sağlamak için, ona önce sizin tüm yüreğinizle inanmış olmanız gerekir. Yaşamının son yıllarında bir büyücü ve falcı olarak saygı görmeye başlar, herhangi bir anlaşmazlıkta tarafsızlığını korur; ancak taraflar aralarından birini seçecek olursa bir alay kararsız kabileyi peşinden sürükleyecek güçte olduğunu bilirler ve ona göre davranırlar.

Cun'da labirenti andıran bir tür kale inşa ettirir. İçi gizli geçitlerle ve odalarla dolu bu mekânda, Avrupa'da gerçekleşmekte olduğunu düşündüğü sayısız devrimden kaçan, önünde sonunda gelip de ona sığınacak olan renkli kişilikleri ağırlamak niyetindeydi. Gerçekten de çok sayıda kaçağı ağırladı ama ne renkliydiler ne de Avrupalı: O çatının altı kötü ve ahlaksız davranışları yüzünden ailesinden kopanların, miraslarından yoksun kalanların ve tüm bölgede arananların sığınağı oldu.

Lady Hester çok sevecen biri de olabilir ama genellikle despot ve öfkelidir, yalnızken bile böyle olduğu yazılıdır. Davetlilerini hastalıklardan ve ateşten korumak için şuruplar içmeye, tuzlar yutmaya zorlar ve bazen tek defada yedi doz verirmiş. Ağzından piposu eksik olmazmış, yaşamının son aylarında, artık çok seyrek terk ettiği odaları devamlı duman altıymış, kıvılcım yanığı ya da külle kaplı olmayan tek bir mobilyası, eşyası yokmuş. Kadınlara katlanamaz, bir bakışta karşısındaki erkeğin karakterini anlamakla övünür, konu ne olursa olsun çenesi hiç kapanmazmış: Astroloji, burçlar, felsefe, politika, ahlak, din ya da edebiyat. Ayrıca alaycı taklitleriyle insanların korkulu rüyası haline geldiği de kayıtlarda

vardır. Bundan en son nasibini alan, Atina'da karşılaştığı Lord Byron'un peltek konuşmasıdır.

Son günlerinde, ölüm yatağında çaresiz yatarken hizmetçilerinin ellerine ne geçerse yürütmelerini ve kaleyi soyabilmek için dört gözle onun ölümünü beklemelerini izlemiş olmalı. 1839 yılında, altmış üç yaşında öldü. Cesedini onu ziyarete giden iki Doğulu dostu buldu. Kalesinde yapayalnızdı, otuz yedi çalışanının hepsi de ortadan yok olmuş ve içinde öldüğü yatağa kadar her şeyi götürmüşlerdi: Yalnızca kimsenin dokunmaya cesaret edemediği cesedinin üzerindeki süsleri, mücevherleri kalmıştı geriye. Demek ki şu satırları yazdığı mektubunda yalan söylemiyormuş: "Şaka yapmıyorum, Palmyra'nın zafer takının altında, Çöl Kraliçesi olarak taç giydim."

Yaban kedisi Vernon Lee

Vernon Lee, 1889
John Singer Sargent'in deseni

Çok fazla yazmasına karşın, Vernon Lee'nin en büyük yeteneği konuşmaktır. Yaşayanların, artık onları hırsızlıkla suçlayamayacak olan ölülerin başından geçenleri, anekdotlarını kendilerine mal ettikleri ömrü kısa bir yetenektir konuşmak.

Gerçek adı Violet Paget'tir; dili ve milliyeti İngiliz olsa da, yirmi beş yaşına kadar Londra'ya ayak basmışlığı yoktur. Fransa'da doğmuş, çocukluğunu ve gençliğini vatandaşlarının "Kıta" diye adlandırdıkları coğrafyada yolculuk ederek geçirmiştir. Aslında bu gidiş gelişlerden söz ederken yolculuk değil de, Pagetler göçebeydi diyebiliriz. Her altı ayda bir ev değiştirirler, Almanya'nın, Fransa'nın, İsviçre'nin, Belçika ya da İtalya'nın farklı bir yöresine yerleşirler. Ailenin dört üyesi de hiçbir manzarayı izlememekle, hiçbir rehbere danışmamakla, yolları üzerindeki hiçbir anıtı ya da müzeyi ziyaret etmemekle övünür, seçtikleri yerde öncekinin tıpatıp aynısı bir yaşam sürdürürlerdi (turizm düşmanları). 1873'te tüm bu dolaşmalar sona erince Floransa yakınında Il Palmerino adında bir villaya yerleştiler ve Vernon Lee yetişkin yaşamının neredeyse tümünü burada geçirdi.

Ailesinin, geleneksel sözcüğüyle tanımlanamayacağına kuşku yok, annesi (Vernon Lee'nin babası ikinci ko-

casıydı) bir metre elli santim boyunda minicik bir kadın olmasına karşın son derece despot ve hareketli, din düşmanı ve bir o kadar da megalomandı (İncil'deki soy ağaçlarıyla alay eder ama kendisinin Fransa krallarının soyundan geldiğini iddia edermiş). Kocasıyla ilişkisi pek heyecan verici değildi belli ki, villayı ziyaret edenler adamı sık sık bahçıvanla karıştırırlar. O da karısına karşı (yerine getirilmemesi mümkün olmayan) tek görevinin, akşamları herkesin ayrı ayrı yediği yemeğin ardından, ona elinde fener gece yürüyüşü sırasında eşlik etmekten ibaret olduğunu düşünürdü. Violet ya da Vernon'un kendisinden on bir yaş büyük yarım kan ağabeyi Eugene Lee-Hamilton'a gelince diplomatik bir görevle Buenos Aires'e gönderilmemek için bir sinir krizi geçirmiş, ardından yirmi yılı kendini eve kapatıp bir yatağa ya da koltuğa uzanmış halde, kolunu bacağını oynatamadığını iddia ederek ve seyrek olarak bir-iki dize karalayarak geçirmiştir.

Vernon Lee'nin yirmi üç yaşına kadar, yanında bir hanım eşlikçi olmadan dışarı çıkmasına izin verilmezdi; ama yine de edebiyat alanında erken meyve verdiği söylenebilir. On üç yaşında ilk makalesi bir gazetede yayımlanmıştı: "Madenî Paranın Biyografisi" (Fransızca) ve yirmi dört yaşında ilk kitabını yayımladı: *Studies of the Eighteenth Century in Italy* (İtalya'da XVIII. Yüzyıl Hakkında Çalışmalar), hem alışılmadık konusu hem de kitabın içerdiği derin bilgi şaşırtıcıydı. Bundan kısa bir süre sonra, 1881 yılında İngiltere'ye geldi; yeni yayımladığı çalışmaları ve çoğu talihsiz olan yeni kurduğu ilişkilerle kariyerini pekiştirmeye uğraştı. Lee'nin sert yargılarına ve en renkli kişiler hakkındaki karamsar izlenimlerine şaşırmamak gerekir: William Morris'i "bir miço ya da istasyonda çalışan bir hamal"a benzetir; tüm hayranlığına karşın üstadı Walter Peter için "çirkin, sıkıcı, utangaç" diye yazar; ressam Whistler'ı "ufak tefek, dar kafalı, sürekli ya-

kınan, yılan dilli kara bir adam" olarak niteler; D'Annunzio ona "aşağılık bir Rus kontu" gibi görünür ve "Napoléon yanlısı olduğundan" kuşkulanır; Berenson için "bencil, suratsız eşek" der; Oscar Wilde "sevimli"dir ama Wilde, Lee'ye pek sokulmaz; taparcasına hürmet gösterdiği ve bir romanını ithaf ettiği Henry James'le de şansı yaver gitmez. James, Lee'yi över ve yapıtına ilgi gösterir ("Olağanüstü bir düşünme biçimi var," der.), ancak Lee'nin bir öyküsünde, kendisinin karakterlerden biri olarak incelikten yoksun, hatta biraz da kabaca çizildiğini görünce kadına sırtını döner (Lee'nin suçu, James'i öyküsünde kullanması değil, edebî süzgeçten yeterince geçirmemesidir). James öyküyü okumaya tenezzül etmese de, filozof kardeşi William'ı bir mektupla uyaracak kadar ilgilidir bu meseleyle: "Bu kadın akıllı olduğu kadar da tehlikeli, kurnaz ve tuhaf. Gücü, heyecanı ve zekâsının kapsayabildikleri öyle pek alışıldık değil, hele konuşması var ki, kesinlikle üstün. Ama iş arkadaşlığa gelince kendini sakın derim. O bir yaban kedisi çünkü!"

Vernon Lee'nin dostluklarından çoğu kadınlarla ve Lee açısından epey takıntılıdır, görünüşe göre sadece entelektüel birliğe temellenmiş olmalarına karşın, bu durum Lee'nin zekâsının arkadaşlarınınkini gölgede bıraktığı şeklinde yorumlanabilir. Bu dostlarından birinin sadece üç kez gördüğü bir adamla evlendiği haberini alınca, Lee depresyon geçirir, bu ölümüne dek sürecek olan depresyonların ilkidir. Bir başka kadın arkadaşı Lee'yi ilk kez gördüğünde, kendisini, İsa'nın ana rahmine düştüğünü haber veren meleğin karşısındaki Meryem gibi hissettiğini söyler. Vernon Lee tümüyle aseksüel olmalıdır gerçekten de: Ne evlenmiştir ne de bir aşkını itiraf etmişliği vardır. Bu konulardaki düşüncesi açıktı: "İnsanları onlar için her şeyi yapabilecek kadar sevmek bana dayanılmaz geliyor. Derimi yüzmeleri pahasına kimseyi sevemem

ben. İnsanlar olmadan da idare edebilirim. Hatta kimsenin olmaması çok daha rahat."

Terzi elinden çıkma takımlar giyer, bazen bir kravat, bazen de keçeden esnek bir şapka takar, alev alev yanan gri-yeşil gözlerinin –bir başka arkadaşının betimlemesine göre kaplan gözleri– ifadesini yumuşatan gözlükler takar, alt dudağı ve alt dişleri çıkık, burnu nankördür. "Barok" bir çirkinliği olduğu söylenebilir. Ancak konuşması büyüleyicidir, o kadar keskin zekâsı, öyle sivri dili vardır, savları öylesine bol ve çeşitlidir ki, bazen kendisiyle çelişir ya da sözlerini izlemek güçleşir. Estetik üzerine yaptığı sayısız orijinal çalışmanın bugün eskidiği söylenebilir, romanları da hiçbir zaman iyi olmamışlardır; ama "mekânın ruhu" üzerine yazdığı kitaplarında, özellikle de hayaletler ve doğadışı olaylar hakkında yazdığı öykülerinde Isak Dinesen'in ustalığına eriştiği söylenebilir.

Yaşamının sonuna doğru Freud'u okusa da bir faydasını görmez. Onu gerçekleri, olguları bulanıklaştıran biri, baş belası olarak niteler. 1935 yılında yetmiş sekiz yaşında ölür. Son yıllarında tümüyle sağırdır ve bu durum, Lee'yi hep mesafeli olduğu dünyadan daha da yalıtır. En sevdiği iki şeyden de yoksun kalmıştır: pek başarılı olduğu sohbetlerle onu avutan müzik.

Binici şair Adah Isaacs Menken

Adah Isaacs Menken, 1866
Fotoğraf: Sarony

Adah Isaacs Menken'in baş döndürücü yaşamının sonunda tek tasasının, *Infelicia* adlı biricik şiir kitabının yayımlandığını görmek olması şaşırtıcıdır; üstelik de gerçekleşmeyen bir arzu bu, çünkü Menken 10 Ağustos 1868'de, kitabı yayımlanmadan bir hafta önce ölür. Yaşamının en çok tanındığı yıllarında (on-on iki yıl kadar) ne edebiyata ne de edebiyatçılara uzaktır; ama zamanının çoğunu sahnede, bir ata bağlı olarak geçirir. Onu Kuzey Amerika tiyatrosunun uluslararası üne kavuşan ilk lady'si ve her iki kıtanın da gazetelerinin favorisi yapan da bu özelliğiyle, sonu gelmez skandallarıdır.

Çağdaşlarından çoğu söz konusu Menken olunca "lady" ve "tiyatro" sözcüklerini sorgular. Dört kocasına (aralarında bir boksör ile Denver'da tatsız bir şekilde ölen bir de kumarbaz vardı) sayısız âşıklarını da eklemek gerekir. Aralarında son günlerini yaşayan Alexandre Dumas (Baba) ile kızıl saçlı, bodur, ayyaş, eşcinsel ve kırbaçlanma düşkünü mazoşist Victoria dönemi şairi Algernon Charles Swinburne'u saymamak olmaz. Adah Isaacs Menken'in başkalarıyla ilişkileri de vardı ama farklı özelliklerde: İlk müridi olduğu Walt Whitman arkadaşıydı; George Sand, gösterişli bir şekilde Louis Dudevant Victor Emmanuel adıyla vaftiz edilen ve ömrü pek kısa

olan tek oğlunun vaftiz annesiydi; Poe'nun dostu ve yetenek açısından dengi talihsiz Fitz-James O'Brien ile az kadeh tokuşturmamıştı. Henüz son derece saygıdeğer ve geçinmesi kolay bir adamken, Charles Dickens, "La Menken"e (böyle çağrılmayı severdi) ince şiir kitabını kendisine ithaf etme izni vermişti; Gautier, Paris'te kaldığı sürede onu ağırlamış; Verlaine kötü niyetli birkaç dizeyle onunla dalga geçmiş; vatandaşı Mark Twain henüz adı Samuel Clemens'ken Menken'in gösterilerinin tam bir betimlemesini bırakmıştı ardında. Ne yazık ki Menken'in sanatı bu güneyli gazeteciyi pek etkilemedi ve ne yazık ki –Menken açısından– Clemens hiciv yeteneğiyle ün kazandı. Adah Menken'in en ünlü numarası, dünyanın yarısında tanınmasına neden olan numara, Byron'ın tiyatro oyunu *Mazeppa*'nın son derece serbest bir uyarlaması olan gösterisinin sonundaki ata binme sahnesidir; Menken oyuna adını da veren kadın kahramanı canlandırır. Twain'in iğnelemelerini bir yana bıraksak bile, bu yıldızın yorum yeteneğinde hiçbir özgünlük olmadığını kabul etmemiz gerekir: Bir defasında Lady Macbeth'i oynamış ve –pek istemeden– Shakespeare'in tüm metnini değiştirmiş, izleyicilerse farkına bile varmamışlardır (daha klasik oyunlarında, doğaçlama yeteneği onun kadar gelişmemiş rol arkadaşları suyun üzerinde kalabilmek için epey zorlanırlarmış). *Mazeppa*'yı izlemeye gidenlerin asıl niyetiyse çok yakın mesafeden bile oyuncuyu çıplakmış gibi gösteren ten rengi, dapdaracık taytıyla bir atın arkasına bağlanmış halde sahnede belirmesini görmekti kuşkusuz. Menken'in bir erkek rolü oynadığı için taktığı gülünç bıyığının pek de önemi olmadığını eklemek gereksiz. Tiyatroya dürbün götürmediği için kendine içerleyen Twain'e kalırsa Menken tayt değil de, "ince, beyaz satenden, önemsenmeyecek boyutta, adını hatırlayamadığı ama çok küçük bebeklere mutlaka

gereken şu şeyi" giyiyordu. Kaçık-kahramanın gösterisini berbat olarak niteliyor, dağarcığının en sevilen ikinci oyunu "Fransız Casus"ta, La Menken'in casusu "duvar gibi sağır" biri olarak canlandırmasından memnun olduğunu sözlerine ekliyordu; "Çünkü aşırı abartılı el kol hareketleri ancak böyle bir nedenle kabul edilebilir."

Gazeteciye inanacak olursak bu kadar yeteneksiz bir oyuncunun yıllarca okyanusun iki kıyısındaki tiyatro salonlarını doldurması açıklanamaz olmalıdır. Demek ki bir şeyler daha var. Son derece baştan çıkartıcı bir kadın olduğu su götürmez, kalemi en zehirli eleştirmenleri bile etkisi altına alır, hatta kendisine âşık eder, aralarında sadece bir haftalığına kocası olabilmek için onu överek göklere çıkartan Newell da vardır (bir başka kocanın ömrü sadece üç gün olabilmiştir). Görünüşe göre, halkla ilişkiler ve kışkırtma konusundaki becerisine XX. yüzyılın ortalarına kadar yaklaşabilen bile olmamış. Amerikan İç Savaşı sırasında, Baltimore, Kuzey Hükümeti'nin eline geçmek üzereyken köklerini anımsamaya karar verir (New Orleans yakınlarında doğmuştu ve muhtemelen melezdi) ve tiyatroyu kenti kaybetmek üzere olan Konfederasyon askerlerinin üniformaları gibi griye boyatır. Zamanı olduğunda (çünkü aynı zamanda konferanslar da verir) döneminin en cesur, bilge ve alaycı feministlerinden biriymiş gibi ortalarda boy gösterir, canının istediği biçimde kadınların köleliğine karşı protesto gösterileri yapar; ta ki günün birinde Kuzeyli birliklerce tutuklanana kadar. Bir mektubunda anlattığına göre: " beni Güney'e göndermek istediler ama yanıma elli kilodan fazla eşya almama izin vermediler. Elbette ki böyle bir şeyi kabul edemezdim ... yanıma hiç giysi almadan sınırları aşacak değilim."

Aslında yaşamının gerçeği hakkında pek az ama efsaneleri hakkında çok şey bilinir: Hatta Madrid doğumlu

bir İspanyol Yahudisi olduğu bile söylenir (gerçekten de Yahudi olabilir), Avusturyalı bir baronun tecavüzüne uğradıktan sonra, ilk gençliğinde Havana'da fahişelik yapmış, ünlü olunca Viyana Sarayı'nda İmparator Franz Joseph'in karşısına çıkmış, üzerindeki pelerini İmparator'u selamlamak için çıkarınca, altında *Mazeppa*'da giydiği, onu sahnede çıplak gibi gösteren tayttan başka bir şey olmadığı görülmüş (belli ki atı saraya götürmemiş). Bir sürü fotoğrafı olmasına karşın çoğunda, heykelsi bir görünüm içindedir, en sevimlisi yaşlı, şişko ve üstü çıplak Dumas'nın dizlerinde oturduğu ve başını adamın şişkin göğsüne dayadığı resmidir.

Birkaç kez atından düşer ve bu kazalardan birinin ölümünden az önceye rastlamış olmasına karşın farklı bir nedenle ölür, ancak ya doktorlar ölüm nedeni üzerinde anlaşamazlar ya da bu konu pek ilgilerini çekmez. Ne zaman doğduğunu da tam olarak bilemeyiz ama öldüğünde otuzlarının ortalarındadır, son yıllarında ağır bir depresyona gömülür, durmadan "Shylock" karakteri hakkında bir şeyler karalar ve başta da söylediğim gibi, şiirlerinin yayımlanması konusunda büyük kaygı duyar. Fesat dedikodulara göre şiirlerini yayınlanmış görememesi kendi suçuymuş; kitabının kapağını süsleyecek portresini o kadar önemsiyormuş ki, sürekli karar değiştirmiş ve sonunda dünya gözüyle şiirlerini görmek nasip olamamış. Belki de eğrisi doğrusuna gelmiştir, çünkü uzun süreden beri eleştirmenlerin oyunculuğu hakkında yazıp çizdiklerine karşı kayıtsız kalsa da, dizelerinin karşı karşıya kaldığı sert eleştirilerden fazlasıyla incinebilirdi.

"Babil Fahişesi" Violet Hunt

Violet Hunt, 1910
Fotograf: E.O. Hoppé

Kimse Violet Hunt'ın tutarlı biri olduğunu söyleyemez, özellikle de söz konusu aşk yaşamıysa "karmaşaya" bağımlıdır sanki, sık sık saygıdeğerliği ciddi tehlikeler atlatır. En berbat krizi ünlü edebiyat adamı, başyapıt *En Acıklı Öykü* *İyi Asker*'in yazarı, Conrad'ın yakın dostu ve destekçisi Ford Madox Ford'la ilişkisi sırasında geçirmiştir. Ford, karısının boşanmaya rıza göstermemesi, Hunt'ın da onun yalnızca âşığı olarak kalmamak konusunda ısrarcı olması karşısında, köklerine dönerek Alman vatandaşlığına geçip Alman yasalarına göre evlenmenin, hatta memnuniyetsiz metresini mutlu etmek için, inancından vazgeçmiş bir rahiple sahte düğün töreni düzenlemenin eşiğine gelmiştir. Tüm bu sürecin sonu bir skandal ve her iki Mrs. Ford'un da tam merkezinde yer aldığı bir davadır, öyle ki yazar birkaç gün hapis yatmış, Violet Hunt kısa süre Avrupa'ya sürgüne kaçmak ve durumu "Utanç verici! Son derece utanç verici, ah çok utanç verici!" sözcükleriyle tanımlayan temkinli ve resmî Henry James'in memnuniyetsizliğine katlanmak zorunda kalmıştır. Oysa James'e hayrandır.

Violet Hunt, James'in kol kanat gerdiklerinden biridir, ancak bu terimin ima ettiklerinin tersine, aralarında son derece iffetli bir ilişki vardır. Fırsat yoksunluğundan

olduğu sanılmasın, bir gün James'in kır evine davet edilen Hunt, akşam yemeğinden sonra kendini kötü hisseder ve kusar. Bu durumdan giysisini değiştirmek için yararlanarak salona üzerinde sadece bir kimonoyla döner, günlüğüne yazdığına göre "tavırları çok işveli ve imalıdır." James'e gelince tam bir iffet timsali olarak, belli ki Hunt'tan daha çok beğendiği ve okuduğu Mrs. Humphry Ward'ın kitapları üzerine uzun bir söyleve girişir. Ward'ın evli olması bu mutluluğu hiç tadamayan Hunt'ın hüznünü ikiye katlamış olsa gerek.

Hunt'ın bir serüven yaşamaya niyetlendiği tek olgun erkek James değildir elbette. On üç yaşındayken kendini o sıralar elli altı yaşında olan, estetiğin havarisi John Ruskin'e sunar. Ruskin, Rose la Touche'a kız daha on yaşındayken gönlünü kaptırmış, sabırlı ve nazik bir erkek olduğu için on sekizine gelmesini beklemiş, ancak ödülü reddedilme ve aradan yıllar geçtikten sonra da Touche'un ölümü olmuştur. Neyse ki Violet'in bu hazin öyküden pek etkilenerek yaptığı cömert teklif önce ertelenir, sonra da unutulur. Görünüşe göre genç Oscar Wilde –cinselliği daha kapsamlıyken– Hunt'a evlenme teklif etmiş, Hunt çok az kadının yanına sokulabildiği çekingen dâhi Somerset Maugham'ı baştan çıkarmış ve çapkın H.G. Wells tarafından baştan çıkarılmıştır. Tüm bu adları sayıp dökmekten Hunt'ın megaloman olduğu sonucu çıkarılmasın lütfen, çünkü en uzun süren, en ıstıraplı aşklarının bazılarını tarihe geçmemiş kişilerle yaşadığı da olmuştur, örneğin bir diplomat, onu beş-altı kadınla birlikte idare ettiği yetmezmiş gibi, bir de frengi bulaştırmıştır. Daha önce de babasından sadece üç yaş küçük ve onun gibi bir ressamda bulmuştur hazzı ve ıstırabı.

Tüm bu anlatılanların en çarpıcı yanı, 1862 doğumlu Violet Hunt'ın kısa Edward döneminin her türlü hoşgörüsünden ("karmaşalar" ortaya çıkmadığı sürece) fay-

dalanması, ancak yaşamının çoğunu katı ve hoşgörüsüz Victoria döneminde geçirmesidir. Violet Hunt, kendisinden on bir yaş genç Ford Madox Ford ile aşk yaşadığında kırk altı yaşındaydı. O dönemde hayatının aşkını kırk altı yaşında bulmakla övünebilecek çok az sayıda kadın vardır. Madox'un ağına bu kadar teatral bir biçimde düşebilmesi için, Violet'in yetişkin yaşına karşın saf bir yanı olmalıydı. Kendi ifadesine göre, "Tanrı'nın lütfu sayesinde" (besbelli ki Madox'un becerikli bir numarası sayesinde) eli yazarın cebine girer, orada üzerindeki etikette "ZEHİR" sözcüğü karalanmış minik bir şişe bulur. Şişeyi alır ve Madox'a zehri içmeye niyetlenip niyetlenmediğini sorar, olumlu yanıt alınca da, adamın yaşamını kurtardığını düşünür ve bundan ona âşık olması gerektiği anlamını çıkartır. Gerçek Mrs. Ford'u tanıyanların ifadelerine bakılacak olursa kocasının cebinde aynı şişeyi bulsa onu içmeye ikna ederdi.

Violet Hunt, bu kadar aşk serüveninin arasında başka bir sürü şeye de zaman bulmuş, kadınların oy hakkı kazanması için mücadele etmiş, dönemin kötü huylu lezbiyenlerinin elinden yakasını kurtarmış, binlerce kutlamaya katılmış, makaleler ve kitaplar yazmış; roman, öykü, şiir, tiyatro oyunu ve çevirilerinin sayısı otuz biri bulmuştur. Tüm bu yapıtları arasında en uzun ömürlü olanlar neo-gotik öyküleri ve hayalet hikâyeleridir, gerçekten de o kadar muhteşemdirler ki, Henry James, "Bir Dünya Kadınından Hayalet Öyküleri" adını önerir (ama ne yazık ki kabul edilmez). Gerçekten de bir dünya kadınıdır Violet Hunt, öyle ki insan bazen ona hayran meslektaşlarının onu sevme nedeninin, edebî yeteneğinden çok sonsuz dedikodu nesnesi olma kapasitesi ve tüm kapıları açma yeteneği olduğunu düşünebilir. Her zaman kendisini sahiplenecek bir baba figürü arar ve aradığını –bu konuda epey çekinceli davranan– James, Conrad,

Wells ve Hudson'da bulur. Takma adlar konusunda pek başarılı olan James, kadını "Babil Fahişesi" ya da ilk tanıştıklarında giydiği palto ve şapkanın rengi nedeniyle "Mor Leke" olarak çağırır.

Ford'dan sonra başka âşığı olmaz, yaşamının sonunda kötücül erkek karakterler yaratır ama pek başarıya ulaşamaz. İlerleyen frengi nedeniyle sık sık aklını kaybeder ve düzeltilemeyecek çamlar devirir. Bir defasında romancı Michael Arlen'e şöyle der: "Michael Arlen gerçekten hoş bir genç adam, son derece de akıllı. Neden o kadar korkunç kitaplar yazdığını anlayamıyorum!" 1942'de, yetmiş dokuz yaşında öldüğünde hüzünlü ve yalnız bir kadındır. Güçlü ve çelişkili karakteri dostu ya da âşığı olan çok önemli yazarların yapıtlarında yaşamaya devam eder. Violet onlara esin vermiş ama onlar Violet'i çok mutlu etmeyi başaramamışlardır. Ancak çok saf ve iyi niyetli biri ona ölümsüzlük bahşettiklerini söyleyebilir.

Âşık metres Julie de Lespinasse

Julie de Lespinasse

Julie de Lespinasse'ın yaşamı kısa, ıstıraplı ve karmaşıktı, bu, insanları bir araya getirme, uzlaştırma ve kendilerini iyi hissettirme konusundaki olağanüstü yeteneğini daha da çarpıcı kılar. Bellechasse Sokağı'ndaki salonunda her gün düzenlenen edebî sohbetlerine tüm katılanlar (aralarında ansiklopedi yazarı D'Alembert, Diderot, Condorcet, Marmontel, din adamları, soylular, diplomatlar, mizacı farklı hanımefendiler ve hatta mareşal eşleri olurdu), sohbete hemen hiç katılmadan bu kadar ayrıcalıklı zihinler ve zorlayıcı zekâlar arasındaki toplantıları olağanüstü bir beceriyle yönetmesini takdir eden tanıklıklar bırakmışlardır. Bu nedenle, koruyucusu Madam du Deffand onu ihanetle suçlayıp dostlarını çaldığını iddia ederek evinden kovduğunda ve her ikisinin de ortak dostu haline gelen insanlar, iki salondan birini yeğlemeye mecbur kaldığında, çoğunun bu iki hanımdan daha az zeki ve sivri dilli ama daha sevimli olanını seçmesine şaşmamak gerekir. Davetlileri arasında öylesine uyum yaratırdı ki, öldüğü zaman aralarından biri, Mösyö de Guibert, "Bizi ayırdılar," demiştir. Gerçekten de, onun varlığı olmadan hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağını bilen tüm bu insanlar, bir daha bir araya gelmek için neden bulamazlar.

Julie de Lespinasse'ın kökenleri bulanıktır ve pek bir vaatte bulunmaz: Kontes d'Albon'un gayrimeşru kızıdır, babasının kim olduğu kesin değilse de, çok büyük ihtimalle Kont de Vichy'dir; sözü geçen Madam du Deffand'ın büyük ağabeyi. Kontes D'Albon'un meşru bir kızı daha vardır, o dönemde (1739) Vichy'yle evlenir, böylece Vichy nüfusuna almadığı kızının kız kardeşinin kocası, aynı zamanda karısının kız kardeşinin kocası ve kayınvalidesinin de eski âşığı konumundadır. Bu kayınvalidenin, yani annesinin ölümünden Julie de Lespinasse'a pek hayır gelmez, çifte akrabalarıyla birlikte yaşamaya başlar, ona bir hizmetçi gibi, hatta daha da kötü davranırlar, ta ki halası Madam du Deffand kıza acıyıp da onu Paris'e, yanına alıncaya kadar. Bu macera da biraz önce söz ettiğimiz gibi gelişir. İş geçmişine gelince her zaman sessiz kalmayı yeğleyen Julie, Richardson ya da Prévost'un incelikli, kan bağlarıyla ilgili akıl almaz karmaşıklıklarla dolu romanlarındaki hiçbir şeyin onu şaşırtmadığını itiraf etmiştir, belki de bu nedenle en sevdiği yazar çözdüğü, taklit ettiği ve muhtemelen Paris'te ağırladığı Sterne'dür.

Buna karşın yaşamı *Tristram Shandy*'ninkinden çok *Pamela* ya da *Manon Lescaut*'dan alıntılanmışa benzer ve Julie de Lespinasse edebiyat tarihine geçmişse, bunun nedeni de tıpkı koruyucusu ve rakibesininki gibi mektuplarıdır. Ancak bu mektuplaşmalar, birbirine benzemez: Madam du Deffand kötümserliği, iğnelemeleri ve kuşkuculuğuyla öne çıkarken, Matmazel Lespinasse baştan aşağı coşku ve tutkudur; en azından bize kalan mektuplarında. Çoğu pişmanlıkla ve çılgınca sevdiği ama sevmekte biraz geç kaldığı Mösyö de Guibert'e yazılmışlardır. Daha önce de âşık olmuştur, daha az pişmanlıkla ama benzer bir tutkuyla parlak bir İspanyol'u, Marki de Mora'yı sevmiştir, tüm çağdaşları İspanya'nın bu markiyi hak etmediği konusunda hemfikir olduğuna göre, o za-

mandan bu zamana değişen bir şey yok demek ki; biraz yetenekli ve sıra dışı bir yurttaşa hâlâ aynı biçimde kötü davranılıyor bu topraklarda. Bir zamanlar 10 günlüğüne Fontainebleau'ye gittiğinde ona 22 mektup yazan Mora, sağlık sorunları yüzünden Paris'ten ayrılmak zorundaydı. Paris'e döndü fakat tekrar ayrılmak zorunda kaldı; ama bu sefer geri dönemedi çünkü 1774'te Bordeaux'da öldü. Ne var ki, Julie Lespinasse, daha o ölmeden önce, o zamanlar 29 yaşında bir albay ve kadınların okuması oldukça zor olan *Essai de tactique* (Taktik Denemesi) adlı kitabını okuyup, "*Oh, Monsieur de Guibert, que votre tictac est admirable,*"[1] diye bağrıştıracak kadar yakışıklı olan Mösyö Guibert'le tanışmıştı. Kaçınılmaz olarak, 40'larındaki Julie Lespinasse, Guibert'in hayatındaki tek kadın değildi. Hatta en sonunda Albay, Matmazel Julie'nin sevgi ve sadakatini azaltmadan bir başka kadınla evlenmeye kadar vardırdı işi. Julie'nin uçarı Albay'a yazdığı mektuplar, hiç kuşkusuz yetenekli bir kadının yazabileceği edebî eserler arasında sayılabilirdi ki, bunlar da göreceli olarak hiç işe yaramıyordu.

Tüm bu öykünün en hüzünlü kişisi büyük ansiklopedi yazarı Mösyö d'Alembert olsa gerek. Yıllarca iffetli bir şekilde Matmazel Lespinasse ile yaşadığı söylense de, bu durum sürekli gözlem altında tutulmamıştır elbette. Gerçek her neyse yakın dostunun düşüncelerinin merkezi olduğuna inanır, ansiklopediyi bir yana bırakırsak, erkeğin düşüncelerinin merkezi de Julie'dir. Julie de Lespinasse ölünce kendisini vârisi olarak atadığını öğrenir, kadından geriye kalan belgeleri incelemesi gerekir, bu da d'Alembert'e mutluluk getirmez. Kendi mektuplarından bir tanesi bile saklanmazken Mora'nın deste deste mektubu

1. (Fr.) "Oh! Mösyö Guibert *tictac*'ınız pek hoş." (Y.N.)

özenle korunmuştur. (Birçok mektup alan ama muhtemelen yanıtlamayan) Guibert'i ziyaret eder ve şöyle der: "Hepimiz yanıldık! Sevdiği Mora'ymış!" Söylemeye gerek yok ama nezaketin ön planda olduğu bir devri yaşadıkları için Guibert sessiz kalır. D'Alembert yedi yıl daha yaşar, Louvre'da bir lojmanda kalır ve Fransız Akademisi'nin sekreterliğini yapar. Bir türlü teselli bulmaz, arkadaşı Marmontel onu avutabilmek için Julie'nin davranış biçimini ve ölmüş olduğunu anımsatınca "Evet, o değişti ama ben aynıyım, o artık benim için yaşamasa da, ben hep onun için yaşadım. Artık burada olmadığına göre, ne için yaşadığımı bilemiyorum. Bana ne kaldı ki! Eve gidince beni onun yerine gölgesi karşılıyor. Louvre'daki bu lojman mezar gibi, insan girerken sadece dehşet hissedebiliyor," der.

Julie de Lespinasse 23 Mayıs 1776'da, kırk üç yaşında, çevresinde en yakın dostları nöbet tutarken ölür. Son üç gününü o kadar kötü bir durumda geçirir ki, konuşamaz bile. Hemşireleri canla başla ona yardımcı olmaya çalışır ve bir anlığına yatakta doğrulturlar. Son sözleri şaşkınlıkla çıkar ağzından: "Hâlâ yaşıyor muyum?"

Suskun lider Emily Brontë

Emily Bronte
Patrick Branwell Bronte'nin tablosu

Emily Brontë'nin yaşamı o kadar kısa ve sessiz, kendisi o kadar mesafelidir ki, hakkında çok az şey bilinir, bu yine de yaşamöyküsü yazmaya meraklı vatandaşlarının hakkında kalın ama pek bir şey içermeyen ciltler doldurmalarına engel olamamıştır. Tarih, üç Brontë kızından söz etmeyi yeğlese de, aslında beş kız kardeş vardır, alkolik ve sorunlu olmasına karşın en ünlü kız kardeşinin yaşamında çok önemli yer tutan erkek kardeşleri Branwell'i eklemeyi de unutmamak gerekir. Sözü hiç edilmeyen kız kardeşler Maria ve Elizabeth, daha birer çocukken verem nedeniyle birbiri ardına ölür. Dickens'ın hikâyelerini andıran bir dönemde yaşadıkları için, ölmeden kısa süre öncesine kadar öğretmenlerinden kötü davranışlar görür, cezalandırılır ve hakarete uğrar, ayakta duramazken yataklarından kalkmaya zorlanırlar. Ölümlerinden sonra Emily'nin omuzlarına tuhaf bir suçlama yüklenir: Okulun en sevilen ve şımartılan öğrencisi olmasına karşın kurbanları korumak için bir şey yapmamış, başlarına gelenler karşısında susmuş, adaletsizlik karşısında sesini çıkarmamıştır. Bu suçlamanın son derece haksız olduğunu düşünüyorum, çünkü o sıralarda *Rüzgârlı Bayır*'ın yazarı daha altı yaşında bile değildir, kötü davranılan kardeşlerinin ilkinden beş, diğerinden

dört yaş daha küçüktür. Ondan sonra Charlotte, ardından Branwell ve en arkalarından da Emily ile Anne gelir. Başarısız bir şair olan Branwell'i saymazsak hepsi de roman yazarıdır. Anneleri, Emily üç yaşındayken ölür, onları aslen İrlandalı olan babaları yetiştirir, kendisi de vaazlar yazdığı için, edebiyata uzak biri değildir. Ailenin daha acımasız üyeleri, çocuklara sözlü gelenek gereği İrlanda'nın cin, peri, hayalet, şeytan öykülerini anlatırlar; Emily tek romanına ilk sayfasından son sayfasına kadar egemen olan doğaüstüyle ilk bağlantısını bu masallar aracılığıyla kurmuş olsa gerek.

Görünüşe göre sessiz biri olması başına defalarca dert açar ve küstah olarak nitelenmesine neden olur. Emily, ergenlik çağından itibaren sorulara ya tek heceli sözcüklerle yanıt verir ya da hiç vermez, bu kimilerinin ondan kaçmasına, kardeşlerinin de ondan yakınmasına neden olur. Babasının en sevdiği çocuğu olduğu kuşku götürmez, ona ateş etmeyi öğretmiştir, sık sık birlikte kırlara giderek, yapay hedeflere vahşice ateş ederler (Emily bunun tutkunu olur). Mr. Brontë aslında Brunty olan adını Oxford'da öğrenim görürken (başka nerede görebilirdi ki) egzotikleştirerek Brontë yapmıştır (belki de nedeni *bronte*'nin Yunancada gök gürültüsü anlamına gelmesidir), tuhaf ve haşin bir adamdır, hakkında bilinenler (içerlemeler nedeniyle) pek güvenilir kaynaklara dayanmasa da, kızlarına et vermediği ve onları sadece patates yemeye mahkûm ettiği söylenir; yağmurlu bir gecede, kızların bir arkadaşının armağan ettiği botları giydiklerini görünce aşırı lüks bulduğu için botları yakar; karısının giymekten çok bakmak için çekmecesinde sakladığı ipek elbisesini doğrar; iskemleleri tabureye dönüştürmek için arkalıklarını testereyle keser. Tüm bunlar doğruysa Brontë kızlarının kendilerini erkek kardeşleri gibi içkiye vermemiş olması takdire değer. Bu söylentiler

doğru olsun olmasın, Mr. Brontë'nin çocuklarına sevgi duyduğu ve onları eğitmek için sıkıntıya katlandığı gerçektir, kızlarından birer maske takmalarını ister, sonra da onlara sorular sorarmış, yüzlerini kapatırlarsa özgürce ve yürekli yanıtlar vereceklerine inanırmış. Bir defasında Emily'ye baş edilmesi imkânsız hale gelen Branwell'le ne yapması gerektiğini sormuş, yanıt "Onu mantığa davet etmek, mantıklı davranmayı kabul etmiyorsa da kırbaçlamak," olmuş. Emily'nin bu yanıtı verdiğinde altı yaşında olduğunu düşünürsek, her zaman sert çözümlere ve önlemlere yatkınlığı olduğunu söyleyebiliriz. Büyüdüğünde azarladığı zaman boğazına atlamasına engel olmak için köpeğinin yüzüne ve gözlerine yumruklar atar, hayvancağızın yüzü gözü şişer. Bir defasında da bir sokak köpeğiyle kavgaya tutuşan köpeğini ayırmak için hayvanların burunlarına biber döker, demek ki sessizliğine karşın kararlı bir kadındır. Kardeşlerinin onu "Reis" diye çağırmasına şaşmamalı. Ailenin en uzun boylusu olmasına karşın sağlığı yerinde olmayan, narin bir varlık olarak betimlenir. Kız kardeşleriyle Belçika'da geçirdiği sekiz ayın ardından akıl sağlığından da korkmaya başlar; ama bu aile kavgalarında sıkça yer alan bir suçlamadır. Walter Scott'tan çok hoşlanır, Shelley'e ve geceye bayılır, gecenin tadını çıkartabilmek için pek az uyur.

Emily'yi şiirlerini yayımlamaya fazlaca bir ısrara gerek kalmadan ikna eden kardeşi Charlotte'tur. Daha sonra da üçü birden, Currer, Ellis ve Acton Bell takma adlarıyla, yayınevlerine romanlarını gönderirler. Yalnızca Charlotte'unki hemen kabul edilmez ama ikinci romanı *Jane Eyre* hemen yayımlanır. *Rüzgârlı Bayır* çok olumlu eleştiriler alsa da, daha sonra zamanın onu selamlayacağı gibi selamlanmaz, yani o dönemde kimse romanı bir başyapıt olarak nitelemeye cesaret edemez.

1848 yılında, romanın yayımlanışından bir yıl sonra,

Emily'nin sık sık Black Bull adlı meyhaneye giderek kardeşi Branwell'i "toplaması" ve eve dönmesine yardım etmesi gerekir. Ancak kaygıları gündeliktir, ne geleceği göremeyen Emily, ne de yargılayıcı bir ruhu olan Charlotte, Branwell'i iyileştirmek için ciddi bir çaba gösterirler. Ürkütücü öksürük nöbetlerinin ve gözünü kırpmadan geçirdiği korkunç gecelerin ardından Branwell kısa sürede mezara girer. Emily aradan sadece üç ay geçtikten sonra kardeşini izleyecektir. Evde çalışan hizmetçilerden birinin, "Miss Emily, kardeş sevgisi kalbini kırdığı için öldü" açıklamasını yapması ensest söylentilerinin ortaya çıkmasına neden olur; ama muhtemelen Emily Brontë yarı-ensest *Rüzgârlı Bayır*'ında büyük bir beceriyle betimlediği tutkulardan yaşamında hiç haberdar olmamıştır.

Hastalığı sırasında tedavi edilmeyi reddeder, doktorun onu görmesini istemez, bir kez daha o uzun sessizliklerinden birine gömülerek kendini ona pek de iyi davranmayan doğanın ellerine bırakır. 19 Aralık'ta kendini kalkmaya ve giyinmeye zorlar, odasındaki ateşin başına otururak uzun, gür saçlarını taramaya koyulur. Elindeki tarak alevlerin arasına düşer, uzanıp alacak gücü yoktur, yatak odasını yanmış kemik kokusu basar. Sonra aşağıya, salona iner ve koltuğa oturur, orada, öğleden sonra saat ikide, bir kez daha yatağına gitmeyi reddettikten sonra ölür. Sadece otuz yaşındadır ve başka bir şey yazmayacaktır.

KUSURSUZ SANATÇILAR

Charles Dickens, fotoğrafçı bilinmiyor.

Charles Dickens kızlarına kitap okurken.
National Portrait Gallery, Londra.

Charles Dickens, fotoğraf: Herbert Watkins, 1859.
National Portrait Gallery, Londra.

Stéphane Mallarmé, Nadar'ın çektiği fotoğraf.

Stéphane Mallarmé, Edouard Manet'nin yağlıboya tablosu, 1876.
Ulusal Müzeler Birliği, Fransa.

Oscar Wilde. Napoleon Sarony'nin çektiği fotoğraf.

Oscar Wilde, Napoleon Sarony'nin çektiği fotoğraf, 1882.

Charles Baudelaire.

Charles Baudelaire, Étienne Carjat'nın çektiği fotoğraf, 1863.
Paris Fotoğraf Arşivi / S.P.A.D.E.M.

Henry James. John Singer Sargent'in yağlıboya tablosu. 1913.
National Portrait Gallery, Londra.

Henry ve William James, fotoğrafçı bilinmiyor.

Laurence Sterne, Sir Joshua Reynolds'ın yağlıboya tablosu, 1760.
National Portrait Gallery, Londra.

Laurence Sterne, J. Nollekens'e ait mermer büst, 1766.
National Portrait Gallery, Londra.

André Gide, fotoğrafçı bilinmiyor.

André Gide, Roger-Viollet arşivi.

Joseph Conrad. Malcolm Arbuthnot'un çektiği fotoğraf, 1924

William Faulkner, Hy Peskın'in çektiği fotoğraf, 1953, 1962, Time Inc.

William Faulkner. Henri Cartier-Bresson'un çektiği fotoğraf, 1947.

Jorge Luis Borges, Grete Stern'ün çektiği fotoğraf, 1951.

Rainer Maria Rilke, fotoğrafçı bilinmiyor.

Edgar Allan Poe, fotoğrafçı bilinmiyor.

Friedrich Nietzsche ve annesi.

Friedrich Nietzsche, fotoğrafçı bilinmiyor.

T.E. Lawrence, fotoğrafçı bilinmiyor, National Portrait Gallery, Londra.

T.E. Lawrence, fotoğrafçı bilinmiyor, 1927, J.M. Wilson.

T.E. Lawrence, fotoğrafçı bilinmiyor. 1928,
National Portrait Gallery, Londra.

Djuna Barnes, Berenice Abbott'ın çektiği fotoğraf, 1985. Parasol Press.

Mark Twain, Underwood & Underwood.

Vladimir Nabokov, Philippe Halsman'ın çektiği fotoğraf.
Hastings Galleries Koleksiyonu.

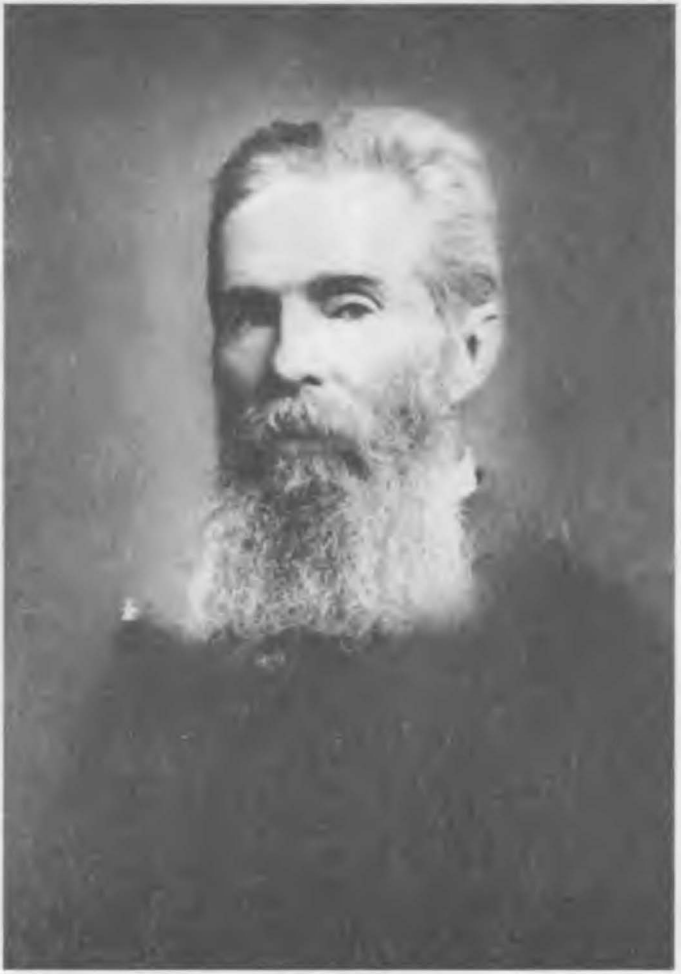
Thomas Hardy. Emil Otto Hoppé'nin fotogravürü, 1913-1914.
National Portrait Gallery, Londra.

William Butler Yeats. Howard Coster'ın çektiği fotoğraf, 1935.
National Portrait Gallery, Londra.

T S. Eliot. Emil Otto Hoppé'nin çektiği fotoğraf, 1919.

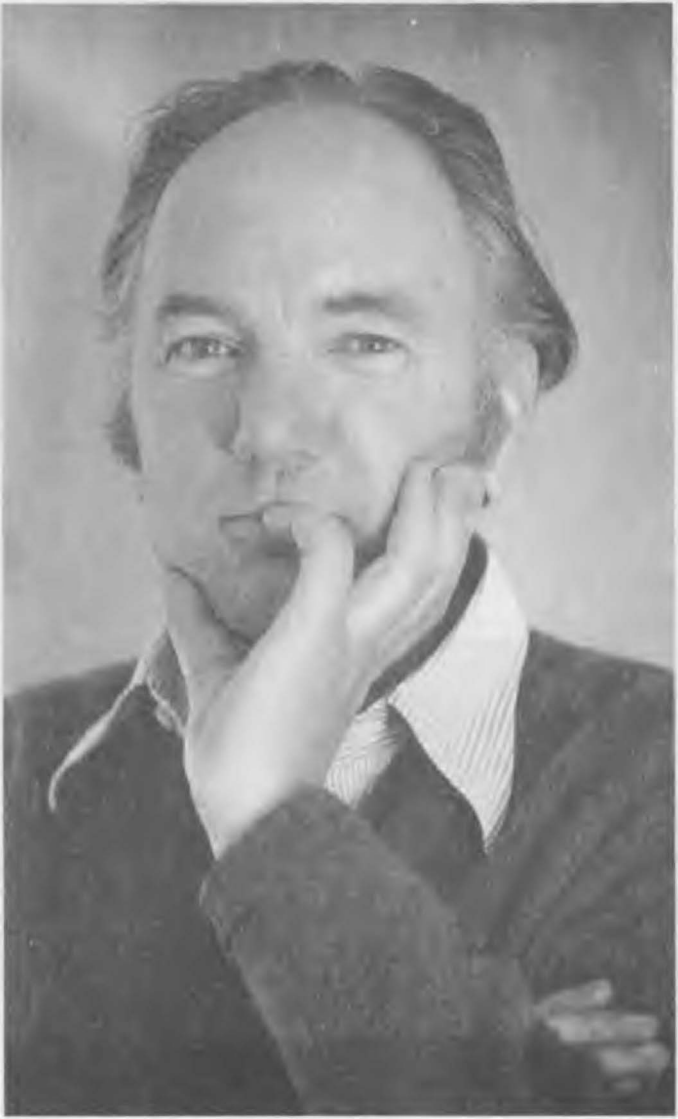
Hermann Melville, Rockwood'un çektiği fotoğraf, 1885.

Vladimir Mayakovski, Aleksander Rodçenko'nun çektiği fotoğraf, 1924.
Walker, Ursitti & McGinnis Inc. ve Aleksander Rodçenko'nun mirasçıları.

Samuel Beckett. Jerry Bauer'in çektiği fotoğraf. 1964.

Thomas Bernhard.

William Blake, J.S. Deville'in yaptığı alçı mask, 1823.
National Portrait Gallery, Londra.

Kimse Cervantes'in yüzünün neye benzediğini bilmiyor, Shakespeare'in nasıl göründüğünden de emin değiliz, bu nedenle *Don Quijote* ve *Macbeth* hiçbir kişisel ifadenin eşlik etmediği metinler; yanlarında tanımlı bir yüz, öteki insanların gözlerinin dondurup da, zaman içinde kendilerine ait kılacağı bir bakış yok. Belki de sadece ölümlerinden sonra, bocalamalarla, kötü niyetlerle ve büyük huzursuzlukla onlara verilmeye ihtiyaç duyulan bakışlardan, ifadeden ya da yüzlerden söz edebiliriz ki, kesinlikle ne Shakespeare'e ne de Cervantes'e aittirler.

Onları tasarlayan kafalara bir göz atamazsak okuduğumuz kitaplar bize daha anlaşılmaz gelir, daha uzakta kalır sanki; hiçbir şeyin kendisine eşlik eden bir imgeden yoksun kalmadığı günümüzde, yazarın sorumluluğunu bir yüzle birlikte düşünememek bizi rahatsız eder; hatta yazarların yüz hatları yapıtlarının bir parçasıdır sanki. Belki de tüm bunları önceden tahmin eden yazarlar, son iki yüz yılda bir sürü portrelerini bırakmışlardır, kimileri tablo kimileri de fotoğraftır, belki de bu nedenle yıllar içinde üzerlerinde bu portrelerin bulunduğu kartpostalları toplama alışkanlığı edindim. Hiçbir yöntem izlemeden öylesine biriken bu koleksiyonda bugün yüz elli resim var. Bunlar artık aşina olduğum, görmeye alıştığım

portreler. Ben Dickens'ı, Faulkner'ı, Rilke'yi (belki de daha iyi ya da daha çekici başka portreleriyle değil) bu kartpostallardaki portreleriyle tanıyorum ve tanıyacağım, çünkü hepsi elimin altında ve arada bir göz gezdiriyorum. Aralarında hiçbir İspanyol bulunmaması dikkat çekici, sanırım benim ülkemde bu imgeler kimseleri ilgilendirmiyor, yazarlarımızın kartpostallarını satmıyorlar ya da ben rastlamadım. İngiltere'deyse bunun tam tersi, Londra'da sadece portrelere ayrılmış bir müze bile var, National Portrait Gallery, benim portrelerimin çoğu da kaçınılmaz olarak oradan geliyor. Bu metni yazmak için onlara bir kez daha bakacağım, hepsine değil bazılarına kısacık bakacağım ama bu kez elimde kalemim olacak. Bu resimlerden dersler ya da yasalar çıkarmaya çalışmak saflık olur, hatta ortak özellikler bile bulamam. İnsanın ilk dikkatini çeken şey hepsinin yazar olması; hepsi de kusursuz birer sanatçı ve çoktan öte dünyaya göç etmişler.

Resimlerime bakınca tüm bedeni görünenlerin sayısının fazla olmadığını görüyorum, çoğu yazar başından başka bir yerini göstermemiştir, sanki onları tanımamızı sağlayan sözcükler sadece bu baştan çıkmış da, oradan ellerine akmamış. Oturan, ayakta duran, uzanan; genelde gereksiz saydıkları bedenlerinin tümünü ya da bir kısmını gösteren çok az sayıda yazar arasında en kusursuz görünen Dickens'tır, oysa pek de öyle poz vermiş gibi durmaz, sanki gündelik görünümündedir. Yazarın poz verdiğine kuşku yok ama vermeyebilirmiş de. Üç fotoğrafında da oturur, ikisinde bir iskemleye arkalığını bacaklarının arasına alarak tersten oturmuştur. İlkinde tek başına olduğu için duruşu yapay, fotoğraf için poz vermiş gibi gelir insana. Kollarını iskemlenin arkalığının üzerine koymuştur, sağ eli hüzünlü, zarafetle hafifçe eğdiği başını yaslayacak kadar yukarıdadır. Bakışları dalıp gitmiştir ama bir züppelik de yok değildir hani; aynı za-

manda da, sanki onun kıymetini bilmeyecek bir kalabalığın önündeymişçesine çelik bakışlar. Saçları biraz dağınık, sakalı keçi, pantolonu pek öyle kırışık değil. İkinci fotoğrafında kızlarıyla birliktedir, onlara kendisinin olamayacak kadar ince bir kitabı okur. Burada da bir iskemleye tersten oturmuştur, bunu iki kez yinelemiş olduğu için, Dickens'ın çoğunlukla böyle oturmayı yeğlediğini düşünmek için her türlü nedene sahibiz. Bu ikinci fotoğrafta saçına ve sakalına aklar düşmüştür ve daha derli toplu görünür, ayaklarının küçük olduğunu görürüz, giysileri önceki fotoğrafına kıyasla ev giysisi rahatlığındadır. Her iki fotoğrafında da sanki boyu çok kısaymış ya da çok sinirliymiş gibi dimdik oturur. Her ikisinde de beklenenin tersine ciddidir, ne şakacı ne de neşeli bir adam gibi durur, sanki bir öfke nöbetine kapılıp da yerinden sıçramak üzeredir. Kızları ona taparlar, ona bayılırlar, her türlü kaprisine ve sabırsızlığına katlanırlar. Hafifçe züppe görünse de bizi kandıramaz: Pickwick'e, Micawber'a, Weller'a ve Snodgrass'a can veren adamın alaycı, neşeli hakikati kendini bu küçücük ayrıntıda koyar ortaya. Bacaklarını açıp da poz vermeyi, iskemlelere tersten oturmayı, saçı başı dağınık görünmeyi kafaya takacak bir adam değildir. Ancak zekâsının ve kurnazlığının başka bir yönünü gösteren üçüncü fotoğrafında farklıdır, yazarmış gibi yapmadığına eminim, bu hem kabalık olurdu hem de yazarmış gibi yapmak kolay değildir; ama elinde kalemi "düşünürmüş" gibi yapar; eli de, kalemi de kâğıda değer. Dickens, durmuş bir sonraki cümlesini düşünmektedir, yazmayacağı bir cümledir bu, bakışları dalıp gitmişse de hafifçe eğlenmekte olduğunu görürüz, çünkü onca süratle o engin ciltleri yazarken durup bunca düşündüğüne ne bizleri ikna edebilir ne de kendisi inanır.

Mallarmé kâğıda değmeyen kalemini uzatmış, asıl

yazarmış gibi yapan o ama pek becerdiği söylenemez; ikiye katladığı şalı omuzlarında, bir sürü öykü vaat eden bembeyaz duvarın önündeki küçük masasının başında. Fotoğraf makinesine mesafeli durarak ona üstünlük kuran Dickens'ın tersine, Mallarmé sadece kameraya bağımlı değil, üstelik de onun büyüsüne kapılmış ve kölesi olmuş. Mallarmé için bu sonsuz bir an, hem bir itirafın temsili, hem de tarihi. Bakışları talimatlarını almış ya da henüz bekleyen birinin bakışları; uyaroğlu, minnet dolu, çocuksu bir heyecana sahip bakışlar. Bu bakışların ardındaki adam gelişmeleri saf bir hayranlıkla izliyor, sanki –yx ile uyaklı bir sonenin tadını çıkarmakla meşgul. Bu nedenlerle Manet'nin yaptığı yağlıboya tablosu çok daha gerçekçidir, burada elinde kalem yerine bir puro vardır, fotoğrafta ne yapacağını bilmeden o sonsuz anın gelmesini bekleyen sol eli, tabloda alışkın olduğu bir hareketle ceketinin cebine girmiştir. Mallarmé yağlıboya tablosunda daha genç ve incedir, rahatça arkasına yaslanır, baktığı bir şey yoktur; henüz sonsuz anların varlığına inanmamaktadır.

Oscar Wilde, tam tersine, daima ve yalnızca sonsuz anların varlığına inanmıştır, bu nedenle her birine bin bir özen göstererek yaşar. Ancak kılıktan kılığa girme kapasitesi o kadar abartılıdır ki, müthiş bir özgünlüğe ulaşan bu kılık değiştirmeleri dikkati çekmez ya da pek üzerinde durulmaz. Onu en çok kaygılandıran yüzüdür ve her iki fotoğrafında da, Wilde yakışıklı bir adam olmaya uğraşır, hatta gerçekten de yakışıklı bir adammış gibi bakmayı başarır; tıpkı bugün reklamlarda boy gösteren mankenlerin yaptığı gibi. Her iki fotoğrafında da ona en çok yakışan ve tek kabul edilebilir şeklin bu olduğunu biliyormuşçasına ağzını aynı biçimde tutar. Fotoğrafların ikisinin de en ilginç yanı Wilde'ın müthiş yeteneği şakacılığının giysilerde kalması, yazarın pek ciddi yüzüne hiç

yansımamasıdır. Burun deliklerinin fazlasıyla açık olması Wilde'ın beklediğinin, soluğunu tuttuğunun işaretidir. Karşımızda ne olursa olsun güzelliğin sadece yüzde ve ifadede olduğuna inanan bir adam var. Yüzüğünü, bastonunu, uzun saçlarını, eldivenlerini, kürkünü, şapkasını cübbesini ve bastonunu öylesine taşıyor; hepsi de sadece başlangıçta gerekli olan, sonradan vazgeçebileceği cazibe araçları, fotoğraflarına bakanı, onun için gerçekten önemli olana yönlendirecek ön koşullardır: Tüm şakaların uzağında, her şeyden çok ciddiyetin güzelliğine ulaşmayı arzulayan bir adam.

Ciddiyetin güzelliğinin Baudelaire'i ilgilendirmediği ortada, belki de onun kadar soylu çizgileri olan birine gerekli bir özellik değil bu. Daha genç ve saçları gürken elleri ceplerinde, bakışları hırçın; daha yaşlandığında ve kelleştiğindeyse kızgın, bir şeyi beklermiş gibi sabırsız. Doğal bir zarafeti var, yaşlandıkça artmış ve hatta ona düşünceli, içine kapanık bir hava vermiş. Her iki fotoğrafında da kulağı dikkat çekici sivriliğiyle portrenin bütününü vurguluyor; tıpkı sonra kırışıklıklara dönüşecek çizgiler gibi. Her iki fotoğrafındaki ifadesi de hemen hemen aynı, ikincisinde daha sert ve memnuniyetsiz, sanki her şeyin bir an önce bitmesini ve çekip gitmeyi isteyen biri, çünkü onu gerçekten ilgilendiren her neyse bu portrelerde değil ve olmayacak, hiçbir portresinde asla yer almayacak. Çok acelesi olan bir insan var karşımızda, daha resmini çekerlerken çoktan çekip gitmiş bile; belki de nedeni onu en çok ilgilendiren şeyin yüzünde olmadığını bilmesidir ya da ona sahip bile değildir.

Henry James için de, gerçekten sahip olmak istediği şeyi, kendi yüzünde bulmayı ummadığı söylenebilir, üstelik de ne sakalı varken ne de kel bir gençken. Ondan bize kalan bu kıllı imgesi değil, Sargent'ın yağlıboya tablosunda, ağabeyi William'a eşlik edendir. James'in yüzü

yeknesak bir bütündür, alnı ve yanakları bir bankacı ya da politikacınınkinin bölünmez sürekliliğine sahiptir. Ancak Sargent'ın donuk bakışlı tablosunda her şey saygınlığa işaret etse de, bankacı ya da politikacı olmadığını ortaya koyan küçük bir ayrıntı vardır: Beceriksizce, utangaçça, yerçekimi yokmuşçasına yeleğinin cebine soktuğu, rahatsız olduğu her halinden belli başparmağı ve ona bağlı eli. Fotoğrafındaysa yazarı fark edilmemekten kurtaran bakışları ve kravatının neşeli düğümüdür; her şeyi böylesine yerli yerinde bir adamın fantaziye verdiği kusursuz ödün. Ancak James'in bakışlarında insanı korkutan bir zekâ vardır, çünkü dışa dönük bir zekâdır bu, ilk bakışta daha kişilikli görünerek insanı yanıltan ağabeyininkinden çok daha sorgulayıcı, felsefidir. Bunu görebilmek için gözlerine bakmanız yeterli, William hemen hemen hiç görmeden dümdüz önüne bakıyor, Henry ise yana doğru bakmış, belli ki orada olmayanları bile görüyor.

Sterne'ün tablosu kuşkuya yer bırakmaz. Canlı bakışlarla dolup taşan bir yüzyılın en canlı bakışlarına sahiptir; büyük yeteneğinin farkında olan ama asla böbürlenmeyen bir adamın bakışları. Sterne, Reynolds'un yaptığı tablosunda ellerini büyük bir rahatlıkla sergiler, sağ elinin işaretparmağı şakağındadır, dehasını işaret eder, sol elini kalçasına koymuştur, hem kendine hem de konumuna son derece güven duyar; Mallarmé'nin fotoğrafından nasıl da farklı. Onu unutulmaz kılacak kâğıtlarını dirseğiyle hafifçe ezer (yaşarken öykülerinin ötesinde olacaktır hep), dudaklarında arkadaşı susar susmaz ne diyeceğini bilen birinin o muzip gülümsemesi vardır; Sterne söz sanatında kendisinden çok daha aşağı düzeyde birini kibarca dinliyor (ve kendi sırasını bekliyor) gibi durur. Mermer büstüyse beceriksiz bir idealleştirme çabasının ürünüdür: Romalı saçını ve yersiz çıplaklığını alev alev yanan gözleri ve sipsivri burnu yalanlar, keyfine

düşkün ve sakin biri gibi görünmez, bu hiç dinlenemeyen birinin yüzüdür, mermerin içine hapsedilmişken bile, içinden huzursuz soluması süzülür.

Gide de James gibi başparmağını yelek cebine sokmuş ama bu hareketin anlamı çok farklı, neredeyse tam tersidir. Bu sakallı ve genç Gide, şapkası ve peleriniyle epeyce havalı, hatta her an birilerine sataşmaya hazır gibi durur ve profesyonel bir silahşöre benzer. Bakışları aksi ve kaçaktır, karşısındakini hor görür, tüm bedeni (uzattığı boynu, sakalı, kararlı duruşu) bilenmiş, keskindir. Olgunluk fotoğrafındaysa tüm bunlar sanki mucizevi bir biçimde ortadan yok olur. Burada anlayışlı ve hüzünlü bir insan vardır. Kalemle çizilmiş kadar kesin hatlı, ince dudakları akla katı olabileceğini getirirken kalın kaşlarıyla ve gözlüğünün yumuşattığı muhtemelen kederli ve besbelli ki merhametli bakışlarıyla çelişirler. Bu iki fotoğrafa ayrı ayrı baktığımızda, günlükleri ne anlatırsa anlatsın, her ikisinde de gizemli bir insanın karşısında olduğumuzu hissederiz. İki fotoğrafı yan yana koyup da bakarsak, karşımızdaki bir bilinmezdir.

Gide'in yapıtlarını Fransızcaya çevirdiği Conrad, çok ciddi görünüyor, koltuğuna yerleşmiş ama ellerini nereye koyacağını bilememiş, biri kapalı, öteki açık; açık olanla kapalı elini sarmalamış, gizliyor. Sanki her zaman bu kadar özenli, yani fotoğraf çektirmek için giyindiği kadar kusursuz giyinmeyen bir adammış gibi görünümünden çok kaygı duyuyor. Portresinde bir saygınlık abidesi olmaya niyetli sanki; her şeyden önce iyi insanlar olduklarını göstermek zorunda olan göçmenlerin ve sürgünlerin onca zahmetle ulaştıkları o saygınlık. Sakalı son derece özenle düzeltilmiş, ancak uçları sipsivri bıyıkları ve yine sivri, üçgen biçimiyle, bir İngiliz vatandaşının sakalı olması pek zor gerçekten de. Son derece ciddi, kirpiksiz gözleri haksızlık edilen bir masumun, içinde öfke-

sini biriktiren adil bir adamın gözleri olabilir. Ya da bir Doğulu'nun gözleri.

Doğulu olmasa da William Faulkner'ın gözleri de aynı sınıfa ait, ilk fotoğrafında tepeden tırnağa bir şıklık abidesi, ancak ceket cebinden fırlayan mendili ve kusursuz taranmış bembeyaz saçlarıyla bir düğündeki sağdıcı andırdığını da söyleyebiliriz. Kırışık alnı, damadı olarak görmeye katlanamayacağı müstakbel damadına bir-iki el ateş etme fikrinden çok zor caymış izlenimi yaratır, bu kararı henüz o kadar yenidir ki, sol eli büyük bir soğukkanlılık ve kararlılıkla her an silahını çekebilirmiş gibi durur. İkinci fotoğrafında, Faulkner kolunu ovuştururken çevresinde cüce köpekler koşuşturmaktadır, fotoğraf tümüyle resmiyetten uzaksa da, şiirsel ya da dingin olduğunu söylemek mümkün değildir. Profilden ilk fotoğrafındaki kadar ciddi görünür, ense tıraşı yerinde, çekingen, hatta biraz da yabanidir. Her ikisinde de yüzlerini görmek bile istemediği ziyaretçilerin yaklaştığını görmüştür de, onlarla tek kelime etmeye niyeti yoktur sanki. Faulkner köpekleriyle başbaşa kalmayı istese ya da silahını evde bırakması gerekse de, dosdoğru kızının düğününe gitmeyi yeğler kuşkusuz.

Zavallı Borges sabırlı ve pişman görünür. Elli üç yaşında, bir tabureye tünemiş, züppelikten çok, engellenmemiş bir görüntü alması gereken fotoğrafçının işini kolaylaştırmak için gözlüğünü çıkarmıştır. Onu geçici olarak elinde tutar; içinde hiçbir kötülük olmayan, masum ve kesinlikle çaresiz biridir. Bir tabureye dik mi oturulur, yoksa insanın rahatça bacak bacak üstüne atması mı gereklidir, bilemez. Yeni çıkardığı gözlüğünü objektiften saklaması gerektiğinden de, tüm düğmeleri ilikli ceketinin (kiremit rengi derdim) fazlasıyla doğrucu bir hava verdiğinden de bihaberdir. Şık giyinmiştir ama nedense fotoğrafı bir pazar günü çektirmiş gibi durur. Göz-

leri, birden tekrar kavuştukları miyoplarıyla, artık ne olduğunu çok iyi bildiğimiz kaderini duyururlar bizlere: Gözlüksüz göremezler, ancak sırf bu nedenle bakmaktan vazgeçecek değillerdir.

Rilke'nin yüzü umduğumuz gibi değildir, yazdığı zaman alışkanlıklarında ve ihtiyaçlarında son derece titiz ve dayanılmaz olan büyük şair, bu alışkanlıkların üstesinden gelmiş, ihtiyaçlarını gidermiştir sanki. Çukura kaçmış gözlerinin çevresindeki mor halkalarla yüzü basbayağı tehlikeli görünür, aşağı sarkık, seyrek bıyığı şaire bir Moğol havası verir; bakışları o kadar soğuk ve ima doludur ki, neredeyse zalimdir, sadece –Conrad'ın kararsız ellerinin tersine, olması gerektiği gibi kavuşturduğu– elleri ve kaliteli giysisi –kusursuz kravatı ve kusursuz takımı– ona sevecen bir hava vererek bu zalimliği birazcık da olsa yumuşatırlar. Gerçek şu ki bu fotoğraf, laboratuvarında durmuş, yasak ve canavarca bir deneyin sonuçlarını inceleyen hayalperest bir doktorun da olabilirdi.

Mutsuz ve lanetli Poe, tersine, haşin bakışlarına, dışa çıkık alnına, seyrek ve tarak görmemiş saçlarına karşın tümüyle zararsız görünür. Bir elini Napoléon gibi ceketinin içine sokmuştur, ancak bunu yapabilmek için ceketinin en az dört düğmesini çözmesi gerekmiştir, çok yoksul, serseri bir görünümü vardır. Ama belki de tüm niyeti iyi bir izlenim yarattığına inanmaktır: İyice yıpranmış giysileriyle bir dâhi. Yine de sahip olduklarının en iyisini giyinip kuşanmış.

Poe ve Nietzsche'nin aynı üstüne başına aldırmayanlar sınıfından olduklarını düşünebiliriz. Filozofun elindeki şapka bir at arabası sürücüsününkini andırır, öbür koluna henüz sevimsiz bir kadın olarak görmediği, başka bir duygu beslemiyorsa da en azından saygı duyduğu annesi girmiştir. Bıyıkları da, saçı başı da darmadağınıktır, paltosu epey iri bir akrabasından ödünç alınmış gibi du-

rur üzerinde. Öbür fotoğrafında üstü başı daha özenli, paltosu bedenine uygun, pos bıyığı daha derli toplu ve saçı taranmış görünür. Ancak nemli gibi duran saçı biraz fazlaca kabarmış, sanki fotoğraf çekilmeden bir an önce geriye doğru iteklenerek alnından uzaklaştırılmıştır. Sağ elini yanağına bastırır, yüzünde hızla öne doğru atılan birinin ifadesi vardır: Filozofun görüntüdeki bütünlüğü parçaları toplu iğnelerle tutturularak sağlanmıştır sanki.

T.E. Lawrence da, Arabistanlı Lawrence kisvesine bürünmediği zaman, İngiliz Kraliyet Birlikleri'nin Ross ya da Shaw adındaki sıradan bir askeriyken öyle pek derli toplu görünmez, tablolarında farklı kılıklarla resmedilerek idealleştirilen imgesinden çok farklıdır. Kılıktan kılığa girmeden nasıl duracağını bilemez sanki; çenesi elinin üzerinde, eli dik tuttuğu kolunun üzerinde, bu kolunun dirseği öbür elinin üzerinde, dirseği tutan eli kapalı ve üstelik de bu halde ayakta. Paçaları kısa pantolonu ve tuhaf duruşuyla ilk fotoğrafında Stan Laurel'a benzer, ikincisinde incecik bacakları ve daracık göğsüyle insanda acıma hissi uyandırır, bir kez daha elini en olmayacak yere koymuş, bu nedenle kolunu gövdesinin arkasından bükmesi gerekmiştir. Ayaktakımından birinin hatlarına sahiptir; olmak istediği insanın hatları: Bir asker, bir proleter. Üçüncü fotoğrafında sahra yatağına uzanmış kitabını okur, ensesi meydandadır, ıstırap içinde olmadığı ender anlardan biri, belki *The Mint* adlı kitabında betimlemediği anlar.

Djuna Barnes omuzlarına attığı paltosu ve güzel türbanıyla müzenin en seçkin kişisidir. Bilinçli olarak böyle giyinmiştir ve poz verdiğinin de farkındadır ama her ikisi de onun açısından gündelik bir alışkanlıktır sadece. Yakışıklı görünmeye ve hatta öyle olmaya çabalayan Wilde'ın tersine güzel olmadığını bilir, güzel görünebileceğine inanmaz, bu nedenle insanın ifadesini yu-

muşatan o hülyalı bakışlara hiç yüz vermez; kuşkucu, alaycı gözlerle dimdik bakar karşısına, havası konusunda sadece kıyafetine (özellikle de paltosunun yukarı kaldırdığı yakasına) ve duruşunun ağırlığına güvenmektedir. Kolyesi onu süslemez, korur. Kendine duyduğu güvenden çok edep duygusunun boyunduruğu altında olan bir kadındır.

Mark Twain ve Nabokov'un pek edepli oldukları söylenemez, daha çok teatral diye tanımlanabilirler. Twain beyaz gömleği ya da gecelik entarisi üzerinde, yatağına uzanmış yazmaktadır, Mallarmé ya da Dickens gibi yazma numarası yapmadığından emin olabiliriz, gerçekten de bir sözcüğün ortasındadır, çünkü öyle zaman kaybedecek tiplerden değildir. Fotoğrafının çekildiğinin farkında olmaması olanaksız, belli ki farkında ya da umurunda değilmiş gibi yapıyor. Yatağı düzenli, bir hastanın yatağını andırmıyor; hasta insanların yatakları dağınık, şilteleri çöküktür, yastıkları düz olur. Bu nedenle, fotoğrafa bakanın aklına, Mark Twain'in tüm yaşamını yatakta geçirip geçirmediği geliyor ister istemez.

Nabokov'a gelince şakacı biriydi ama öyle tanınmak istemezdi; bu nedenle tutkulu bir ifadeyle, kendini yaptığına kaptırmış gibi bakmaktadır. Ama korkunç ve belki de yaralı dizlerini göstermekten, asla gerçekten Amerikalı olamayacak birisi için kabul edilemez bir kasketi takmaktan çekinmez. Bermuda şortunu giymiş, kelebek avlar gibi görünmektedir ama gömlek cebi kalemlerle dolu ya da içinde gözlüğü varmış gibi görünür; artık her neyse av için uygun olmayan bir nesne. Yaşlı bir adamdır ama bu yüzünün ifadesinden çok üzerine giydiği hırkadan bellidir. Öte yandan kimse bir eli belindeyken bir şey yakalayamaz.

Djuna Barnes koleksiyonun en seçkini, Lawrence da en proleteriyse Thomas Hardy en köylüsüdür kuşkusuz.

James'i bir yana bırakırsak (tam zıt uçta elbette ki), aralarında hiçbir şekilde yazara benzemeyen yegâne kişidir; kaba, yünlü kumaştan boğazına kadar ilikli yeleği, yıpranmış teni (ahşaba benzer), kirpiksiz gözleri, fazla uzamış kaşları, samanı andıran bıyığıyla bu yaşlılık fotoğrafında bir kasaba doktorunu andırır. Tatminsiz ve memnuniyetsiz yüz ifadesinin nedeni, kendi deyimiyle "yaşamın ironileri" olan fazlasıyla karanlık hikâyelere tanıklık etmesinin ardından gelen, zorunlu ve istenmeyen bir emeklilik olabilir. O dönemde Hardy, düzyazıdan vazgeçerek şiire yönelmiştir ama bir şairden başka her şeye benzer. On dört yıl daha yaşayacağını akla getirince, kırışık teninin ne hale gelmiş olabileceğini düşünmek insanın tüylerini ürpertiyor. Ya da bir köylü olduğu için, gençliğinden beri bu haldeydi.

Fotoğrafındaki kır saçlı ve yaşını başını almış adam görüntüsünü dizeleriyle bağdaştırmak kolay değilse de, gerçekten kusursuz bir şair varsa Yeats'tir. İfadesini gören ya bir fanatikle ya da aydınlanmış biriyle, her türlü fikrinden ve hareketinden kesinkes emin çok güçlü bir karakterle karşı karşıya olduğunu sanır; çok özgün bir ifadedir bu. Karmakarışık saçları onu bir ihtiyar olmaktan kurtarır, neredeyse sarışındır, bu tüm yüzüne hareket ve canlılık katar; son derece enerjiktir. Koyu renk kaşları da dikkat çekicidir, gözlüğünün ardındaki o görünmeyen bakışının nasıl olduğunu ancak hayal edebiliriz, sanki her şey sözden ibaretmişçesine, aslında o çok yetkin dudaklarıyla bakar yüzümüze.

Yeats'in tersine Eliot çok rahat bir deneme yazarı da olabilirdi, aslında bankacı da diyebilirdim ama bu hilekârlık olurdu; çünkü banka memuru olduğunu biliyoruz. Onlarca yıl, saçını aynı şekilde tarar ve böyle kafasına yapıştırmasının kepçe kulaklarını daha da ortaya çıkarmasına aldırmaz; çünkü kulaklarının başının görünü-

şüne özgünlük kattığını bilir. Mükemmeliyetçi ve her şeyi kusursuz yapmaktan hoşlanan bir adamdan söz ediyoruz, dolayısıyla görünüşünün bu kadar kusursuz olması ona fazladan bir çabaya mal olmaz, sadece alışkanlıktır. Dünyanın düzeni hakkında pek az kuşkusu olan, temelde bu düzenle bir sorun yaşamayan ve devam etmesine katkıda bulunmaya hazır birinin güvenli, dingin bakışlarıyla bakar. Bu yüzün bütünü tuhaf, neredeyse tutkulu bir umut yayar, bu nedenle bir mucit de olabilirmiş.

Gerçek şu ki Melville insanı hayal kırıklığına uğratıyor: Kendisinin bir karikatürü gibi; demek istediğim *Moby Dick*'i yazdığına iddiaya girebiliriz de, *Bartleby* ya da *Billy Budd* için aynı şeyi söylemek mümkün değil. Göğsü gölgede kalmış, daha doğrusu bu yüzde gerçekten biricik olan şeyi daha da vurgulamak için silinip gitmiş; upuzun ve ataerkil, gereğinden fazla ataerkil sakalını. Fotoğrafı Oscar Wilde'ın her iki fotoğrafıyla da kesinlikle çağdaş olan bu muhterem beyefendi, Wilde'ın mutlak zıddı, cezası ve inkârı gibidir: Saçı kısa, gri ve dalgalıdır, kaşlarının arası açık, bu bölgeye denk gelen saçı daha koyudur, sol gözünün bakışı bulanık, sağ gözününki otoriterdir; tıpkı tek bir düğmesinin, en tepedeki düğmesinin fark edilebildiği mütevazı bir ceket gibi. Melville bu fotoğrafta bir dededir, bir Quaker, hacı, millî hazine ya da en beteri; kendi yapıtlarından fırlamış simgesel bir karakter.

Mayakovski, Melville'in tersine, vahşi bakışına karşın otoriter değil, savunmasız görünür. Bir Rus filminden çok Amerikan filminden fırlamış gibi durur. İflah olmaz bir kanun kaçağı ya da sokak ortasında yasal mı yasal ama elbette ki yargılanmadan idamının hemen öncesinde köşeye kıstırılmış toplum düşmanı. Ellerinin arasında olması gerektiği gibi silah değil de kâğıtlar tutar, geri kalanı son derece uyumlu resimde yerine oturma-

yan yegâne ayrıntı da budur; elbette bu kâğıtlar insanın korkacağı ya da ardından ağlayacağı şiirler değil de, bir platformdan kalabalığa okuyacağı duyurularsa. Huysuz, bir şeylerin musallat olduğu biri gibi görünür ama kararlı ve sabit bakışının da ortaya koyduğu gibi, onu kurşunlarla delik deşik etseler de teslim olacak adam değildir. Yine de ayakkabılarının tüm bunlardan daha dikkat çekici olduğunu düşünüyorum; ütüsü yerinde pantolonunun duble paçasını hafifçe istila eden bu ayakkabılardan insan ölürken bile vazgeçemez.

Beckett'ın fotoğrafında da ayakkabılar öne çıkar; ancak bu kez sahibi onlardan korkmuş da bir köşeye sinmişçesine neredeyse yere oturmuştur. Burada da bir şeylerin musallat olduğu bir adamdan söz edebiliriz; ancak Beckett'ın ecinnilerden korkmuş görüntüsü yoktur, hatta çoktan içine girmişlerdir bile. Sağ elinde sigarasını tutar, sol eli onun kadar mütevazı birine yakışmayacak şekilde, saatten çok bir bilezikle süslenmiştir. Giysilerinde pek öyle dikkate değer bir ayrıntı olmasa da, kol düğmeleri kelepçeyi andırır. İnsanın gözüne batan ayakkabıları olmasa, Beckett'ın herhangi bir portresinde olduğu gibi bu fotoğrafta da ilk dikkatimizi çeken kafası ve hayvani bir ifadeyle dosdoğru karşıya bakan kartal bakışları olacaktı; sanki neden bu sonsuz anın arayışında olduklarını, neden birinin onun fotoğrafını çektiğini anlamıyordur yazar. Beckett öleli çok zaman geçmedi, sanırım bu nedenle gözleri tüm diğer yazarlarınkinden daha canlıdır.

Thomas Bernhard'ın ölümünün üzerinden de çok zaman geçmedi, henüz kartpostalı basılmadı ancak bu fotoğraf bir kartpostala benzer ve tüm koleksiyonumun en dokunaklı resimlerinden birisidir. Çok çekici olmayan ve biraz da kaba yüz hatlarına (yaşlandıkça daha seçkin görünmeye başladı) ve fotoğrafın çekilmiş olması gereken tarihe ihanet eden uzun favorilerine karşın, gözleri

nedeniyle koleksiyonumun en kibar, en şakacı, en akıllı ve en sempatik ifadesinin sahibidir. Yüzünü okşadığı sol eli nedeniyle ilk bakışta çok yapay bir poz vermiş gibi görünse de, hemen ardından neredeyse dudaklarının arasına giren serçeparmağının fark edilmesiyle bu ilk izlenim kaybolur gider; insan yazarın huzurlu düşüncelere dalmış olduğunu fark eder. Gözlerinde şaşıran değil, öğrenen bir bakış vardır ve öylesine temizdir ki, geniş burnunu da, kelleşen kafasını da bir çırpıda siler. Bu uyanık bakış, "Yaa, demek ki öyle," diye düşünmektedir sanki.

Tüm koleksiyonun en ölüsü, Willam Blake'tir kesinlikle; hatta kendisi bile değil, maskesidir. Bu maske, cesedinden yola çıkarak yapılmamış elbette, kartpostalın verdiği bilgiye göre yaşarken yapılmış: *Plaster-cast from a life-mask, 1823* (canlı modelden alçı maske), gerçek ölümünden dört yıl önce. Öteki yazarlar fotoğrafları çekilirken yazarmış ya da düşünürmüş gibi yaparlarken Blake ölmüş gibi yapmış olmalı. Ancak iyi rol yaptığını söyleyemeyiz, bir kaidenin üzerinde duran yüze dikkatle bakarsanız, gözlerinin ölü bir adama ait olmadığını hemen anlarsınız, çünkü hâlâ görebilirlermiş ama görmeyi istemiyorlarmış gibi sımsıkı kapalılar. Burun deliklerinden de soluğunu tuttuğu belli. Alnı atan damarlarla doluymuşçasına gergin. Dudakları yok, yerlerine tek defada çizilmiş uzun, sert bir çizgi ve bu çizgide de gerginlik var. Blake yaşarken ölü taklidi yapıyor, şimdiyse gerçekten ölü ama yine de bizi kandırmayı başarabiliyor: Ölümünden sonrasını kontrol edebilen bir adam. Ölüyle canlının karışımı, bu nedenle en kusursuz sanatçının portresi onunki.

KAYNAKÇA

Acton, Harold, *Memoirs of an Aesthete*, Methuen, Londra, 1970; *More Memoirs of an Aesthete*, Methuen, Londra, 1970.

Adlard, John, *Stenbock, Yeats and the Nineties*, Cecil and Amelia Woolf, Londra, 1969; *Christmas with Count Stenbock*, Enitharmon Press, Londra, 1980.

Amis, Kingsley, *Rudyard Kipling*, Thames & Hudson, Londra, 1975.

Andreas-Salome, Lou, *Mirada retrospectiva* (çeviri: Alejandro Venegas), Alianza, Madrid, 1980.

Baretti, Guiseppe, *Scritti*, Einaudi, Turin, 1976.

Barnes, Djuna, *New York*, Sun & Moon Press, Los Angeles, 1989; *I Could Never Be Lonely without a Husband*, Virago, Londra, 1985.

Bjørnvig, Thorkild, *The Pact, My Friendship with Isak Dinesen*, Souvenir Press, Londra, 1984.

Blixen, Karen, *Out of Africa*, Penguin, Harmondsworth, 1979.

Bowles, Paul, *Without Stopping, An Autobiography*, The Ecco Press, New York, 1985.

Carpenter, Humphrey, *Geniuses Together*, Unwin, Londra, 1987.

Carr, John Dickson, *The Life of Sir Arthur Conan Doyle*, Harper, New York, 1949.

Conrad, Jessie, *Joseph Conrad As I Knew Him*, Garden City, New York, 1926.

Conrad, Joseph, *Conrad's Prefaces*, Dent, Londra, 1937; *The Mirror of the Sea, Memories and Impressions*, Methuen, Londra, 1926; *A Personal Record*, Nelson, Londra, t.y.; *Congo Diary and Other Uncollected Pieces*, Garden City, New York, 1978.

Cowley, Malcolm, *The Faulkner-Cowley File, Letters and Memories, 1944-1962*, Penguin, Harmonsworth, 1978; *Writers at Work, First Series*, Penguin, Harmondsworth, 1977.

Craveri, Benedetta, *Madame du Deffand e il suo mondo*, Adelphi, Milano, 1982.

Croft-Cooke, Rupert, *Feasting with Panthers*, Holt Rinehart & Winston, New York, 1967.

Cross, Wilbur L., *The Life and Times of Laurence Sterne*, Russell & Russell, New York, 1976.

Curle, Richard, *The Last Twelve Years of Joseph Conrad*, Garden City, New York, 1928; *Joseph Conrad, A Study*, Kegan Paul, Londra, 1914.

Daiches, David, *Robert Louis Stevenson and His Wold*, Thames & Hudson, Londra, 1973.

Day, Douglas, *Malcolm Lowry, A Biography*, Oxford University Press, Oxford, 1984.

Deffand, Madame du, *Cher Voltaire*, Des femmes, Paris, 1987; *Lettres à H. Walpole. Voltaire et quelques autres*, Plasma, Paris, 1979.

Dinesen, Isak, *Letters from Africa, 1914-1931*, Picador, Londra, 1979; *Daguerreotypes and Other Essays*, Heinemann, Londra, 1979; *On Modern Marriage and Other Observations*, St Martin's Press, New York, 1986.

Douglas, Lord Alfred, *Oscar Wilde, A Summing-Up*, The Richards Press, Londra, 1950.

Doyle, Arthur Conan, *Memories and Adventures*, Oxford University Press, Oxford, 1989; *The Great Boer War*, Smith, Elder & Co., Londra, 1900.

Edel, Leon, *The Life of Henry James* (2 cilt), Penguin, Harmondsworth, 1977.

Ellmann, Richard, *Oscar Wilde*, Hamish Hamilton, Londra, 1987; *Four Dubliners*, George Braziller, New York, 1987.

Faulkner, John, *My Brother Bill*, Gollancz, Londra, 1964.

Faulkner, William, *Essays, Speeches and Public Letters*, Chatto & Windus, Londra, 1967; *Mayday*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, 1978; *Selected Letters* (Joseph Blotner editörlüğünde), Vintage, New York, 1978; *Helen: A Courtship and Mississippi Poems*, Tulane University & Yoknapatawpha Press, New Orleans & Yoknapatawpha, 1981; *Últimos cuentos* [*Last Tales*] (çeviri: Alejandro Vilafranca del Castillo, önsöz: Javier Marías), Debate, Madrid, 1990.

Field, Andrew, *Djuna: The Formidable Miss Barnes*, University of Texas Press, Austin, 1985.

Flaubert, Gustave, *Correspondance* (3 cilt), Gallimard, Paris, 1973, 1980, 1991.

Flaubert, Gustave ve Turgenyev, İvan, *Correspondance* (3 cilt), Flammarion, Paris, 1989.

Fluchère, Henri, *Laurence Sterne, de l'homme à l'oeuvre*, Gallimard, Paris, 1961.

Ford, Ford Madox, *Return to Yesterday*, Liveright, New York, 1972; *Portraits from Life*, Houghton Mifflin, Boston, 1980; *Memories and Impressions*, Penguin, Harmondsworth, 1979; *Joseph Conrad, A Personal Remembrance*, The Ecco Press, New York, 1989.

Gide, André, *Oscar Wilde in memoriam (Souvenirs)*, Mercure de France, Paris, 1989; *Journal 1889-1939*, Gallimard, Paris, 1986; *Journal 1939-1949 & Souvenirs*, Gallimard, Paris, 1984.

Gilmour, David, *The Last Leopard*, Collins Harvill, Londra, 1988.

Hall-Stevenson, John, *Yorick's Sentimental Journey Continued*, The Georgian Society, Londra, 1902.

Harris, Frank, *Contemporary Portraits, I Series*, Mitchell Kennerley, New

York, 1915; *Contemporary Portraits, II Series*, New York, 1919; *Contemporary Portraits, III Series*, New York, t.y.; *Contemporary Portraits, IV Series*, Grant Richards, Londra, 1924.

Hyde, H. Montgomery, *Henry James at Home*, Methuen, Londra, 1969; "The Lamb House Library of Henry James", *The Book Collector*'da, 16. cilt, no: 4, 1967 Kışı.

James, Alice, *Diary*, Penguin, Harmondsworth, 1982.

James, Henry, *The Complete Notebooks*, Oxford University Press, Oxford, 1987; *Autobiography*, Princeton University Press, Princeton, 1983; *Within the Rim*, Collins, Londra, 1918; *A Little Tour of France*, Oxford University Press, Oxford, 1984; *English Hours*, Oxford University Press, Oxford, 1981; *Italian Hours*, Grove Press, New York, 1979; *Parisian Sketches*, Rupert Hart-Davis, Londra, 1948.

James, Henry ve Stevenson, Robert Louis, *A Record of Friendship and Criticism*, Rupert Hart-Davis, Londra, 1948.

James, Henry ve Wells, H.G., *A Record of their Friendship, their Debate on the Art of Fiction, and their Quarrel*, Rupert Hart-Davis, Londra, 1958.

Joyce, Stanislaus, *My Brother's Keeper*, Faber & Faber, Londra, 1982.

Joyce, James, *Scritti italiani*, Mondadori, Milano, 1979; *Selected Letters* (Richard Ellmann editörlüğünde), The Viking Press, New York, 1976; *Critical Writings*, Faber & Faber, Londra, 1959.

Kipling, Rudyard, *Something of Myself*, Penguin, Harmondsworth, 1977; *Stalky & Co.*, Macmillan, Londra, 1982.

Lampedusa, Tomasso Giuseppe di, *Lezioni su Stendhal*, Sellerio, Palermo, 1987; *Letteratura inglese, Volume primo*, Mondadori, Milano, 1990; *Letteratura inglese, Volume secondo*, Mondadori, Milano, 1991.

Laver, James, *Oscar Wilde*, The British Council, Londra, 1954.

Lee, Vernon, *The Handings of Words*, The Bodley Head, Londra, 1923.

Legallienne, Richard, *The Romantic '90s*, Putnam, Londra, 1951.

Ligne, Prince de: *Mémoires, lettres et pensées*, François Bourin, Paris, 1989.

Lottman, Herbert, *Gustave Flaubert* (çeviri: Marianne Véron), Fayard, Paris, 1989.

Lowry, Malcolm, *Selected Letters*, Penguin, Harmondsworth, 1985.

Mann, Thomas, *Diarios*, 1918-1936 (ed. ve çeviri: Pedro Gálvez) Plaza & Janés, Barcelona, 1986; *Diarios*, 1937-1939 (ed. ve çeviri: Pedro Gálvez) Plaza & Janés, Barcelona, 1987; *Letters* (seçki ve çeviri: Richard ve Clara Winston), Penguin, Harmondsworth, 1975; *Los orígenes del Doctor Faustus (La novela de una novela)* (çeviri: Pedro Gálvez), Alianza, Madrid, 1976; *Travesía marítima con Don Quijote* (çeviri: Antonio de Zubiaurre), Júcar, Madrid, 1974.

Mann, Thomas. *Relato de mi vida* ve Mann, Erika. *El último año de mi padre* (çeviri: Andrés Sánchez Pascual), Alianza, Madrid, 1969.

Meriwether, James ve Milgate, Michael (ed.), *Lion in the Garden, Interviews with William Faulkner, 1926-1962*, University of Nebraska Press, Lincoln, 1980.

Mishima, Yukio, *Confessions of a Mask* (çeviri: Meredith Weatherby), Panther, Frogmore, 1977; *On Hagakure: The Samurai Ethic and Modern Japan* (çeviri: Kathryn Sparling), Penguin, Harmondsworth, 1979.

Nabokov, Vladimir, *Speak, Memory, An Autobiography Revisited*, Penguin, Harmondsworth, 1982; *Strong Opinions*, McGraw-Hill, New York, 1981; *Lectures on Russian Literature*, Picador, Londra, 1983; *Lectures on Literature*, Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1983.

Orlando, Francesco, *Ricordo di Lampedusa*, Vanni Scheiwiller, Milano, 1985.

Osbourne, Katharine Durham, *Robert Louis Stevenson in California*, A. C. McClurg, Chicago, 1911.

Plimpton, George (ed.), *Writers at Work, 4. Series*, Penguin, Harmondsworth, 1982.

Pound, Ezra, *Pound/Joyce*, New Directions, New York, 1987

Praz, Mario, *Studi e svaghi inglesi* (2 cilt), Garzanti, Milano, 1983; *Il patto col serpente*, Mondadori, Milano, 1973.

Prokosch, Frederic, *Voices*, Farrar Straus Giroux, New York, 1983.

Rilke, Rainer Maria, *Correspondance* (çeviri: Blaise Briod, Philippe Jaccottet ve Pierre Klossowski), Seuil, Paris, 1976; *Journaux de Jeunesse* (çeviri: Philippe Jacottet), Seuil, Paris, 1989; *Lettres sur Cézanne* (çeviri: Philippe Jaccottet), Seuil, Paris, 1991; *Lettres françaises à Merline, 1919-1922*, Seuil, Paris, 1984; *Lettres à une amie vénitienne*, Gallimard, Paris, 1985; *El testamento* (çeviri: Feliu Formosa), Alianza, Madrid, 1976; *Epistolario Español* (çeviri: Jaime Ferreiro Alemparte), Espasa-Calpe, Madrid, 1976; *Antología Poética español* (çeviri: Jaime Ferreiro Alemparte), Espasa-Calpe, Madrid, 1968.

Rimbaud, Arthur, *Oeuvres complètes*, Gallimard, Paris, 1963; *"Je suis ici dans les Gallas"*, Editions du Rocher, Monaco, 1991; *Lettres de la vie Littéroire*, Gallimard, Paris, 1990.

Russell, Bertrand, *Portraits from Memory and Other Essays*, George Allen & Unwin, Londra, 1956.

Smith, Timothy d'Arch, *Love in Earnest*, Routledge & Kegan Paul, Londra, 1970.

Starkie, Enid, *Arthur Rimbaud* (çeviri: José Luis López Muñoz), Siruela, Madrid, 1989.

Sterne, Laurence, *The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman*, J.L. Legrand, Basle, 1792; *A Sentimental Journey through France and Italy*, J.G.A.

Stoupe, Paris, 1780; *A Sentimental Journey & The Journal to Eliza*, Dent, Londra, 1969; *Second Journal to Eliza*, G. Bell, Londra, 1929; *Letters* (Lewis Perry Curtis editörlüğünde), Oxford University Press, Oxford, 1965.

Stevenson, Robert Louis, *Ethical Studies & Edinburgh: Picturesque Notes*, Heinemann, Londra, 1924; *Memories and Portraits & Memoirs of Himself & Selections from His Notebook*, Heinemann, Londra, 1924; *Further Memories*, Heinemann, Londra, 1924; *Memoir of Fleeming Jenkin & Records of a Family of Engineers*, Heinemann, Londra, 1924; *Letters* (5 cilt), Heinemann, Londra, 1924; *An Inland Voyage & Travels with a Donkey in the Cevennes*, Heinemann, Londra, 1924; *The Amateur Emigrant & The Silverado Squatters*, Heinemann, Londra, 1924.

Stokes, Henry Scott, *The Life and Death of Yukio Mishima*, Farrar Straus Giroux, New York, 1982.

Strachey, Giles Lytton, *Biographical Essays*, Harcourt Brace & World, New York, t.y.

Svendsen, Clara (ed.), *Isak Dinesen, A Memorial*, Random House, New York, 1965.

Tour et Taxis, Princesse de la, *Souvenirs sur Rainer Maria Rilke*, Obsidiane, Belleville-sur-Vie, 1987.

Traugott, John, *Tristram Shandy's World*, Russell & Russell, New York, 1970.

Turgenyev, İvan, *Sketches from a Hunter's Album* (seçki ve çeviri: Richard Freeborn), Penguin, Harmondsworth, 1977; *Rudin* (çeviri: Richard Freeborn), Penguin, Harmondsworth, 1979; *Literary Reminiscences and Autobiographical Fragments* (çeviri: David Magarshack, Edmund Wilson'un bir denemesiyle), Faber & Faber, Londra, 1984.

Van Vechten, Carl, *Letters* (Bruce Kellner editörlüğünde), Yale University Press, New Haven, 1987.

Walpole, Horace, *Selected Letters*, Dent, Londra, 1967; *Days of the Dandies*, The Grolier Society, Londra, t.y.

Wharton, Edith, *A Backward Glance*, Century, Londra, 1987.

Wilde, Oscar, *Letters* (Rupert Hart-Davis editörlüğünde), Rupert Hart-Davis, Londra, 1963; *More Letters* (Rupert Hart-Davis editörlüğünde), The Vanguard Press, New York, 1985 [seçki: Siruela, Madrid, 1992.]

Yourcenar, Marguerite, *Mishima ou la vision du vide*, Gallimard, Paris, 1989.

Conrad, Joseph, *El espejo del mar* (çeviri: Javier Marías, önsöz: Juan Benet), Reino de Redonda, Madrid, 2005.

Dinesen, Isak, *Ehrengard* (çeviri ve önsöz: Javier Marías), Reino de Redonda, Madrid, 2001; *Últimos cuentos* (çeviri: Alejandro Vilafranca del Castillo, önsöz: Javier Marías), Debate, Madrid, 1990.

Faulkner, Willlam, *Si yo amaneciera otra vez*, Javier Marías (W. Faulkner'ın 12 şiiriyle, çeviri: Javier Marías), Alfaguara, Madrid, 1997.

Hardy, Thomas, *El brozo marchito* (çeviri: Javier Marías), Alianza, Madrid, 1984, Reino de Redonda, Madrid, 2003.

Nabokov, Vladimir, *Desde que te vi morir*, Javier Marías (V. Nabokov'un 18 şiiriyle, çeviri: Javier Marías), Alfaguara, Madrid, 1999.

Sterne, Laurence, *La vida y las opiniones del caballero Tristram Shandy & Los sermones de Mr. Yorick* (çeviri: Javier Marías, önsöz: Andrew Wright), Alfaguara, Madrid, 1999.

Stevenson, Robert Louis, *De vuelta del mar* (çeviri: Javier Marías), Hiperión, Madrid, 1980.

Yeats, William Butler, *El crepúsculo celta* (çeviri: Javier Marias), Reino de Redonda, Madrid, 2003.

KIRKMERAK 15

YAZINSAL YAŞAMLAR

İspanyol romancı ve deneme yazarı Javier Marías, büyük ilgi gören *Yazınsal Yaşamlar*'da, ünlü yazarların kısa yaşamöykülerini sevecen ve saygılı ama bir hayli de alaycı bir yaklaşımla sunuyor okura. Faulkner ve Conrad'dan Joyce ve Henry James'e, Arthur Conan Doyle ve Robert Louis Stevenson'dan Turgenyev ve Thomas Mann'a, Rainer Maria Rilke ve Malcolm Lowry'den Rimbaud ve Oscar Wilde'a, Mişima'dan Laurence Sterne'e, pek çok yazarı, gerçeklerden sapmadan nerdeyse birer roman kişisine dönüştürüyor, onların gizli dileğinin bu olduğu inancıyla...

"Gelip Geçen Kadınlar" bölümünde, sıradışı yaşamlarıyla ilgi odağı olmuş ya da büyük yazarlara esin vermiş kadınlar anlatılıyor. Kitabın sonunda ise Marías, kendi koleksiyonundan seçtikleri eşliğinde, yazarların pozlarını, havalarını, yüz ifadelerini eğlenceli bir bakışla yorumluyor. *Yazınsal Yaşamlar*, gerçek bir edebiyat şenliği.

Kapak resmi: DMİTRO KOZLOV

ISBN 978-975-07-0969-2